

Vizi László

**IRODALMI ALAKOK
ÉS
HELYTÖRTÉNETI ADATOK
KÖRMENDRŐL**

**KÖRMEND
2007**

Műhely 15. szám

*A szerző köszönetét fejezi ki Dobri Máriának,
a szombathelyi Egyházmegyei Könyvtár könyvtárosának
a francia fordításért.*

Szerkesztő: Mecsériné Doktor Rozália

Címlapterv: Jámbori Tamás

Felelős kiadó: Kondicsné dr. Kovács Éva

Kiadja:

Csaba József Honismereti Egyesület
Körmend

ISBN 978-963-87215-2-5
HU ISSN 1216-7320

A kiadvány megjelenését támogatta:

Körmend Város Önkormányzata
Oktatási, Kulturális és Sport Bizottsága

Tisztelt Olvasó!

A szerző Vizi László sokaknak csak Laci Bácsi a múlt század ötvenes éveinek közepén került Körmentre könyvtárigazgatónak. Ma már kevés ember van a városban, aki hosszú és szerteágazó helytörténet kutató munkája után elhinné róla, hogy nem tősgyökeres körmendi.

Fáradhatatlan volt, amikor a város múltja, jelene, s jövője került szóba. Nem volt erő, amely eltéríthette volna a feladatvállalástól. Korán hozzáfogott a városban és azon kívül megjelent írások összegyűjtéséhez a könyvtár helytörténeti anyagának gazdagításához. Iskolai dolgozatok, előadások begyűjtésével kezdődött a munka, miközben maga is számos dolgozat, újságcikk, tanulmány írója volt.

A honismereti mozgalom kezdetétől ott volt ahol tenni lehetett, vagy tenni kellett. Nélküle, az egyesületi titkár nélkül nem jutottunk volna eddig. Kifogyhatatlan ötletei nyomán születtek meg a város olyan kiadványai, mint a jubileumi várostörténet, az oktatástörténet, vagy korábban az általa gondozott Körmendi Füzetek, aminek sorozatszerkesztője is volt. A honismereti akadémia előadássorozat kitalálásában és megkomponálásában sem volt kis szerepe.

Most azon írásait rendezte össze, amelyek az évtizedes titkári munka közben születtek meg. Az első részben a helyi tollforgatókról és a Csaba József honismereti Egyesületről olvashatunk. A hiteles embertől tudhatunk meg az egyesületi élet hétköznapijairól majdhogynem intimitásairól nagyon sok részletet. Az egyesület korábbi és mai generációi között Ő az összekötő kapocs, az átörökítő és szervező erő mind a mai napig.

A második részben olvashatunk a korábbi évszázadokban történekekről, a Batthyányok körmendi birtokba kerüléséről új adatot, vagy a Körment 1664. július 27-i ostromáról inkább hipotézisszerű megközelítést. A franciák 1809-es körmendi és térségi szerepét mutatja be, eddig nem olvasott eredeti anyag felhasználásával.

A város honismereti robotosának kívánok neki hosszú életet!

Dr. Stipkovits Ferenc

VIDA JÓZSEF 1833-1876

Nem tesszük neve elé a doktori cím rövidítését, pedig igazán megérdemelné, hiszen a jogtudományok doktora volt.

A körmendi szabómester Vida János és Gerencsér Rózsa házasságából József Körmenten 1833. március 2-án született. Apja tehetős polgára lehetett városunknak, aki taníttatni tudta fiát. Szombathelyen végezte a gimnáziumot, majd húszévesen Pestre megy, jogot tanul. Pest pezsgőbb szellemi élete megérintette az ifjú Vidát.

Az egyetem jogi tanulmányai nem kötik le minden energiáját, így egyre erősödő irodalmi érdeklődésének engedve verselni kezd. Irodalmi siker az is, hogy tehetségével felkeltette Jókai Mór érdeklődését, mikor 1855-ben a Vasárnapi Újságnál verseivel jelentkezett. Nem csak Jókai figyelt fel költeményeire, hanem Phák Albert * is, aki a Vasárnapi Újság ** szerkesztője. Ő a lap munkatársaként foglalkoztatta Vidát, és újságján keresztül biztosítja számára az irodalmi nyilvánosságot, de költeményeinek más lapok is szívesen adtak teret.

1860-ban jogi doktorként nyer oklevelet, és a praktizálás mellett sem mond le az irodalmi tevékenységről.

Ismert tárcaíró, aki prózai műveivel is sikeres, hisz a Vasárnapi Újságon kívül a Csáládi Kör-ben, Szépirodalmi Figyelő-ben, Hölgyfutár-ban, Koszoru-ban, Fővárosi Lapok-ban stb. is publikált. A Magyar Sajtó című újságban minden szombaton megjelentek humoros tárcái. A kedvező fogadtatás bizonyítéka annak, hogy kortársai tehetős költőnek tartották.

1860-ban jelenteti meg verseskötetét „Nemzeti koszorú” címmel.

A könyvben 224 oldalon 93 vers, utána a tartalomjegyzék, és a kor szokása szerint az előfizetők névsora található; környékünkéről „Felső-berkifalu (p. Körmend) Nemes Ferencz” neve szerepel egyedül. (Sajnos!)

A verseskötet körül irodalmi vihar kavargott. Az Arany János által szerkesztett Szépirodalmi Figyelő kritikusa, elismert munkatársa, Szász Károly (Arany János és Gyulai Pál barátja) „Belirodalom” nevű rovatában a kortársi irodalom bírálója, Vida József Nemzeti koszorújáról írt ismertetésében Petőfi költészetéhez méri, költészetének folytatójaként üdvözli. „Vida úgylátszik ott megy Petőfi nyomdokain, hol saját géniusza vezérli arra – csak addig, meddig ereje megbírja. Ezért van, hogy Petőfinek nem utánzója, hanem kisebbik öccse.”

A lelkesült hangú dicséretnek, a kor szokásaitól eltérő módon Arany Jánosnak ugyan abban a számban megjelent szerkesztői jegyzete kemény bírálatot tartalmaz a burjánzó Petőfi epigonizmus ellen, és Vidával kapcsolatban ellentmond barátjának, Szász Károlynak. A Petőfi epigonizmusnak bírálatát a következő időkben Arany tovább folytatta, nem egy gúnyos kritikája jelenik meg e tárgyban, de Arany János is érti, hogy Petőfi költészetének hatásától „jobb elmék sem tudnak menekülni egy búbajos körből.” Vida József ebben az eszmei körben élt.

E cikk nem vállalhatja fel a ma már irodalomtörténeti értékű vita összegzését, de úgy tudjuk, hogy az Arany Jánosi jegyzetek kedvetlenülítették el Vidát, és visszavonult, elhallgat, mint költő.

1862-ben elhagyja Pestet és az Egerben működő érseki jogakadémia tanára lett. Megnősült, kiegyensúlyozott családi élete, tanári feladatai nem szakítják el az iroda-

lomtól, hetilapot indít, szerkeszt „Eger” címmel 1863. július 2-tól. A lapot 1871 augusztusáig szerkeszti, ekkor ugyanis Kassára költözik, ahova a királyi jogakadémiára kapott tanárként meghívást. Visszavonultan él. 1872-ben meghal a felesége, és ez a csapás súlyosan megviseli.

Pestről történt távozása óta alig jelent meg írása, 1876-ban küldi be „Ahhoz a kaszás úrhoz” című utolsó költeményét. Verse 1876 július 20-án halálának hírével együtt jelent meg.

Emlékét városunkban utcanev őrzi a „sétáló utca” hivatalos nevében. A reá történő emlékezéssel a késői megismerést és becsülést, személye iránti érdeklődést kívántam felkelteni írásommal.

Vizi László

Vida József

TÉLEN

Fütyöl a szél odaki,
Hordja a hópelyhet,
Fagyos szárnya minden embert
A szobába kerget.

Még a hold is az égen
Dideregve fázik,
Fellegbundát vett magára,
A füle sem látszik.

Boldog kinek fája van,
Fűtheti szobáját,
S füttyörészve nézheti a
Telet ablakán át.

Ökelmét jó magam is
Büszkén fumigálom,
Hál' Istennek, van egy kis fám:
Egy – két pipaszárom.

* *Phák Albert (1823-1876) író, szerkesztő, ügyvéd. Az MTA tagja. Sopronban majd Debrecenben kapcsolatba került Petőfivel, 1846-47-ben együtt lakott a költővel. Ügyvédi vizsgái után író lett. Már ügyvédgyakornokként is tárcaírója a Pesti Hírlapnak. 1850-től különböző lapokat szerkeszt. 1865-ben a Kisfaludi Társaság tagjává választotta. (Érthető környezetében a Petőfi iránti irodalmi elkötelezettség, valószínű, hogy Vida József költészetére ez a szellemi elkötelezettség)*

** *A Vasárnapi Újság-nak jelentős szerepe volt az irodalmi élet fejlesztése és az olvasóközönség gyarapítása terén. A dualizmus korának legnépszerűbb hetilapját Landerer és Heckenast cége indítja el 1854-ben, ennek szerkesztője Phák Albert 1854-től 1867-ig, majd Nagy Albert és Shöppflin Aladár, akinek irodalmi és szerkesztői munkája nyomán a huszadik század eleji haladó irodalommal (többek között Ady Endrével) is kapcsolatba került. A Vasárnapi Újság 1921-ben szűnt meg.*

(Megjelent az ÚJ RÁBAVIDÉK 1990. áprilisi száma 6. p.)

MITTLI KÁLMÁN RÓL
Körmend poéta ügyvédjéről
(1846.10.24-1916.12.10.)

A Mittli testvérekről szólnék, pontosabban a fiatalabbik testvéréről, Mittli Kálmánról. Az ő emlékét idézem.

A több száz éve Körmenden élő Mittli-család második fiúgyermeke Kálmán. Az apa, Mittli Ferenc, Körmend városának jegyzője, majd később városunk bírása volt. Kálmán előbb a helyi iskola padjait koptatva ismerkedett a tudományokkal, majd a szombathelyi gimnáziumban pallérozta elméjét. Ezt követően a pesti egyetemen jogi tanulmányokat folytatott. Az egyetem nyitott szelleme és Mittli Kálmán érdeklődése és tehetsége, már az egyetemi évek alatt a fővárosi lapok munkatársává tették. Versei, prózái később is főleg ott jelentek meg. Útja nem közvetlenül vezetett vissza Körmendre. A 25 éves fiatalember előbb Szombathelyen végezte ügyvédi gyakorlatát, majd 1872-ben visszatér Körmendre és Dienes Lajos ügyvédnél folytat joggyakorlatot. Ügyvédi vizsgáját 1874-ben letette és megnyitotta saját ügyvédi irodáját. A lakásán vezette a jól jövedelmező irodát, hamarosan a Körmendi Takarékpénztár ügyésze is ő lett, amely megbízatás nem csak anyagi előnyöket jelentett, hanem szakmai elismerést is. Mint fiatalember, ügyvédbojtkodásakor udvarolgotatott főnöke leányának, Dienes Kamillának, aki később máshoz ment feleségül. Udvarolt még Leitner Vilma vagyonos leánynak is, de ő később szintén mást választott.

Kálmán egész életét fiatal korában szerzett tüdőbaja határozta meg. Ezért nem volt katona sem. Varasdy Károly írja Kálmán testvéröccsének, Mittli Ödönnek: „Őszintén sajnálná ha Kálmán baja komolyabb szint öltene.” Egy következő levélben meg is nevezi a betegséget, amit akkor diszkrétan „mellfájásnak neveztek”. Minden bizonynyal ezért is nem nősült meg. Betegségét a Rábavidék 1909. május 9-i számában írja meg „A bánfai bürü” című tárcájában. Így ír róla: „Egy meghülés következtében valami lappangó makacs betegség vett erőt rajtam. A külsőmön nem igen látszott változás. Senki még csak nem is sejtette. Micsoda láthatatlan ellenség leselkedik rám, a csontkezét felém nyújtogatva ”

Szerelmes egy lányba, akit az elbeszélésben Vitányi Olgának nevez, a lány is kedveli „de nem vitt rá a lélek, hogy ily bajjal megkérjem kezét.” A tragikus hangú elbeszélés végén kézírással odavetett sorok. „Így tudtam meg ezt a titkot, amit annak idején senki sem tudott megfejteni.”

Betegsége zárkózottá, búskomorrá tette. Persze azért néha ő is mulatott. Unokahúga mesélte, hogy még halála után is emlegették azt a szokását, hogy egy-egy mulatságból cigányzenével hazáig kísértette magát.

Jól menő irodája volt. Erről így számol be öccsének 1874. július 8-án: „Ami engem illet, kezdetben meg vagyok elégedve, körülbelül 40 ügy van eddig, ami ugyan csekély azonban nyáron át nálunk egyik ügyvédnek sincs sok dolga.”

Pesten kialakult irodalmi kapcsolatait ápolta, rendszeresen jelentek meg versei, irodalmi munkálkodásának nagyobb részét ezek adják, de szívesen írt tárcákat, novellákat, karcolatokat.

Írói munkálkodásának termékei nemcsak a Fővárosi Lapokban, a Koszorúban, a Magyar Bazárban, a Vasmegeyi Lapokban és a Költők Lugasában jelentek meg, hanem az ekkor már hetenként megjelenő helyi újság, a Rábavidék is közli őket. Természetesen más lapoknak is elküldte írásait.

Kapóra jött a kor szokása, a szinte kötelező írói álnév használata. Mittli Kálmánnak ez lehetőséget adott arra, hogy szerényen e mögé rejtőzve jelenjenek meg versei és prózai munkái. Leggyakrabban Zanathy Kálmán néven írt, de Adorján Béla álnéven a Vas megyei Lapok 1871-es évfolyamában is megtalálhatók írásai. Verseinek egy részét Kámi Liánként írta alá, de a Rábavidékben Mizdai Arthur néven, majd Füzesy Kálmán és Adorján Béla néven is publikált.

A kor irodalmi érdeklődése és ítélete leginkább a Fővárosi Lapok (1878. november 10-én) szerkesztői üzenetéből mérhető fel: „Z-Y Kálmán: A Hegyi Idill, Kisértő Árnny, Engedd, sat mind napvilágot látnak, (mert méltók rá) kellő idő közökben”.

Színnyei József Magyar Írók élete és munkái című 14 kötetes „mindentudója”, sem Gulyás Pál Magyar írók álnév lexikon nem ismeri Mittli Kálmán összes álneveit, rövidítéseit, betűjeleit, csak a Zanathy Kálmán név az, melyet ismertet, így a feltárt egyéb írói álnevek érdekességként itt kerülnek – legjobb tudomásom szerint – nyilvános közlésre.

Verseinek lágy romantikája, érzelmessége, gyakran a rímek könnyed kezelésével jár együtt. Prózai írásaira is jellemző a romantika, de a beleélés, a hangulatteremtő készség, a lélekrajz mellett a derű sem idegen elem. Írásaiban érződik, hogy az emberi tulajdonságok ismerője és megfigyelője, otthonos könnyedségű jellemrajzai szemléletessé teszik. Prózai írásait, elbeszéléseit, tárcáit a meseszöveg romantikus és gyakran humoros hangvétele mellet könnyen formált gördülékeny párbeszédetek teszik olvasmányossá. Jó példa erre írássorozata, melynek „Damolánd krónikájából” címet adta. Jó ízű mesék, adomák, történetek sorjáznak e krónika lapjaiból, melynek írója Kámi Liánként jelent meg 1908-ban.

Verseit, írásait a századforduló antológiáiban is keresték, felvették. „Magyar Költészet Kincsesháza” róla, mint műfordítóról és széptehetségű lírikusról szól. Műfordítóként Byront, Heinét, Ch. Fournelt fordított igényes és mives formában. Az 1900-as évek elején kezd rendszeresebben prózáírással foglalkozni.

Idősebb korában csak a munkájának és irodalmi kedvtelésének élt. Az asztma is kínoztta, de azért a szivar akkor is a szájában volt, ha nem égett. Kissé különc emberré vált, sehova nem járt, csak a kaszinóba, de ott minden délután három órakor pontosan megjelent.

Még fivéréhez, a szintén irodalmi érdeklődésű és írogató Mittli Ödönhöz sem járt, aki pedig a családjával együtt a közelben lakott. Karácsonykor, húsvét és pünkösöd ünnepein ment oda ebédre, de 3 órakor mindig elment a kaszinóba. Körmend szőlőhegyén szőlője volt présházzal és pincével. Ez volt kedvenc nyári tartózkodási helye, ahová nyáron szinte naponta kiment. Idősebb korában kocsival hajtott ki, visszafelé mindig gyalog jött. E szőlőhegy végében egy tujacsoport alatt volt kedvenc padja, ahol elüldögélve írogatta verseit és elbeszéléseit.

Mennyit is írt?

Önálló kötete sohasem jelent meg. Több mint 100 versét, műfordítását számláltam meg, és ebben még nincsenek bent a prózai munkák.

Öltözködésre még idős korában is sokat adott. Különösen kis lábára volt hiú. Vékony madárcsontú termetét félmagas sarkú cipők hordásával, egyenes testtartásával igyekezett emelni.

Néhány heti betegség után gyomorrák végzett vele. 1916. július 10-én halt meg. Mittli Kálmánnal együtt halt a sokszínű akkori magyar irodalom egy érdekes személyisége. Vele halt Zanathy Kálmán, Adorján Béla, Kámi Lián, Mizdai Arthúr, Füzesi Kálmán és a többiek, akik így a magyar irodalom halottai. Akkor is, ha mögöttük egyetlen alkotó szándékú ember mondta el érzéseit és gondolatait. Ez az ember Mittli Kálmán volt, akitől Körmend város lakói őszinte részvétellel búcsúztak halála után két nappal történt temetésén.

Mittli Kálmán megmaradt íróként nyájas ismeretlennek, kinek csak álnéven jelentek meg költeményei, de közülük több országos érdeklődést keltett. Gyengéd, ábrándos verseivel szerzett örömet olvasóinak. A poéta nem akarta az illúziót szétrombolni, nem árulta el, hogy ügyvédként, ügyészként periratokat szerkeszt, melyek az írói világban annak idején is népszerűtlenek voltak, miként ma is.

Így búcsúzott tőle ismét nekrológjának megjelenése után, majd két hónappal a Rába-vidék akkori tárcaírója: „*Én nem búcsúztatni, hanem megidézni akartam Körmend tehetséges, szépszavú költőjét Mittli Kálmánt.*”

Vizi László

Mittli Kálmán

KEDVES ANYÁM !

Mi készíti a madárkát
Hogy zengjen édesen,
A virágot, hogy illatozzék?
A hála – úgy hiszem.

E kis dal, mit ma küldök,
Bár gyenge és szegény,
Legyen forró hálám követje
Nevednek ünnepén.

Kálmán

(Megjelent az ÚJ RÁBAVIDÉK 1990. májusi számának 4-5. p.)

A REJTŐZKÖDŐ ÍRÓ
Mittli Ödönről, az ügyvédéről.
1848.02.17. – 1916.09.05.

Előzőleg az 1846. októberének 21. napján született Mittli Kálmánról írtam, kinek életét kutatva azt a meglepő felfedezést tettem, hogy annak öccse, Mittli Ödön is jelentős írói tevékenységet végzett. Mittli Ödön 1848. február 17-én született Körmen- den. Gyermekkora azonos bátyjával. Ő is Körmen- denen ismerkedett a betűvetéssel, az alapvető ismeretekkel, majd a szombathelyi gimnáziumban tanult tovább. Jó képes- ségei – és a család anyagi helyzete – lehetővé tették, hogy bátyja után ő is Pesten vé- gesse egyetemi tanulmányait, és ott szerezzék meg a szükséges jogi ismereteket.

Minden bizonnyal bátyjával együtt került az irodalmi körökkel kapcsolatba, így ér- deklődését, íráskészségét és gondolatait már jurátus korában a fővárosban megjelent lapoknál érvényesíthette. A tehetséges fiatalember hamarosan a Fővárosi Lapok köz- gazdasági rovatát vezette.

Elsősorban gazdasági, mezőgazdasági cikkeket írt. Írásai a Magyar Néplapban 1866- tól föllelhetők, majd a Népújság adott helyet a mezőgazdasággal, kertészeti, gyü- mölcstermesztéssel foglalkozó ismeretterjesztő írásainak, sorozatainak. Rendszeresen publikált a Fővárosi Lapokba is, de számos más korabeli lapban jelentek meg írásai. Gazdasági, közgazdasági cikkeit álnéven publikálta, ezek alá Lávay Jenő álneve ke- rült. Kis könyvecskéje is megjelent ezen a néven, a Gazdasági Havi Naptár című könyvet a Corvina Társaság tízezer példányban adta ki 1871-ben.

1872-ben a Földművelési Minisztérium által meghirdetett pályázaton vett részt és „egy minta értekezésemmel a 2-ik jutalmat (25, frtot:) nyertem,” -jegyzí fel.

A mezőgazdasággal kapcsolatos cikkeinek száma biztosan több mint a feltalált és ál- talunk jelenleg ismert 79-nél.

Nem csoda, ha Szinyei: Magyar írók élete és munkái VII. kötetében Lávay Jenő né- ven szerepel, földbirtokos, gazda megjelöléssel. (Akaratlanul becsapta a nagy tudású Szinyeit, nem csoda, hisz oly sokféle álnév mögé „rejtőzve” írta, adta közre munká- it.)

Népszerű lapoknak küldött cikkei nem szorítkoztak csak a gazdaságra. Írt a rabszolga- kereskedőkről, „Földrengések az 1840 évben”. Érdeklődése rendkívül széleskörű, történelmi és irodalmi témájú cikkei rendszeresek voltak.

A Vasárnapi Újság, Hazánk és Külföld, a Magyar Néplap mellett cikkei a kor mező- gazdasági szaklapjai is nagy rendszerességgel közölték.

1873-ban jelennek meg írásai az akkori megyei lapban, a Vas megyei Lapokban. Va- lószínű, hogy 25 éves korában költözik Szentgotthárdra, ahol joggyakornoki, majd ügyvédi pályáját kezdi.

Ebben az időben érdeklődése az irodalom felé terelődik, azonban személyisége válto- zatlanul rejtve marad. Újabb álnevek mögé rejtőzik. Szépirodalmi műveit, novelláit, verseit Fehér Etel néven írja alá, majd 1874-től Fekete Edvin és Fekete Emil aláírás- sok mellett Boronkay Béla néven is publikált.

Házassága válással végződött, és ezután öt lányával élt együtt. A válás után a vidám jogászból komoly, zárkózott, befelé forduló ember lett. Erről árulkodik a Vas megyei Lapokban, „Volt, nincs” címmel 1874-ben megjelent költeménye. „A szerencsétlen házasság” című novellája, amely ugyancsak itt jelent meg.

A „Tűnődés” című költeménye, „Széttépett levelek I-IX.” költemények, amelyeket már nem Fehér Etelként, hanem Fekete Edvin, Fekete Emilként írt alá. A névváltás önkéntelenül is vall emberi gondjairól. Ebben az időben 1875-ben költözik Körmentre, vissza a szülővárosába, ahol jog – és váltóügyvédként praktizál.

A körmendi közéletben is szerepet vállalt: a Takarékpénztár elnöke, a városi képviselő testület tagja és iskolaszéki tag volt.

Irodalomtörténeti értékű tanulmányát gróf Frangepán Ferencről, annak költői munkásságáról több korabeli lap is átvette és megjelentette, horvát nyelvből fordította és közre is adta Frangepán néhány versét. Fordítói tevékenysége nem korlátozódott Frangepánra. Goethe-t fordított, majd Heine verseit adta közre a Vas megyei Lapokban, Fehér Etele álnéven. Az álneveknek nincs vége, Aemilius aláírással a „KisFalu-di Társasági – tárcák,” majd „Akadémiai tárcák” címmel és „Történelmi tárcák” címmel ír sorozatokat. Mi minden érdekelte? „Brazíliai aranybányákról”, „Híres férfiak jelmondatai”, „Az angol marina (tengerészet) történetéről”, „Boszorkányperek a XVIII. század elején”, „Ország bírók névsora”, mind általa publikált cikk.

A címekből a múltba fordulásra lehet következtetni, de ez nem igaz, hisz olyan kérdésekkel is foglalkozott mint: „A torna tanítás a néptanodákban”, amely a szerveződő népoktatás fontosságának ismeretére utal.

Egy másik cikke is korának leghaladóbb szemléletét tükrözi, „Községi jegyzők és a nép nevelés.” Ilyen megközelítés és témafeldolgozás ebben az időben teljesen újszerű.

Az ismeretterjesztő írások, a közgondolkodást segítő információk mellett szólnom kell a szépíróról is. Egyik legterjedelmesebb írása a „Rom titkai beszély”, e történelmi, kisregény méretű írásának története az ókori Egyiptomban játszódik. Romantikus történésében szerelem és hatalom, igazság és szenvedély vezeti a szereplőket, hőseket. A Vas megyei Lapok 1874.évi 22-36-os számaiban, 15 folytatásban jelent meg. Hosszabb elbeszélése még a naplótöredékként közreadott „A marosi ős” címet viseli. Elbeszéléseinek sorában „Élő halott”, „A véletlen” a nagyobb lélegzetű. Ne higgyük, hogy a komor, romantikus, tragikus történeteknek írója volt Mittli Ödön. Humoreszkjeit rendszeresen közölték az országos lapok. Ezek közé tartozott „A 13-as szám”, „Egy frakk története”, „Mi minden történik az ég alatt” címűek, amelyek a maguk idejében sikert arattak.

A Mittli-családot nem kímélte a háború, amelybe a monarchia keveredett 1878-ban. Mittli Ödönt és öccsét (Gyulát) is katonai szolgálatra behívták a boszniai okkupáció idején, a megszálló sereg tagjaiként kerültek a hadszíntérre.

A háborús események után 1879-ben visszatér békés foglalkozásához, csendesen él és írogat. Passziója még és egyedüli szórakozása, hogy kijár bérelt kertjébe, ahol jelentős mezőgazdasági ismereteinek segítségével mind jobb gyümölcsök, zöldségfélék, virágok nemesítésére törekedett, itt felszabadultan dolgozott kertészével együtt.

Leányai felnőnek, férjhez mennek, elköltöznek a családi házból, Körmentről. Itt csak egy leánya, Szabó Ferencné született Mittli Klotild marad, aki a római katolikus

leányiskolában tanított, majd ott igazgató lett. (40 évi szolgálat után 1944-ben ment nyugdíjba, és 1967. Január 21-én halt meg.)

Mittli Ödön verseivel és műfordításaival nem keltett olyan irodalmi visszhangot, mint bátyja, Mittli Kálmán. Viszont prózája a romantikus emberábrázolás mellett a szélsőséges jó – rossz - jellemrajzokban gazdag. Ez tükröződött a szereplők cselekedeteiben. Gondolati, lélektani felrajzolásra is volt tehetsége az írónak. Komor, néhol fájdalmas világszemlélet érződik későbbi írásain. Verseinek egy része is pályájának, életútjának erre a szakaszára esik. Mint sikeres ügyvéd, szakmai hírneve biztos egzisztenciát jelentett maga és a családja számára. A polgári elégedettség helyett írásai-
ban a felfedezés vágya, az ebből fakadó nyugtalanság világít felénk, megcsillantva a mindent érteni akaró emberi szándékot.

Mittli Ödön 68 évesen 1916. szeptember 5-én halt meg. Régóta, hosszasan betegeskedett, 8 héttel élte túl bátyja halálát. Egy grazi szanatóriumban érte a halál.

A Rábavidék korabeli nekrológja megemlékezik ügyvédi közéleti tevékenységéről és közgazdasági írói munkásságáról.

Temetése szeptember 8-án pénteken az általános részvét jegyében történt. Mittli Ödön szépirodalmi munkássága az ő akaratából és szándéka szerint ismeretlen marad kortársai előtt. Életútjának kiszámíthatatlansága, személyes tragédiája csökkentette előbb írói, majd szakmai ambícióit. Visszavonult a társadalmi, az irodalmi, az ügyvédi tevékenységtől. Életének két utolsó évtizede egyre súlyosbodó betegségével való viaskodásban telt el, de előtte közgazdasági és írói értékeit, tehetségét felvázolta melyet az utókor is köteles tudomásul venni.

Vizi László

Jegyzet

1.) Boszniai okkupáció: az 1877-78-i orosz – török háborút követő Berliini Kongresszus (1878.) felhatalmazta az Osztrák – Magyar monarchiát, Bosznia – Hercegovina okkupációjára (megszállásá-
ra) bár jogilag a török szultán uralmát elismerte a két tartomány felett.

1878. július 29-én megindult az okkupáció, a mohamedán lakosság nem várt ellenállása miatt újabb hadtesteket vetettek be - 200 ezer katonát – a helyi háború elfojtására. A magyar parlament hozzájárulása nélkül még honvéd alakulatokat is.

A harcokban a Monarchia 7410 embert vesztett, a hadiköltségek a 100 millió koronát is meghaladták. Október 20-ra sikerült a két tartományt elfoglalni.

Mittli Ödön is katonai szolgálatot teljesít a Boszniai okkupációban., sőt a család legfiatalabb tagja is Mittli Béla is részt vett a Boszniai okkupációban, és az ott szerzett pestisben a bécsi katonai kórházban elhunyt.

2.) Mittli Ödön íróiálnevei, rövidítései, szignói, betűjelei:

M.Ö., L.J. y.n., vay., l-d. L.M.d., Min., M-n., v-n., L.-ö., i-n., -a-e-, Aemilius, Berencsi Béla, Boronkay Béla, Fehér Etel, Fekete Edvin, Fekete Emil. Mittli Ödön az ismert 22 rövidítésből és álnévből leggyakrabban a Lávai Jenő álnevet használta.

140 általunk ismert publikációja közül 90-et ezen a néven jelentet meg.. (Más adatok szerint 308 írása jelent meg.)

3.) Frangepán Ferenc Kristóf gróf. (1620-1671.)

Horvátországi főnemesi család utolsó férfi tagja, bekapcsolódott a Wesselényi Ferenc nádor vezette főnemesi összeesküvéshez csatlakozott. A szervezkedést elárulta a bécsi udvarnak, ennek ellenére társai-
val Zrinyi Péterrel, Nádasdy Ferencel együtt Bécsújhelyen lefejezték.

Horvát nyelvű költeményeket írt, a barokk udvari költészet stílusában.

(Megjelent az ÚJ RÁBAVIDÉK 1990. júniusi számában 4-5 p

IVÁNYI BÉLA MUNKÁSSÁGÁRÓL
1878.10.27. – 1964.01.20

Nagykanizsán 1878. október 27-én született, gyermekkorát és első iskolaéveit itt élte, apja postatiszt volt. Nem maradt szülővárosában, a középiskolát és az egyetemet Budapesten végezte, 1903-ban szerezte meg jogtudományi doktorátusát. A 25 éves fiatalember nem a köz – vagy gazdasági életben akart érvényesülni, hanem az Országos Levéltárat választotta, ahol díjazás nélküli gyakornokként, majd levéltári tisztként, majd később fogalmazóként dolgozott 1903-tól 1915-ig. elismerték tudományos felkészültségét, meghívták a debreceni egyetem rendkívüli tanárának, majd 1917-től az egyetem nyilvános rendes tanáraként oktatta a jogtörténetet.

A Magyar Tudományos Akadémia levelező tagjává fogadta (1920-1949), 1927 és 1937 között a szegedi egyetemen végezte munkáját. Az oktatás mellett, kutatásainak legmaradóbb eredményeit a forráskiadások jelzik. Figyelemre méltó a magyar Corpus Juris keletkezéséről szóló műve (1926). A városi polgárjog keletkezését és fejlődését bemutató tanulmánya (1936), nagy jelentőségű munka. Széleskörű nemzetközi összehasonlítással, gazdag magyar adat és forrásközléssel bizonyította, hogy a polgárrá válás illetve felvétel éppen olyan körülményes és fontos következményekkel járó aktus volt, mint a nemesi vagy az egyházi rendekbe való bejutás.

Levéltári szolgálatát történelemkutatásra, főleg a források gyűjtésére használta. Alapos és a részletek feltárására törekvő kutató volt, így hatalmas mennyiségű adaat birtokában például Eperjes történetéből 7 résztanulmányt tett közzé, az utolsót 1940-ben. Széleskörű érdeklődése mindig visszatért a levéltárakhoz, számos tanulmányt adott ki a magyar történelmi kutatások miatt fontos külföldi – München, Róma – levéltárakról. Hadtörténeti emlékeket felkutatva megírta a magyar tüzérség történetét a szatmári békéig. (Az I. világháborúban tüzértisztként szolgált).

Kultúrtörténetünk emlékeinek feltárása sem maradt ki munkásságából, a 16-18. Század magyar könyvtárainak kutatását 12 tanulmányban összegezte. „A Királyi magyar egyetemi nyomda története” című munkáját, majd ezt a kultúrkört áttekintő „Könyvek, könyvtárak, könyvnyomdák Magyarországon 1331-1600.” Című tanulmányát tíz évvel később, 1937-ben az Országos Széchényi Könyvtár jelentette meg.

1938-ban kérte nyugdíjazását, ekkor volt 60 éves. Töretlen lendülettel dolgozott, tovább gyarapítva a gazdag anyagot nyújtó korábban közzétett forráskiadványok sorát, Bártfa város levéltárának (1910) és a Bánffy család levéltárának (1928), majd a Teleky család gyömrői levéltárának 1941-ben kiadott kötetével könnyítve meg a történelmi korok kutatóinak munkáját. A II. világháború viharában szétszóródott, megcsönkült levéltárakban végzett feltáró munkája adatmentéssé vált, és ez napjainkban egyre nagyobb jelentőséget nyer. Nyugdíjazása után került kapcsolatba Körmendeddel. A Batthyány család itt lévő levéltárának hatalmas anyagát rendezte, ismertette, kitűnő lajstromokat készített róla.

Megkezdte a levéltár anyagának publikálását, elindította, írta és szerkesztette a Körmendi Füzetek első sorozatát. 1942-ben Körmenden a helyi nyomda segítségével jelent meg az 1. szám „Dominikánus levelek és oklevelek a körmendi levéltárban 1318 – 1672.” címmel. ugyancsak ebben az évben adja ki a Körmendi Füzetek 2. számát

„A körmendi levéltár memorabiliái, 1352-1698” címmel (memorabiliák [latin]: emlékezetes események, tettek, dolgok). Körmenden látott napvilágot a Füzetek 3. száma-ként „Pázmány Péter kiadatlan levelei”. A 4. Füzet 1943-ban került az olvasók kezébe. A „Képek Körmend múltjából” a levéltár dokumentumaira támaszkodva történelmi értékű megismerést nyújtott Körmend történetéről. Az 5. Körmendi Füzet 1944 végén jelent meg. Egy beszélgetés alkalmával – visszaemlékezve úgy tájékoztatott Iványi professzor, - hogy az akkor már hadszíntérré vált országban megoldhatatlanná vált a terjesztése. Ez a kiadvány „A körmendi levéltár missilis levelei. I. rész Középkor 1454 – 1526.” címet viselte. (missilis [latin] elküldött levél). Sajnos a Körmendi Füzetek első sorozata itt megszakadt.

A Batthyányak levéltára a Dunántúl középkor- és újkor történetének egyik legjelentősebb forrása volt, és még ma is az. A török korra vonatkozó gazdag levéltári anyagot használva „A két Zrinyi Miklós körmendi levelei”-t külön kötetben jelenteti meg, Budapesten 1943-ban. Kisebbségi méretű de fontos és érdekes felfedezéseit a Batthyány levéltár rendezése közben az általa fellelt, (pl. Balassi Bálint verseit) magyar irodalmi és nyelvemlékeket is közreadta.

Dr. Iványi Béla munkássága pótolhatatlan értékű adatokat tárt fel és mentett meg számkönyvekre. 32 könyve és önállóan megjelent tanulmányainak száma fontos, de korántsem teljes adat munkásságáról, hisz folyóiratokban és másutt megjelent publikációinak száma megközelíti a másfélszázat. Fennmaradt kéziratokat és levelezését 14 lelőhelyen tartják nyilván, és ebben nem szerepelnek a vasvári és körmendi könyvtárakban lévő kéziratok. A Vasvár történetével foglalkozó anyag 1992-ben „A középkori Vasvár” címmel jelent meg. „Körmend története a római kortól a mohácsi vészig” című kéziratát 1962-ben készítette Iványi professzor, az azonos című kiadványt 1999-ben adta közre a körmendi Csaba József Honismereti Egyesület.

Alkotókedve töretlen volt. Napjainkban került elő a családi hagyaték átnézésakor egy újabb vaskos kézirat „A Batthyány nemzetség körmendi levéltárának XVI-XVII. századi missilis levelei, 1526-1700.” címmel. (2001-ben a kéziratot a Magyar Országos Levéltárszakmai kiadványként jelenteti meg a körmendi Honismereti Egyesülettel együttműködve.) [*Sajnos az Országos Levéltárral közös kiadás nem valósult meg. A kéziratot a Körmendi Füzetek első sorozatának formájában annak 6. számaként megjelentette, hisz anyaga az 5. szám folytatását tartalmazta. – Iványi professzor szándékát teljesítve – 2005-ben a Szegények Orvosa Körmendért Alapítvány „Fidelitate et caritate” és a Csaba József Honismereti Egyesület, Körmend.*] Iványi professzor volt aki a 1946-tól Keszthelyen a Körmendről oda menekített Batthyány levéltár ömlesztett anyagát újra rendezte. A Balaton parti Vonyarcvashegyen élt, itt folytatta hatalmas ismeretanyagát hasznosítva kutató – történészként feltáró munkáját 1964. január 20-án bekövetkezett haláláig.

Nem szóvirág, hogy munkássága túlélte az időt, hisz halála után a neve alatt, további két könyve is megjelent: 1983-ban „A magyar könyvkultúra múltjából. Iványi Béla cikkei és anyaggyűjtése.” Illetve 1990-ben „A körmendi Batthyány – levéltár reformációra vonatkozó oklevelei. I. 1527 – 1625. Iványi Béla anyaggyűjtése.” A köteteket az „Adattár XVI – XVII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez”, sorozatában Szegeden, a József Attila Tudományegyetem tette közzé.

Iványi Béla professzor úr hosszú és értékes munkássága példa és ösztönzés számunkra is. Életműve előtt tisztelegtünk, amikor elindítottuk a Körmenyi Füzetek új sorozatát, megőrizve a nagynevű előd adta sorozatcímet, amely csokorba fogta a Körmenyi város helytörténetét feltáró – 1976 és 2003 között ebben a sorozatban megjelent – 13 kötetet.

Iványi Béla számára a régi írások vallottak történelmünk jeles napjairól, a derűs vagy keserű hétköznapokról. (Az utóbbiakból nekik is jutott néhány!) igazi tudósként mégis tovább dolgozott, reánk hagyta az általa feltárt forrásokat. Itt Körmenyen és szerte az országban a történelmünk kutatói használják közreadott kutatásait s az ő tudományos gondolkodásához is igazodva élnek és dolgoznak. Ez ma is ismétlődő szakmai elismerés jelzi napjainkban munkásságának hasznát és jelentőségét.

Iványi professzor indította el azokat a kutatásokat, amelyek Körmenyi történelmének megismeréséhez segítettek, segítenek bennünket. Biztos, hogy ismerte Saint – Simon gondolatát: nem elég „kutatni a tényeket” szükséges „elmélkedni a tényeken”. Ő ezt tette értünk, kutatott és elmélkedett.

Mindezt hálással köszönjük Önnek professzor úr!

Vizi László

(Megjelent: . Köszönjük Önnek Professzor Úr! = RÁBAVIDÉK 1997.október 10. 6 p majd átdolgozva: Iványi Béla munkásságáról. = Vasi Honismereti és Helytörténeti Közlemények. 2004.4. szám 73-75. p. Az itt közölt cikk Iványi Béla munkásságát teljesebbé tevő - a cikk megjelenése követő időben, azóta megtörtént - néhány adattal kiegészítve, került itt közreadásra.)

LOTHÁR LÁSZLÓ a költő és műfordító

Kedves Laci! Beszélgetésünk során engeddd meg, hogy bemutassalak a körmendieknek az idősebbeknek, hogy mit csinálsz, a fiataloknak, hogy ki is vagy. Én veled a körmendi gimnázium tanulójaként mint Lothringer Lászlóval ismerkedtem meg. Költői, írói neved, munkásságod az általad választott Lothár néven tett ismerté.

• *Mi történt veled mióta Körmentről elkerültél 3 és fél évtizede?*

Bizony, messzinek tűnik már az a májusi nap 1954-ben, amelynek reggelén feledhetetlen tanárunk és osztályfőnökünk, Lányi Tibor vezetésével végig ballagtunk a körmendi Kölcsey Ferenc Gimnázium folyosóin, tantermein, valamennyi elképzelhető helyiségén. A gimnázium a mi időnkben meglehetősen szűk kicsiny épületben működött, a mozival szemben. Ha jól emlékszem, az utca akkor is Kölcsey nevét viselte. „Tovább, tovább...” énekeltük azon a reggelen, és tudtuk: ez a „tovább” ettől kezdve mindegyikünknek más és mást jelent az életben. Egyénit, személyre szólót.

• *Ki biztatott, segített, hogy próbálkozásaid írói szándékod tehetséged alapján a korántsem könnyű írói – költői foglalkozást válaszd?*

Már a gimnáziumi ballagást megelőzően is „álmaim netovábbja” volt, hogy további életpályámnak az irodalmat tekinthessem. Ezért nekem a „tovább” az irodalmat jelentette. Azt, hogy az irodalomnak valamely területén tehessek valamit.

Ez a „valami” persze sok minden lehet. Akár műalkotás, akár az irodalomtudomány művelése, de jelenthet olyan „alkotást” is, hogy az ember az eleven tudat formálására vállalkozik, tanítványok körében tartja életben azt, amit a legfontosabbnak, legszebbnek érez. Mindez persze egyszerre, egy időben is művelhető.

Erősen hittem ebben azon a reggelen, és elképzelhetetlennek tűnt még a gondolata is, hogy netán az irodalmat, - amely egy és oszthatatlan eszme volt számomra – valaha is felcserélhetném valami más hivatással, foglalkozással. Alig hiszem el, hogy közel fél évszázad telt el azóta, és ma sincs másként. Nem tudnám magamat elképzelni semmiféle más szakma képviselőjeként.

Nagy szerencse volt hát számomra, hogy Debrecenbe kerültem, ahol a Kossuth Lajos Tudományegyetem bölcsészkarán 1958-ban szereztem tanári diplomát. Ezek feledhetetlen évek voltak. Itt ismerkedtem meg majdani feleségemmel – ő is „szakmabéli” hát – és a kép Éva leányunkkal lesz teljes. Ő is a humán kultúra vonzásában kezdi most pályáját.

Az egyetemi évek után következő események már csak száraz életrajzi adatoknak tűnnek, jóllehet az emberi életben minden esemény, még a legkisebb is az adott pillanatban magát az életet jelenti. Rövid ideig tanítottam Nyíregyházán és Budapesten. Több éven át minisztériumban dolgoztam mint az irodalmi és nyelvi oktatás referense, majd ugyancsak több esztendő töltem az Országos Pedagógiai Intézet idegennyelvi tanszékén, majd a Magyar PEN Club titkára lettem.

A látszólagos változásokban egy dolog nem változott: minden időben, megszakítás nélkül végeztem azt az irodalmi tevékenységet, amit az első, a debreceni Alföld című folyóiratban publikált munkáim után végérvényesen magamra vállaltam. Ez elsősorban a verses műfordítást jelenti. Azt a műfajt, amelyet – több más műfajú publikáció után is – a leginkább sajátomnak tekintek.

Hogy miért éppen a költészet fordítását választottam irodalmi tevékenységem fő formájául? Meglehet, hogy a dolog fordítva áll.

Ebben az esetben talán nem is én választottam ezt a műfajt.
Az választott engem.

• *A sikeres műfordítók között tartanak számon, ez nehéz költői tevékenység, hogy tudod visszaadni egy idegen nyelv költői képeit, egy másik költő gondolatvilágát, érzelmi és értelmi megfogalmazásait?*

Különös műfaj a műfordítás. Ezen belül, még sajátosabb művészi vonásai vannak a költői fordításnak, a versfordításnak. Ami pedig a magyar irodalom történetét illeti, annak folyamatában meg éppen otthonos, immár nemes tradíciókat képviselő műfajnak számít. Már a középkor – de legalábbis Arany János óta – a verses műfordítás legjobb alkotásai a magyar nemzeti irodalom integráns részét képezik.

Mert nemzeti irodalmunk lenne szegényebb Vörösmarty Shakespeare, - Arany János Arisztophanész, - Shakespeare – és Burns fordításai nélkül.

Vagy a Nyugat költő, műfordítóinak – Babits, Tóth Árpád, Kosztolányi Dezső – ez irányú munkássága nélkül!

Számtalan más kiemelkedő példa mellett, úgy érzem, az ő klasszikus példájukra hivatkozva vonhatjuk meg ennek a kevésbé számontartott, ám rendkívül finom, törekeny irodalmi műfajnak határait, és állíthatjuk azt mindenki számára érthető, jól szemlélhető pozícióba.

Mert talán még az írástudó közönség körében sem egyértelmű ennek a jelenségnek sem az értelmezése, sem az értékelése. Még az elnevezés sincsen egészen tisztázva. Régebben „magyarításnak” nevezték, „átköltésnek” és még számtalan más módon. Újabban csak egyszerűen „versfordításnak” mondjuk ezt a munkát. Ezért örömmel szólok erről kicsit részletesebben. Legelsőben is ezt kell leszögeznünk, hogy az igazi költői műfordítás nem valami nyelvi-irodalmi „segédeszköz”. Nem arra szolgál – vagy legalábbis nem az az egyetlen célja, - hogy az idegen nyelvet nem tudó olvasót tájékoztassa valamiről, amihez az máskülönben az nem jutna hozzá. Az egyszerű „tolmácsolástól” abban különbözik, hogy igazi célja a másik nyelven született költői műalkotást akarja a mi nyelvünkön, a mi irodalmunkban honossá tenni, abban igyekszik számára helyet biztosítani.

Minden versfordítás mélyén egy igen határozott integráló törekvés él: a magunkévá alakítás meg nem szűnő vágya. Ennek a vágnak köszönhető, hogy létezik magyar Shakespeare, magyar Goethe, Puskin és Verlaine.

Természetesen nem minden mű éri el ezt a sorsot. Számtalan vers lefordítása, publikálása után a feledésbe süllyed. Ezek nem tudták kifejleszteni azokat a gyökereiket, amelyekkel a magyar irodalomnak nem könnyen művelhető talajában megkapaszkodhattak volna. Valóban ritka az a kegyelem teli pillanat, amelyben a vers és fordítója úgy találják egymásra, hogy a műben a fordító magyar lelket lehelhet. Mégis munkánk során ezt tekintjük végső célnak. Ez az az ideálkép, ami felé törekszünk, és aminek már a megközelítése is örömmel tölthet el bennünket.

Persze, egy fordítás útján születő vers sohasem lesz azonos az úgynevezett „eredetivel”. Nem is lehet, hiszen egy másik nyelv rendszerében, hangzásvilágában született újjá – és a fordítás műveletének éppen az a célja, hogy a mű újjászülessék. Az újjáteremtett mű pedig – a fentiekben elmondottak szerint – szerencsés esetben gyökeret növeszt, és megkezdje autonóm életét, új irodalmi közegében.

• *A műfordítás nem von el saját költői világod kialakításától?*

A műfordítás – különösképpen a verses műfordítás - a művészi alázat műfaja. Ez az alázat persze minden alkotási ágban ajánlatos erény – a szobrászatban épp úgy mint a

zenében vagy az irodalomban – a költői fordítás azonban egyszerűen nem nélkülözheti. A lényegéhez tartozik.

Valamikor Zsukovszkij, az orosz romantika jeles költője és teoretikusa – Puskin elődje – azt a figyelemre méltó megállapítást tette, miszerint is „a próza fordítója – rabszolga; a költészet fordítója - vetélytárs...” Zsukovszkijnek igaza van, meg nincs is.

Mert nem érthetünk egyet azzal, hogy a vers és a próza művészi fordítás között ilyen egyértelmű értékbeli különbséget tesz. A próza és a vers fordítása között ugyanis – lévén, hogy két különböző természetű műalkotási formájáról van szó – természetesen adódnak specifikus, művészi, szakmai, technikai különbségek, amelyek azonban korántsem érintik a művészi érték kategóriáját.

Zsukovszkij megállapításának második részével már inkább egyetérthetünk. A vers fordítója ugyanis veszi azt a bátorságot, hogy a saját nyelvén újjáteremtse, megszólalásra bírja azt a művet, amely eredendően egy más nyelven szólott, és más hangrendszerben, más gondolati struktúrában hordozta azt a gondolatot, amit most íme, a mi irodalmunk szerves részévé akarunk tenni aki erre vállalkozik, az bizony vetélytárs a javából!

És mégis: a „vetélytárs” ebben a helyzetben legalábbis, köteles a legnagyobb alázattal közeledni az eredeti alkotáshoz, annak szelleméhez és formájához egyaránt.

Ez a magyar irodalmi hagyomány nevében mindenkor kötelező azok számára, akik bármiféle verses alkotáshoz nyúlnak a világirodalom végtelen teréből.

Mindezeknek az elveknek alapjairól egykor, még körmendi gimnazista koromban tanárom, Lator László győzött meg, szavaival is, saját műfordítási példáival is. Az elvek igazságát később, saját pályám mindennapos gyakorlatában éreztem igazolódni. Azt pedig külön szerencsémnek tudom, hogy Lator Lászlóval a szellemi kapcsolatomban mindmáig megmaradt. Később ő is elkerült Körmendről, és mint az Európa Könyvkiadó főmunkatársa, pályakezdő koromban segített, és munkámat a továbbiakban is figyelemmel kísérte.

Ilyen elkötelezettséggel fordítom immár három évtizede rendszeresen a klasszikus és kortárs világirodalom költészetét.

Két nagy nyelvterület és a hozzájuk tartozó irodalom vonzáskörében élek és dolgozom. Nagyjából a francia és az orosz kultúra között oszlik meg a munkám. Hogy csak azokat a műveket említsem, amelyeket legközelebb állónak érzek magamhoz: fordítottam a középkori francia irodalom nagy elbeszélőkölteményeiből: a Guillaume-énekből, a Lajos koronázásából; fordítottam a trubadúr-költészet legismertebb darabjait, a francia reneszánsz költészetét (elsősorban Rohsard verseit) a francia romantika költőit: Lamartine és Vigny műveit. A modernek közül Jean Russelot (Madách Imre francia fordítója) versei kerültek hozzám.

A határtalanul gazdag, orosz költészethez való viszonyomat, úgy érzem a „Klasszikus orosz költők” című antológia reprezentálja. Ebben a kétkötetes nagy műben (amelyet az Európa Könyvkiadó jelentetett meg 1978-ban) és amelynek szerkesztését éppen Lator László vállalta, alkalmam volt publikálni mindazokat a versfordításaimat, amelyeket a magam részéről és a magam számára a legjelentősebbnek érzek a tizenkilencedik és huszadik századi orosz lírából: Jevgenyij Baratinszkijt, Ivan Nyikityin, Alekszander Tvardovszkij, Szemjon Kirszanov és mások műveit.

Az orosz irodalomból eddigi munkám különlegesen fontos területét jelzi Puskin költészete: tőle, a sok lírai alkotáson túl, verses drámákat is fordítottam.

E két nagy nyelvterület irodalmán kívül, természetesen, más irodalmakkal is foglalkoztam. Alkalmam volt többek között az olasz és a spanyol költészet néhány jeles képviselőjét is megszólaltatnom.

Az olaszok közül: Carducci, Umberto Saba és néhány kortárs költő – a spanyol irodalomból Antonio Machado és a költőóriás Federico Garcia Lorca verseinek általam alkotott magyar szövegére gondolhatok örömmel és meglelégedéssel. Már amennyiben ebben a műfajban meglelégedésről egyáltalán szó lehet.

Es még egy pillanatra visszatérve az oroszirodalom témájára. Azon túl, amit számomra az orosz költészet önmagában jelent, van ennek a kultúra-tartománynak még egy, nem kevésbé fontos vonatkozása: általa juthattam el a jelenlegi Szovjetunióhoz azokhoz a „kisebb” népeihez, amelynek irodalmát ugyancsak szerettem volna megismerni, költészetét a magyar költészet-kincsbe integrálni.

Orosz irodalmi kapcsolataimnak köszönhetem azokat a látogatásokat, amelyeket a Szovjetunió különböző köztársaságaiban és olyan területein (például Szibériában) tehettem, ahol az adott terület és népközösség önálló irodalmi élete, alkotói termése számot tarthat érdeklődésünkre és tiszteletünkre. Ennek az orosz közvetítő pályának segítségével jártam be (többször is) Örményországot, Lettország tájait, ismerkedhettem az észtt, litván, grúz, azerbajdzsáni – és sok más kultúra értékeivel. Ez lett az alapja annak a tevékenységemnek, amelynek verses eredményei többek között az örmény vagy lett költészetből való versfordításaimban testesülnek meg.

E két kultúrával különösképpen szoros kapcsolatokat sikerült kialakítanom az elmúlt évek során. A személyes emberi találkozásokon túl, és azok mellett, közel kerültem e két nép irodalmának részleteihez, a felszín síkjai alatti benső titkaikhoz. Lényegesnek tartom, hogy e kapcsolatok révén módomban állt nem egy olyan irodalmi értéket sajátunkká segítenem, amely a magyar olvasóközönség előtt, még a versszeretők előtt is, teljesen vagy majdnem ismeretlen volt.

Csak egy aktuális példát: ebben az évben ünneplik világszerte (az UNESCO védnöksége alatt) a lett nép nagy költője, Janis Rainis születésének 125. évfordulóját. Ezt az eseményt sok országban a költő műveinek kiadásával teszik emlékezetessé. Örömmre szolgál, hogy a Rinis-kötet magyarnyelvű kiadását kezdeményezhettem az Európa Kiadónál, és hogy a könyv, amelyben a versek jelentős hányadát fordítottam éppen a napokban jelenik meg.

- *Egy naiv kérdést engedjél meg, mennyit fordítottál? Hány verset, verssort?*

Munkám „mennyiségi mutatóit” illetően nincsenek pontos ismereteim. Sohasem számoltam meg, hogy eddig hány verssort írtam le, hány versem jelent meg. Men is tartozom a túlzottan termékeny fordítók közé, munkasebességem jó közepesnek mondható. A mennyiségi tényezőknek nem sok jelentősége van az ilyen természetű munkában. A gyorsaság nem előny és nem hátrány. Legfeljebb tény, amit az ember tudomásul vehet. Minden esetre törekszem amolyan Tóth Árpád-féle gondossággal dolgozni.

De ez már az alkotói folyamatnak az a rétege, amelyben nincsenek általános szabályok és törvények. Ezen a ponton mindenki csupán a saját természetének, egyéniségének tud engedelmesskedni.

- *A Nemzetközi PEN CLUB titkáraként tevékenykedsz. Számodra mit jelent ez a feladat?*

Műfordítói munkám céljaitól és tendenciáitól nem idegen, hogy 1974 óta a nemzetközi írószervezet magyar központjának, a Magyar PEN Clubnak vagyok a titkára. A nemzetközi PEN az 1920-as évek elején alakult, kezdetben a világ íróinak békeszervezete volt. Bár tevékenységi köre azóta jelentősen bővült, ez a békejellege ma is ak-

tuális. Magyarország igen hamar tagja lett ennek a világszervezetnek. A magyar központnak egy időben Kosztolányi Dezső is elnöke volt.

A jelenlegi Magyar PEN Club nagy erőfeszítéseket tesz a nemzetek közötti irodalmi – alkotói és emberi – kapcsolatok ápolására, ezen belül a magyar irodalom értékeinek külföldön való megismertetéséért.

A Magyar PEN Club műfordítói programjának keretében a világ szinte minden tájáról, minden ismertebb nyelvterületről fordulnak meg nálunk költő-műfordítók, ismert nevűek és kezdők egyaránt, akik irodalmi alkotó munkásságuknak legalább is egy részét a mi irodalmunk fordításának szentelik. Szeretjük, tiszteljük és támogatjuk őket. Ápoljuk a kapcsolatokat mindazokkal, akik a világ íróinak nagy családjából hozzánk közelednek, életünk és kultúránk iránt érdeklődnek.

A Magyar PEN titkáraként majdnem két évtizeden át folytatott munkám igen sok emberi, szellemi örömet hozott. Mert a lehetőségek és az önként adódó kötelezettségek e téren végtelennek tűnnek. Gondoljuk csak el: nem csupán az úgynevezett „nagy népek” irodalmával, irodalmi életével, a „világnyelveken” írott irodalom képviselőivel keressük a kapcsolatokat. Az angol, francia, orosz, német kapcsolatok mellett nem kevésbé fontosak a kisebb lélekszámú nemzetek irodalmának ismerete és a velük folytatott kommunikáció. Valóban jó tudat, hogy munkám révén sikerült kiépítenünk a Szovjetunió kisebb népeinek ősi kultúrájával, a jelenben is élő tradícióival eleven kapcsolatainkat, hogy az észt, lett, litván, az örmény, grúz és tatár – és annyi más nemzeti irodalmi érték – manapság otthonossá formálódhatott a Magyar Pen Clubban, és ezzel együtt a magyar irodalmi közéletben.

Ezek a kapcsolatok természetesen a mindennapok során a személyes találkozásokban is megjelennek, azokban erősödnek. A kortárs világirodalomnak számtalan nagysága fordult meg a PEN-ben az elmúlt évtizedekben – csak akikkel nekem is szerencsém volt személyes kontaktusba kerülnöm: Arthur Miller, Júrij Trifonov, a svéd Arthur Lundkvist, a mai örmény irodalom „nagy öregje” Gevorg Emin-t (kinek verseit én is fordítottam) vagy a két kiváló német, Francz Fühmann és Sephan Hermlin (mind ketten a magyar költészet elkötelezett és lelkes fordítói Fühmann Vörösmarty és Illyés Gyula, Hermlin pedig József Attila verseinek ihletett tolmácsa); a francia Jean Roussetot, a szerb Milorad Pavic (a „Kazár szótár” című magyar nyelven is nagysikerű könyv írója) és sokan mások... Aztán a fiatalabb író-költő-műfordító generáció megannyi kitűnő képviselője, a világ sok országából. A fiatal orosz-tatár költő, Ravil Buharajev, aki Kosztolányi Dezső lírájának fordítását vállalta, vagy Vahram Martiroszjan örmény költő-műfordító, aki Pilinszky János verseit szólaltatta meg örmény nyelven.

Mindketten, alig egy év leforgása alatt, magyarul is megtanultak az ügy érdekében ami azért önmagában sem csekélység!

És idézhetném a kimagasló tehetségű francia költő-műfordító, Jean-Luc Moreau személyét, költői teljesítményét. Ő Radnóti verseinek fordítását oldotta meg olyan költői nyelven, amelyről eddig azt állította a szakmai követelmény, hogy a francia nyelv és verselés szabályai szerint ez egyszerűen lehetetlen. (Radnótinak az antik versmértékre szabott, elsősorban hexameteres lejtésű verseiről van szó).

De idézhetem Maris Caklais lett és Davud Naszib azerbajdzsáni költőbarátaim példáját. Mindketten Radnóti líráját ültették át anyanyelvükre és mindketten viszhangos sikerrel.

Mert érdekes jelenség: a huszadik századi magyar irodalomból Radnóti Miklós személye és költészete jelenik meg legtöbbször a kortárs külföldi irodalomban, az ő szép embersége felé fordul az érdeklődés Amerikától Azerbajdzsánig.

- *A körmendi iskola a gimnázium adott-e elégséges alapot?*

Sok év telt el a körmendi gimnázium folyosóin énekelt „tovább” óta. És a Körmendről hozott „útravalónak” is köszönhetem, hogy lehetőségem nyílt a kettős törekvésre. Helyet biztosítani a magyar irodalomnak az egyetemes kultúrában és magyar irodalomká honosítani az egyetemes kultúra értékeit.

- *Mi az ami gyermekkorod, ifjúságod emlékeként ma is elkísér ?*

Beszédmódomban mindmáig őrzöm a dunántúli nyelvjárásoknak, a Vas megyei, a Körmend-vidéki dialektusnak azt a nyelvi jellegzetességét, hogy el tudom különíteni a kiejtésben a nyílt és zárt „e” magánhangzót. Volt rá példa, hogy hozzáértők, szakmabéliek csodálták meg ezt a fonetikai képességemet.

Szóval őrzöm ezt a nyelvi jegyet, és nagy öröömre szolgálna, ha ezt a „tudományomat” egyszer, a körmendi irodalomkedvelőkkel való találkozás alkalmával, be is mutathatnám!

-

Kedves Lothár (Lotringer) László!

Elvárunk még az ősszel egy irodalmi találkozóra, addig is (és azután is) sikerrel járj, tolmácsolj a világ és a magyar irodalom útján!

Az öröm és siker kíséren ezt kívánjuk! Köszönöm a beszélgetést!

Vizi László

Janis Rainis

A MADÁR

*A madárdolga az, hogy messze szálljon.
Viszi a sorsa minden tájon át:
vízen, hegyen, gleccseren, pusztaságon
s senki sem hallja panaszos szavát*

*Ott fönn, az ég figyel hideg szemével,
torkát a mélység tátja ideleenn,
s hálóját a halál teríti széjjel.*

*S te lelkem miben bizakodsz? Miben?
Barát segít az úton? Szerelem..?*

Lothár László fordítása

Janis Rainis (ejtsd: rajnyisz) 1865.

Lett költő, drámaíró, műfordító. Jogot tanul, újságot szerkeszt. Forradalmi marxista tevékenységéért 1897-ben száműzik. 1903-ban tér vissza. Az 1905-ös forradalomba való részvétele miatt Svájcba emigrál feleségével Aspazia írónővel. 1920-ban ünne-

pelt hősként tér vissza Lettországra. A Nemzeti Színház igazgatója, majd kultúr-miniszter, 1929-ben halt meg.

Munkássága (akárcsak Adyé) a forradalmi hangütésű szimbolizmust képviselte. Rainis a lett irodalom első világirodalmi jelentőségű klasszikusa.

(Megjelent az ÚJ RÁBAVIDÉK 1990 augusztusi számának 3-5 p.)

A CSABA JÓZSEF HONISMERETI EGYESÜLET MŰKÖDÉSÉRŐL.

Körmend és környéke régészeti, ipartörténeti, néprajzi emlékeinek, tárgyainak gyűjtését a Múzeum Barátok Köre 1953-ban kezdte. A gyűjtött anyaggal megalapozták a Rába Helytörténeti Múzeumot, amely 1981. április 3-án, városunk történetének kiállításával a várban nyitotta meg kapuit.

Előzmények.

Honismereti munkacsoportunk 1968-ban alakult a Hazafias Népfront kebelében. 1971-től éves munkatervet szerint működik, a Megyei Honismereti Bizottság szervező és irányító munkája segítségével, 1973-tól egyre tudatosabban és eredményesebben. 1975 decemberében a tájmúzeumok létesítésének segítésére honismereti szakkörök létesültek az iskolákban.

A honismereti munkacsoport, amely az egész körmendi járást (amely ekkor 72 községből állt) működési területének tekinti, negyedévenként tartja az összejeveteleit. Munkaformája a gyakori kihelyezett ülések, ahol a résztvevők megtekintik a vidéki gyűjteményeket, megismerik a helytörténeti kutatómunka tapasztalatait, az alkalmazott módszereket és eredményeket. Fényképek és feljegyzések őrzik ezeknek az összejeveteleknek, találkozásoknak az emlékeit.

A tisztelgő emlékezés szándékával sorolom a vendéglátókat: Krajczár Károly Apátistvánfalva, Kömlői Sándor Pinkamindszent, Laskovics Kálmán Kemestaródfa, Völgyes Ferenc Harasztifalu, Ács László Rábagyarmat és Kovács Béla Pankasz pedagógusai mellett Bárány László kanonok Magyarszecsőd, dr. Hajdú Gáborné Alsószőlőnk. „Szomszédolás” elnevezésű program keretében a kőszegi, a csepregi, a sárvári, a celldömölki, az ikervári honismereti csoportokkal emberi és szakmai kapcsolatokat építettek.

A körmendi csoportot 25 fő alapította Madáchy Károly vezetésével. Az alapító tagok egy részére sajnos már csak kegyelettel emlékezhetünk. Közülük *Csaba Józsefre*, - aki 1983 óta hiányzik közülünk – *akinek nevét egyesületünk felvette 1989-ben*. Emlékezünk a rendkívül szerény emberre, a határainkon túl is ismert ornitológusra, néprajztudósra. Emlékezünk a Pankaszi Falumúzeum alapítójára *Kovács Bélára* és sorolhatnám a kiváló emberek neveit és tetteit.

A munkáról.

Ez a rövid összegzés nem teszi lehetővé, hogy csoportunk belső szellemi tevékenységéről részletesen írjak, de néhány szakmai összejevétel előadásának címét idézem: „Vasi írók a két világháború között”, „Megemlékezés Carolus Clusiusról”, „Batthyány Boldizsár (1526-1609) halálának 370 éves évfordulójáról”, „20 éves a Körmendi Bélyegyűjtő Egyesület”, „30 éve kezdődött a Rába Helytörténeti Múzeum anyagának gyűjtése”, „A Körmendi Füzetek és dr. Iványi Béla”, „Haranghy Jenő festőművész munkássága”, „100 éves Körmend sportélete”, „Kresznerics Ferencről 1766-1832”, „100 éves a vasutunk”, „Faludi Ferenc élete és munkássága”, „Molnár Lajos (1855-1942) ornitológus”, „Emlékezés Csaba Józsefre (1903- 1983)”.

A munkacsoport nyilvántartja, és figyelemmel kíséri az esedékes – elsősorban helyi - évfordulókat. Felhívta az illetékesek figyelmét, segíti a megemlékezés előkészítését és szakmai segítséget ad a megvalósításhoz. (150 éves a kórház, 100 éves a szakmunkásképzés 100 éves a mentőállomás stb.)

Sajnos a honismereti munkacsoport tagjai által készített pályázatok, cikkek, közlemények számát ebből az időből nem ismerjük, ennek összegyűjtése további feladat lehet.

A Velemben rendezett megyei szervezésű továbbképzéseken, a Megyei Honismereti Napok rendezvényein a körmendiek folyamatosan megtalálhatóak.

Az 1980-as évek második felében a fiatalabb körmendi értelmiségiek érdeklődése és bekapcsolódása bővítette a csoport tagjainak számát, kutatásaik, előadásai újabb lendületet adtak munkánknak. (Dr. Stipkovits Ferenc, Mészáros Árpád, Bundics Antal, Kondicsné dr. Kovács Éva, Papp Gyula, ifj. Gombás Imre stb.)

1985-ben nagyobb rendezvények szervezésébe kezdtünk. Február 20-án a HNF Honismereti Bizottsága a Művelődési és Ifjúsági Központtal együttműködve „Dr. Batthyány László emlékestet” rendezett, a több mint 400 főnyi hallgatónak a színház adott helyet. Előadó dr. Gyürki László kanonok és Komjáthy Kálmán tagtársunk volt. Ezen év április 29-én a HNF Országos Elnöksége Honismereti Bizottsága oklevéllel ismerte el kiemelkedő honismereti tevékenységünket. Az oklevelet Madáchy Károly bizottságunk elnöke a Vas Megyei Honismereti Napon vette át.

A művelődési intézményekkel kapcsolatunk élő és kölcsönös. A könyvtár, múzeum, művelődési központ és az iskolák mellett az Őrség Baráti Kör is igénybe vette segítségünket, kiadványainak gondozásához. Többek között Dömötör Sándor: Őrség, Nemesnépi Zakál Görgy: Eörség leírása, Pataky László: Az Őrség múltja a Kercaszomori Református Egyházközség történetének tükrében, című művek megjelentetését segítettük.

A körmendi helytörténeti kiadványok száma is gyarapodott. A Körmendi Füzetek sorozata mellett Komjáthy Kálmán munkái jelentek meg. Hosszú szünet után 1988. május 1-én újra napvilágot látott a városi újság, Új Rábavidék címmel (első fecke volt az azóta megszorodott városi újságok sorában.) hírei között szerepelt Körmend 750 éves városi létének 1994-ben esedékes ünnepségét előkészítő Ideiglenes Bizottság megalakítása. A Bizottság tagjai – a hivatalból delegáltakon kívül – gyakorlatilag a honismerettel foglalkozók voltak, hiszen az ünnepség előkészítésére és programjára készített javaslatok a Honismereti Bizottságunk tagjaitól származtak.

Honismereti Bizottságból lett a Honismereti Egyesület.

A csoportunk történetének néhány jelentősebb eseménye: 1989. januári összejövetelén döntött úgy a Körmendi Honismereti Munkacsoport, hogy Csaba József nevét veszi fel, emlékezve a nagy tudású alapító tagunkra.

A csoport 1989. november 21-i ülésén Madáchy Károly a munkabizottság elnöke kérte a HNF városi vezetőségét, hogy 21 évi munkássága után, idős korára való tekintettel mentse fel és bízza meg utódjául *Vizi Lászlót*. Karcsi bácsi honismereti szervező, gyűjtő, kutató munkáját Körmend városa „PRO URBE” kitüntetéssel ismerte el, ő kapta meg elsőnek az emlékérmét is.

A Hazafias Népfront megszűnésével elvesztettük azt a keretet, amely a honismereti tevékenységnek szervezeti formát adott, ezért 1990. június 8-án alapító közgyűlésre hívtuk össze a honismeret területén tevékenykedőket. A meghívottak kivétel nélkül mind megjelentek és kimondták a *Csaba József Honismereti Egyesület* megalakulását, elfogadták az alapszabályt és megválasztották az Egyesület vezetőségét. Madáchy Károly honismereti munkájának elismerését a megalakult Egyesület tagsága az „Egyesület tiszteletbeli elnöke” címmel kívánta elismerni. Az Egyesület elnökévé *Kondicsné dr. Kovács Évát* választottuk. Az Egyesület hivatalos bejegyzését követően rögtön megindult a munka, sürgettek a társadalmi változások körülményei is.

Körmend város 750 éves jubileuma.

A tanácsi rendszer megszűnésével bizonytalanná vált a Jubileumot Előkészítő Ideiglenes Bizottság tevékenysége. A folyamatban lévő ügyek – meghirdetett pályázatok, gazdasági szervezési, zsűrizés stb. – intézését átvállaltuk. Reméltük, hogy a megalakuló Városi Önkormányzat a 750 éves évforduló ünnepi gondolatát szintén felvállal-

ja. Így is történt! Pályázatot hirdettünk a város információs rendszerének javítására, majd megszerveztük ennek társadalmi zsűrizését, kivitelezését. Lakossági ankétot szerveztünk „Állítsunk-e és milyen emléket IV. Béla városalapító királynak” címmel. 1990. november 5-én a színház adott helyet a sikeres rendezvénynek, ahol Feiszt György tartott előadást az ország építő királyról. Az elhangzott véleményeket eljuttattuk az önkormányzathoz. Értékes munkákat kaptunk az Egyesületünk - által két különböző pályázati időponttal – a város 750 éves jubileumára meghirdetett „*Helytörténeti pályázat*”-ra. Elhatároztuk, hogy feldolgozzuk Körmenđ régi *utcaneveit*, négy éves munkával 1994-re az egész városban elvégeztük. A történelmi utcaneveket feltüntető zománcozott táblákat is elhelyeztük az utcákban, az első tábla elhelyezésére 1991. augusztus 17-én ünnepélyesen került sor.

Egyesületünk vezetősége úgy döntött, hogy „*Műhely*” címmel időszakos kiadványban adja közre a tagok értékes helytörténeti munkáit, fontos kutatásait és egyéb anyagokat. Az első számban Feiszt György: IV. Béla királyról szóló előadását tartalmazta. A következő szám az Egyesület névadójának Csaba Józsefnek munkásságát feltáró *bibliográfiát* jelentettük meg. A harmadik szám dr. Stipkovits Ferenc: Körmenđ utcanév adási szokásait feltáró kutatásaihoz kapcsolódó tanulmányát tartalmazza. Most készül az alsó tagozatos tanulók számára kiírt helytörténeti pályázat anyagának közreadása.

Az 1991. évi közgyűlésünkön tájékoztattuk a tagságot a Megyei Honismereti Egyesület megalakulásáról, és az Egyesületünk csatlakozásra tett javaslatot elfogadta a tagság. Az Egyesületünk megalakulása óta *Városi Könyvtár* ad otthont összejöveteleinknek, tevékenységünknek.

A Kossuth Alapítvány Kuratóriuma a körmenđi Kossuth emlékekről, relikviákról kért adatokat, fotókat, tájékoztatást, a városi önkormányzattól. A feladatot Egyesületünk végezte el, a felkutatott anyagért Kossuth emlékérmét és oklevelet kaptunk a Kuratóriumtól.

Egyesületünk régi szándéka, hogy megjelentesse a *Körmenđi Kódexet*. Ezt a gyakorlatilag ismeretlen, Körmenđen készült kéziratos 200 oldalas könyvet, melynek feldolgozását, olvasatának, tanulmányainak elkészítését Vörös Ottó főiskolai tanár végezte el. Eredetileg a Jubileumi Évben, 1994-ben kívántuk megjelentetni, de ennek anyagi feltételeit nem tudtuk biztosítani. Szándékunk töretlen, a kiadás anyagi feltételeinek megteremtésén dolgozunk. [*Bakxai T. György: Körmenđi Kódexének faksimile kiadását Egyesületünk 1996-ban megvalósította.*]

1992. októberében Egyesületünk nagy és fontos feladatba kezdett. Nyolc alkalommal 10. Előadásból álló „*Várostörténeti Akadémiát*” szerveztünk, hirdettünk meg. A város 750 éves jubileumának szellemi előkészítésére jeles előadókat hívtunk és nem csalódtunk, a látogatók száma is ezt bizonyította. „Látogatási jegyüket” rendszeresen lebélyegeztük (113 számozott jegyet adtunk ki állandó hallgatóinknak, 10-20 alkalmi látogatónk is mindig volt). Aki legalább 6 előadáson részt vett névre szóló „Diplomát” kapott, 83 ilyen diplomát adtunk át 1993 májusában. A sikeren felbuzdulva, más kulturális intézményekkel összefogva ősszel folytattuk a Várostörténeti Akadémia második évfolyamával. A 6 előadásból álló sorozat 1993. november 8 és 1994. január 17 között hasonló sikerrel nyert megrendezést. Az akadémia sorozatunk igazgatója Kajtár Zsuzsanna tanárnő volt.

Csákánydoroszló Önkormányzatával közösen emlékeztünk meg Egyesületünk névadója, Csaba József születésének 90., halálának 10. évfordulójáról. A megemlékezés programjában dr. Guttman Miklós méltatta munkásságát. Sírjának megkoszorúzása után lakóházán *emléktáblát* lepleztünk le.

Nagy öröm volt mindnyájunk számára, hogy Bécsben a Staatsarchiv gyűjteményében az Erdődy család ott őrzött iratai között a vasi levéltárosok megtalálták *Körmend városának eredeti – IV. Béla király által adományozott - első kiváltságlét*. Egyesületünk elnöke, Kondicsné dr. Kovács Éva is részt vett a sikert hozó kutatásban.

Az 1994. év a *Jubileum Éve* volt. A hivatalos program január 13-ával kezdődött (a városi címet 15 éve 1979-ben ezen a napon nyerte el ismét Körmend) és október 28-án fejeződött be IV. Béla király által városi jogokat biztosító oklevél kiadásának napján. Ma már túl a *Jubileum Éven* tárgyilagosan megállapítható, hogy ez a jelentős várostörténeti program sikeres volt. Csendes büszkeséggel hallgattuk az Önkormányzat ünnepi ülésén Egyesületünknek az előkészítésében és megvalósításában végzett munkáját elismerő méltatást.

Az ünnepi év után a munka hétköznapijai következnek. Van a csendes alkotó munkának *programja*: tagjaink saját érdeklődéséhez kapcsolódó kutatásainak segítése, az Egyesület működésének, anyagi feltételeinek biztosítása, és sok kiszámíthatatlanul jelentkező feladat megoldása.

Mint az Egyesület titkára, nem hivatalból akarok optimista lenni, de a Körmenden honismereti munkát végzők több mint négy évtizedes eredményes működése bizonyíték, hogy céljainkért akkor tesszük a legtöbbet, ha azt *közösen* tesszük.

Igaza van Babitsnak: „... *amint fogy – fogy a jövő, egyre – egyre drágább lesz a múlt*”

Kötelességünk múltunkat megismerni, megérteni, és mind ezt másoknak elmondani. Ezt kell minden év, minden hónapjának programjává tenni.

(A cikkben lévő megnevezések honismereti kör, honismereti csoport, bizottság, munkabizottság, nem „képzavar”, hanem az eredeti dokumentumokban lévő megnevezéseket használtam.)

Vizi László

Megjelent: VIZI LÁSZLÓ: A körmendi Csaba József Honismereti egyesület működéséről. 1995/3. sz. Vasi Honismereti Közlemények. 32-36 p.

A KIRÁLY KORONÁJÁÉRT KÜZDÖTTEK KÖRMENDNÉL.

Magyarozattal tartozom a körmendi csatákkal kapcsolatban, ugyanis városunk történetében a harci cselekmények száma nem kevés. Az ittlakók több alkalommal voltak szenvedő részesei a tragikus vagy dicső eseményeknek.

A hosszú sorból néhányat említenék: I. Ulászló harcainak során körmendi táborozásait, vagy 1532 augusztusában a Bécs ellen vonuló Nagy Szulejmán vezette török sereg szinte ellenállás nélkül vonult át a Dunántúlon, - itt Körmenden is – a hadjárat katonai céljait azonban a Köszeget hősiiesen védő Jurisics Miklós megbuktatta.

De csatáztak itt nem is egyszer Bocskai hajdúi Némethy Gergely vezérletével. A hadjáratok során nem egyszer szinte teljesen leégett városunk, volt olyan esztendő, hogy a háború által felröppentett „vörös kakas” háromszor is végig söpört a városon. Az utak csomópontjában fekvő Körmend számos összecsapás színhelye volt, a kuruc seregek a Rába vonalának biztosításáért vívott harcokban igen csak sokáig gyötörték a várost.

Sorolhatnám még Napóleon hadainak vonulását, a világháborúk tragédiáját. A hadiesemények hosszú sorát hallva joggal kérdezik, miért ennek a csatának ismertetését választottam? A kérdés jogos. Azért, mert a Körmendenél zajló csata kevésbé ismert, pedig jelentősen befolyásolta a kor politikai, és hatalmi küzdelmeit.

Nézzük Hunyadi Mátyásnak királyként történő elfogadását döntően befolyásoló 1459 évi körmendi csatáját.

Magyarország belső gondjairól huszonkét év történéseit kell előzményként elmondanom.

Zsigmond magyar király és német-római császár 1437. december 9-i halála egy politikai stabilitást is sírba vitt. Ugyanis német-római császárként a törökök Balkáni terjeszkedését, hódításait diplomáciával, anyagi erővel nemcsak fékezte, de kitűnő hadvezérére Ozorai Pipóra hallgatva őt megbízta a déli határokon az erődrendszer kiépítésével. Majd száz évig ezek a várak védték az országot a megismétlődő török támadásoktól.

Zsigmond halálát követően Albert Habsburg herceg lett a király, aki két évig, 1439-ig viselte a koronát. Az első Habsburg gyakorlatilag felesége révén került a magyar trónra. Zsigmond császár és király leányát vette feleségül, akinek anyja Zsigmond második felesége Czillei Borbála volt. A házasságába magával hozta a Czilleiek féktelen hatalomvágyát, és cselszövéseivel, fondorlataival igencsak megkeserítette, számos alkalommal nehéz helyzetbe hozta Zsigmondot.

Nos az alma nem esett messze a fájától, leányuk Luxemburgi Erzsébet anyja udvarában nevelkedve, mint magyar királyné ugyancsak ragaszkodott a hatalomhoz, amíg Albert Csehországban tartózkodik, gyakorlatilag Erzsébet kormányozza az országot. Aktívan politizál, a királyi hatalmat szűkíteni akaró oligarchák ellen szövetkezik, olyan országgyűlési dekrétumot támogatott 1439. május 29-én, amely köznemesi követeléseket tartalmazott. Még ez év decemberében meghalt Albert király, viszonylag rövidéletű uralkodása nem hozott sikereket, az ország belső rendjének megerősítése nem sikerült. A király halálakor Erzsébet hat hónapos terhes, és 1440. május 22.-én megszületik Komáromban a Posztumus (utószülött) névvel is illetett V. László. A csecsemőnek anyja mindenképpen biztosítani akarja a trónt, fiát ez év május 15-én, Székesfehérváron megkoronázzák. A koronázási szertartáshoz a szent koronát krimibe illő módon komornájával Kottanner Jánosnéval lopatja el a Visegrádi várból. A korona ellopását emlékiratában írta meg. Ebből idézek: *„Amikor aztán elérkezett az igaz ideje annak, hogy Isten csudatételét véghez vigye, akkor Isten egy férfit küldött nekünk, aki elvállalta, hogy kihozza szent koronát: ez magyar volt, ...-nak hívták a visegrádi várból: [Kottanner , 19. o.]*

„Amikor elérkezett az ideje, az, aki velem volt, a kápolnán keresztül szorongva jött az ajtóhoz és kopogtatott. Kinyitottam neki, majd mögötte ismét bezártam. Elhozta magával szolgáját, akinek segítenie kellett... Én meg odamegyek, hogy elhozzam a gyertyákat, hát elvesztek. Oly nagyon megijedtem, hogy azt sem tudtam mit csináljak, a dolog majdnem abbamaradt a világítás miatt. Aztán meggondoltam magam, visszamentem és csöndben felköltöttem az asszonyt, aki a gyertyákat adta, s azt mondtam neki, hogy a gyertyák elvesztek, pedig még sokat kell imádkoznom. Erre ő másikat adott, ennek megörültem; odaadtam segítő társamnak, s nekiadtam a lakatokat is amelyeket aztán rá kell tenni, odaadtam neki nagyságos úrnőm kis pecsétnyomóját, amellyel megint le kell pecsételnie, s odaadtam neki azt a három kulcsot is amely az első ajtóhoz tartozott. Akkor ő a lakatról levette a rápecsételt kendőcskét, amelyet a várnagy tett oda, kinyitotta az ajtót, szolgájával bement és keményen dolgozott a többi lakaton, úgyhogy az ütögetés és a reszelés zaja kivehetően hallatszott. (...) Nagyon aggódtam lelkemért, jobban, mint az életemért. Mialatt így fohászkodtam, nagy zaj és zörgés támadt, mintha sokan páncélban lettek volna az ajtó előtt, ahol segítő társamat beeresztettem, s úgy rémlett, mintha az ajtót betaszították volna. (...) Imádságom végeztével felálltam, hogy a bolthajtásos helyiségbe menjek, s lássam mit művelnek: ő azonban már szembe jött velem azzal, hogy sikerült, az ajtók lakatai azonban oly erősek voltak, hogy nem lehetett őket le reteszelni, a tokot ki kellett égetni... Mikor aztán a szent korona szabaddá vált, mindenűt megint betettük az ajtókat és más lakatokat vertünk rájuk..., újra rányomtuk nagyságos úrnőm pecsétjét, a külső ajtót megint bezártuk, visszatettük a lepecsételt kendőcskét úgy ahogy megtaláltuk és ahogy a várnagy odatette, én meg a reszelőket bedobtam az árnyékszékbe... A szent koronát a kápolnán keresztül vitték ki, ahol Szent Erzsébet nyugszik, ide én, Kottanner Jánosné egy miseruhával és egy oltárterítővel tartozom, ezt majd nagyságos uram, László király fizesse meg. Itt segítő társam fogott egy vörös bársonyvánkost, felfejtette, kivette belőle a tollak egy részét, a szent koronát beletette a vánkosba majd újra bevarrta.” A lopás 1440. február 20-án éjjel történt, a befagyott Dunán száncóval viszi Kottannerné az ellopott koronát Komáromba. Állítólag két nappal a gyermek születése előtt a korona keresztjét Erzsébet letörte és fia nyakába akasztotta aki azt láncon magán viselte.

Székesfehérváron gyorsan elvégzett koronázásnak nem sokáig örülhetett az úgynevezett „Udvari párt”, amelynek főszereplője és irányítója Czillei Ulrik volt, az Erzsébettel szembeálló főurak másik csoportja kerekedik felül.

1440. január 18-án tartott budai tanácskozáson az országnagyok a 15 éves, és magyarul folyékonyan beszélő Jagelló Ulászlót hívták meg a magyar trónra. Az indokok között sokat jelentett, hogy így remélhető volt a lengyelek segítsége a törökök elleni harcban. A koronázást ugyanaz a Szécsi Dénes esztergomi érsek Magyarország primása végzi Székesfehérváron 1440. július 17-én mint két hónap és két nappal ezelőtt a csecsemő V. Lászlót. Mivel a szent korona nem állott rendelkezésre, így Szent István fejereklyetartóján lévő másik aranykoronával végezték el a koronázási szertartást. A politikai kombinációk során felmerült Ulászló és Erzsébet házassága is, de Erzsébet elutasítja a frigy megkötését, és fegyveres harcba kezd Ulászló ellen. Súlyos belviszály, polgárháború dúlta az országot, mely júliustól 1441 januárjáig, a bátaszéki csatában aratott győzelemig tart.

A győztes csata után megszilárdult I. Ulászló királyi hatalma, Erzsébet - legyőzve - kénytelen békét kötni, a békekötést követően három hónap múlva meghal.

A polgárháború tragikus pusztítása gyengíti az ország erejét, így irt krónikájában 1480-as években a Mátyás király udvarában élő országbíró, Thuróczy János. (A Thuróczy krónikában a magyar középnemesség szemléletét és véleményét örökítette meg

a történelmi események feljegyzése során.) „*A közrendű népet súlyos adó nyomorgatta, és a békességet váltságdíjak gyakori fizetésével sem tudta megváltani. Pusztá életük biztosítására elbujdostak, barlangokban meg erdők rejtekén kényszerűtek meghúzódni. Lángokban állnak az újra meg újra felgyújtott városok és falvak, magasba okádták a füstöt, megfertőzték a környék levegőjét. Egész Magyarország a vaskor kegyetlen éveit élte. Hány ártatlan ember életét ontották ki? Hányat fosztottak meg vagyonuktól? Hány asszony jutott férjétől megfosztva özvegységre? Hány szűzi szépségében ragyogó leányzót fosztottak meg erőszakkal tisztaságuk liliomától ezekben az időkben? Mindenki boldog volt ha ennyi veszély közt pusztá életét megmenthette a jövő számára mindenéből kifosztva! És Czillei Ulrik gróf, a királyné nagybátyja, mit művelt azokban az időkben, hogy a királynéért bosszút álljon: azt Szlavónország vénei még most is emlegetik, és mély sóhajok között mesélik fiaiknak. És nem volt a belháborúban szenvedő országnak egyetlen szomszédja sem, aki ne lett volna ellensége*” [Thuróczytól.]

A belháború során annak költségeinek zálogaként Erzsébet a nála lévő koronát, 1440. augusztus 23-án adta át, Frigyesnek, majd 1441-ben Sopron városát is elzálogosítja III. Frigyesnél. Majd a kiskorú V. László gyámjának is fel kéri az akkor már német-római császárt.

Mibe került a háború?

Zsigmond király éves jövedelme 178.000 forint. A polgárháború során az országban lévő közel 400.000 jobbágytelek 25-30%-a műveletlenül, üresen áll, tehát az adóalanyok száma vészesen lecsökkent, nem szólva a vonuló hadak által okozott károkról, a megsarcolt városokról, falvakról. Mire megy el ez a megcsappant jövedelem? Egy lovas katona havi 3 forintért, a gyalogos katona 1 forintért szolgált. Az a katona aki várbeli őrálló és az erődítésen is dolgozik havi 4 forintot kapott. A létminimum ebben az időben 12 forint egy évre. A küzdő felek 3-5.000 fős seregei csatáznak egymással.

1444-ben I. Ulászló a várnai csatában meghalt. A hatalmi harc kiújult. A bárói szövetségek, a „ligák” a hatalomért küzdenek, és Hunyadi János szinte magára maradt a déli határt támadó török támadások elhárításában.

III. Frigyes a rendek kérése ellenére sem bocsátja el, udvarában tartja, és V. László, nevelését Czillei Ulrikra bízta. V. László csak 1452-ben foglalhatja el a magyar trónt. A török birodalom Európa meghódítására készül. Több alkalommal a külföldi udvarokhoz forduló ifjú király követi sem pénzügyi sem katonai támogatást nem kaptak. Szerencsés fordulat, hogy V. Miklós pápa 1455. évi halála után III. Calixtus a spanyol származású pápa nem csak beszél a törökök támadásáról, hanem megesküdött, hogy kiűzi a törököket Európából, és ha kell az egyház minden kincsét és életét is feláldozza erre a célra. Energikus szervezőként adót, tizedet vet ki, és a keresztény fejedelmeket felszólította, hogy vegyék fel a kereszt jelét és vegyenek részt az 1456 tavaszára tervezett nagy hadjáratban. Emlékeztetésül, hogy a nagy kereszties hadjáratról senki meg ne feledkezzen, új déli imát rendelt el, melynek elmondására minden délben harangszó figyelmeztette a híveket. Ferences rendi szerzeteseket az ügy szószólóivá tette, alamizsnagyűjtést szerveztek a hadjárat támogatására.

A törökök támadása 1456-ban megindult, Nándorfehérvárt Szilágyi Mihály mint a vár kapitánya hősiességen védte. A nyugati kereszties sereg ugyan nem érkezik meg, de Kapisztrán János és rendtársai által toborzott magyar sereg és Hunyadi János csapatainak fényes győzelme közismert. Hunyadi János is meghalt a csata után keletkezett járványban. Hunyadi halála után ellenfelei a család ellen fordulnak, az akaratgyenge királyt a Cillei-Garai-Ujlaki liga irányítja. A király Temesváron esküvel fogadja, hogy Czillei Ulrik halálát nem torolja meg, de esküje ellenére Hunyadi család ellen

bosszú hadjáratot indít. Hunyadi Lászlót lefejezteti, az ifjú Mátyást rabságba veti, Budán, Bécsben, majd Prágában tartja fogságban. Thuróczy Krónikája szerint *„Amikor azonban Prága városában élvezte a királyi pompát, hirtelen súlyos betegség támadta meg, amely utolsó leheletének pillanatában életétől is, hűségese alól is feloldozta. A hagyomány szerint temesvári esküjének évfordulóján halt meg. Hogy mérge okozta-e halálát, amelyet Pogyebráb Györgynek Cseorszag kormányzójának rendeltére adtak neki vagy csak egyszerűen elszólította az Úr biztosan nem tudnám megmondani. Mind ez 1457 novemberében történt, mikor is várta, hogy a Franciaországba menesztett fényes küldöttség feleégül kérje számára a francia uralkodó lányát.”*

Mátyás rabsága alatt itthon a Szilágyi testvérek Mihály és Erzsébet eredményesen szervezkednek. Mikor Mátyás szabadulása lehetővé válik, – ennek feltétele volt, hogy Pogyedrábnak Katalin nevű leányát feleségül vegye – addigra Magyarországon Szilágyi Mihály szerződést kötött a Garaiakkal, hogy Mátyás királlyá választásának ne legyen akadálya. Így Budán 1458. január 24-én királlyá választják Mátyást. Az oligarchák a választást próbálták véget nem érő tanácskozásokba fullasztani, de Szilágyi Mihály kijelentette *„Karddal szerzek királyt, ha kell.”* Mondhatta, hisz 15.000 fegyvesessel jött és bizony körülvették a tanácskozást, ahol Szilágyi a nemzeti király mellett, annak megválasztásáért mondott igen meggyőző beszédet. A tanácskozás résztvevői több-kevesebb lelkesedéssel döntöttek Mátyás királlyá választása mellett. Most van király, de nincs korona és koronázás sem. Veszélyes és ingatag Mátyás helyzete.

A Hunyadi családdal szembe álló főurak rögtön szervezkedni kezdtek, ennek eredménye, hogy 1459. február 17-én Németújváron 25 főúr gyűlt össze, hogy a Habsburg III. Fygyest ellenkirállyá válasszák.

Ki volt III. Frigyes?

III. Frigyes 1415.09.21-én Innsbruckban született. A gyermek Frigyes kilenc éves volt mikor apja meghalt, ezért (Ürestarisznyájú) IV. Frigyes gyámsága alá került. A gyámsága húsz éves koráig tartott. Függetlenségét kihasználva apja nyomdokaiba lépett, amikor 1436-ban elment a Szentföldre, hogy zarándokútjával kiérdemelje a Szent Sír Lovagja címet, amelyet apja is viselt. II. Albert király 1439-ben bekövetkezett halála után ő lett a dinasztia legidősebb tagja. 1440. február 2-án a választófejedelmek Frankfurtban hozott döntése szerint királyukká választották. Koronázására Aachenben került sor 1442-ben. A német-római császári méltóságot 1452-től ő tölti be. Ő volt az utolsó német-római császár, akit még a pápa is megkoronázott Rómában. Elenóra portugál hercegnővel 1452-ben kötött házasságukból öt gyermek született, ezek közül három korán elhalt, csak Miksa és Kunigunda érte meg a felnőtt kort. III. Frigyes 1493. augusztus 19-én, 78 éves korában, Linzben 53 évi uralkodás után halt meg.

III. Frigyes jellemét két alapvető tulajdonság formálta. Mérsékelt életmód mellett kemény szívósság, amellyel a legnagyobb megaláztatásokat is könnyen el tudta viselni. Nem véletlen, hogy jelmondatául a felejtés gondolatát választotta: *„Az a legnagyobb szerencse, hogy felejteni tudjuk a helyre nem hozható dolgokat.”* (*Rerum irreperabilium summa felicitas est oblivio.*) A passzív életforma hirdetése mellett sohasem feledkezett meg saját és dinasztija hatalmának erősítéséről és bővítéséről. A magyar trón megszerzésére irányuló politikájában komoly szerepet szánt a kiskorú V. Lászlónak végsőkig udvarában történő tartásának, és a magyar korona birtoklásának. Az előzőekből ismerjük, hogy Lászlót csak kényszerítő hatásra adta ki a magyar rendeknek. A koronát – mint látni fogjuk – csak súlyos feltételek teljesítésének árán szolgáltatta vissza Magyarországnak. Legkeményebb ellenfele Hunyadi Mátyás, a

magyarok királya volt, akitől számos súlyos vereséget szenvedett el, amit talán kárpótolt számára ellenfelének korán bekövetkezett halála.

III. Frigyes másik alapvető tulajdonsága fukarság szintű takarékosága volt. Ezt ellenfelei is tudták és gúnyal illették, de ő csúfolódásukkal mit sem törődött. Feljegyezték róla, hogy a menyasszonyáért Elenóra portugál hercegnőért két alacsony rangú papot küldött el, nyilvánvalóan költségkímélés céljából. Ez a portugál udvarban nagy visszatetszést váltott ki, mert a hercegnőt a legnagyobb pompával rendezett ünnepséggel búcsúztatták el. Igaz viszont, hogy Frigyes Sineáig a menyasszonya elé ment, ami viszont nem kis költség lehetett. Megtakarítás volt, hogy Rómában a császári koronázás ünnepségét és a házasságkötés egyidejűleg rendezte meg. A kortársak arról is megemlékeztek, hogy Frigyes pompás vőlegényi ruhája 200.000 forintba került.

Frigyes takarékosága összefüggött szinte állandó kedvezőtlen anyagi helyzetével. Volt olyan időszak, amikor hatalmi területe is jelentősen összezsugorodott, a császári trón tekintélyének nagyfokú romlása miatt csak szerény bevételeket gyűjthetett be.

A takarékoskodó Frigyes viszont soha nem sajnálta a pénzt, ha a császári rangot és tekintélyt kellett a nyilvánosság előtt biztosítani. A birodalmi gyűlésekre mindig fényes kísérettel érkezett Augsburgba, valósággal elkápráztatta a város polgárait. Frigyes szerette a jó társaságot, választott vendégeinek társágában szívesen töltötte idejét, éjszakába nyúló beszélgetéseik témája a tudományok és a politika kérdése volt. Tulajdonságai közé nem tartozott az uralkodókról kialakult harcias, katonás magatartás, ez Frigyesből hiányzott. Élete során halogató diplomáciával, sok szerencsével és ügyeskedéssel, józan mérlegeléssel kormányzott.

Mátyás király és III. Frigyes szembeállítását a pápa igyekezett diplomáciai közvetítéssel megoldani, a pápa Mátyást támogatta, benne látja a török elleni küzdelem vezéralakját. Az egyházfő diplomáciai közbenjárása ellenére III. Frigyes hadseregét küldi Magyarországra, hogy Székesfehérvárt elfoglalva a nála lévő magyar koronát a fejére tegyék, így ő legyen a magyarok királya is. Ezt megelőzően volt egy koronázás, ugyanis 1459. március 04-én Bécsújhelyen Frigyes fejére tették a koronát, de ő minden bizonnyal tudta, hogy a hiteles és hivatalos koronázás csak a magyarok szokásainak megfelelően elvégzett szertartás betartásával lehet hiteles.

III. Frigyes elindította seregét Székesfehérvár felé, a sereg vezére Grafeneck Ulrik volt. A Grafeneck által vezetett sereg Körmendnél tábort üt. Ide vonult Mátyás hadvezére Nagy Simon macsói bán által vezetett sereg is. A Frigyes pártiak és a bán által vezetett sereg erőviszonyairól nincsenek teljes és megbízható értesüléseink. Azt tudjuk, hogy a Frigyeshez pártolt Ujlaki Miklós és Szentgyörgyi Zsigmond csapatai is növelték Grafeneck haderejét. A csata lefolyásáról, kimeneteléről, sőt időpontjáról is ellentmondók az értesülések.

Nagy Simon macsói bán vezette sereg valószínűleg április 7-én szombaton ütközött meg Grafeneck Ulrik vezette sereggel. Grafeneck középen helyezte el az általa vezetett nehézfegyverzetű lovasságot, míg csatarendjének a balszárnyát Ujlaki Miklós, a jobbszárnyat pedig Szentgyörgyi Zsigmond grófok vezették.

Nagy Simon tábora valószínűleg a nádasi dombokon volt, innen vonultak csapatai Körmend erődítményén (Fortalicium!) át a várostól északra lévő sík területre. Grafeneck szekérvárat épített, ott biztonságosan táborozott, és onnan vonultatta fel seregét. A csatáról ellentmondó hírek érkeztek. Thomasi Velence budai követe április 11-én azt jelenti a dogénak, hogy előző nap Mátyás király követ és levél útján értesült, arról, hogy a császár csapataival az ütközet megtörtént és ennek során nagy veszteséget szenvedett. Mátyás király 12-én a felvidéki kapitányainak irt és fennmaradt levelében sietve, közöl velük bizonyos újságot, amely szerint Szentmártoni Nagy Simon főka-

pitánytól jött a hír. Mátyás serege az ellenséggel kemény csatát vívott, amelyben részükről kevesen haltak meg, annál többen elleneik oldaláról. Mátyás levelének tartalmát úgy foglalta össze, hogy Nagy Simon Körmend erődítményének (Fortalicium!) közelében április 7-én győzelmet aratott a király ellenségei felett.

Úgy tűnik, hogy Mátyás egy nap különbséggel kapta híreit Nagy Simon vereségéről, majd győzelméről.

Bonfini leírása szerint Nagy Simon kellő felderítés nélkül támadta meg a számbeli fölényben lévő ellenséget. A korabeli németnyelvű vers szerint „*Grafenek ketőezer-öttszáz emberrel indult a magyarok ellen. A magyarseregben ötezren, vagy még többen voltak. A magyarok jele a szalma volt, Zsigmond gróf így szólt a mi jelünk a nyírfavessző lesz.*” A vers szerzője hallgat arról, hogy a 2.500 főnyi sereg valószínű, hogy csak a császár által küldött csapatok létszámát jelenti, ami kiegészült a III. Frigyeshez pártolt Ujlaki és Szentgyörgyi bárók csapataival. Valószínű erről nem tudott Nagy Simon sem, csak a császári csapatokról kapott híreket. A csata során Rozgomyi Miklós a magyar sereg jobbszárnyának vezére visszanyomta Grafeneck balszárnyon felállított csapatait, ez volt a csata kritikus pillanata, de Ujlaki nehézlövassága az előre törő Rozgonyit elvágta a derékhadtól. Ugyanekkor Grafeneck támadásával megingatja és visszaszorítja a középhadat, Nagy Simon látva, hogy középhada felbomlik, visszavonulást rendelt el, de erős lovascsapatot küld a visszavonulók védelmére. Erre Ujlaki és Szentgyörgyi is megszakította a támadást és visszarendelte csapatait, emiatt aztán ellentétbe kerültek Grafenek Ulrikkal a fővezérrel. Míg a győztesek vitatkoztak, aminek eredményeként valószínűleg Ujlaki és Szengyörgyvölgyi sértődötten elhagyták katonáikkal együtt a császári tábor.

Bonfini azt írja, hogy Nagy Simon veresége és győzelme között bizonyosan nagyobb idő telt el, ezalatt Mátyás megnyerte magának Ujlakit és Szentgyörgyit. Az igazság az, hogy Ujlakival a megegyezés július elején jött létre, Szentgyörgyivel pedig csak 1462-ben egyezett ki.

Nagy Simon csapataival Körmendre vonult vissza, - ne feledjük Mátyás levelében erődítményként említi, - jól védhető sáncaival biztonságot adott, rendezhette csapatait, serege valószínű, hogy friss csapatokkal is kiegészült, Nagy Simon a hadjárat első csatáját elvesztette, de hadseregének ütőképessége megmaradt. Vajon a győztesek miért nem támadtak, és miért nem nyomultak tovább? Mi volt az ok ami megakadályozta stratégiai céljuk elérését? Vagy újabb csapatokat vártak és ellátmányt, a császár Bécs városától 300 lovast és 500 gyalogost kért Grafenek táborába. Vagy a császárt várták, Aki Bécsújhelyről irt levelében közli, hogy Magyarországra indul, és a Bécs városától kért katonaság személyes kísérete lett volna?

Nagy Simon tapasztalt katona volt, macsói bánként a törökkel sokszor csatázott, minden bizonnyal most is felmérte ellenfelének helyzetét. A szekérvárba húzódott Grafenek ellen. Négy nap múlva újra felvonultatta seregét. Gondolom addigra alaposan kikémlelte ellenfelét, értesült szövetségeseinek elvonulásáról is. Taktikai elgondolás szerint Rozgonyi lovasaival a szekértábor mögé került, amíg a magyar sereggel szemben felálló Grafenek is kialakította arcvonalát. Ezt követően a gyenge erővel védett táborra, szekérvárra hátulról rátámadtak Rozgonyi lovasai, a pánik és a fejetlenség olyan nagy volt a császári seregben, hogy Nagy Simon csapatainak egyetlen rohamával elsöpörte ellenállásukat. Állítólag a menekülőket hosszan üldöző magyarok gyakorlatilag megsemmisítették a császár seregét.

A hadjárat kudarcba fulladt, III. Frigyes nem jött Magyarországra koronáztatni. 1459 májusában a pápa követének közbejárására béketárgyalások kezdődtek Mátyás és a császár között, a fegyverszünetet októberben kötötték meg. A békekötésre azonban csak négy év múlva került sor 1463 április 3-án Bécsújhelyen Vitéz János közremű-

ködésével. A megállapodás értelmében 80.000 forintért Frigyes visszaszolgáltatta a koronát és Sopron városát. Olyan hírek terjedtek el, hogy a koronát nem adja vissza Frigyes, hanem csak annak egy másolatát. A híresztelést Mátyás is komolyan vehette, mert Pálóczy Máté, aki 1435-37 között nádor volt kapott megbízást a korona azonosítására. Rokona volt Pálóczy György esztergomi érseknek és fiatal korában közelről látta a koronát, ezért emlékezetből tudta, hogy a korona hátsó részén lévő foglatban elhelyezett zafír kissé megrepedt. Bécsújhelyre utazott és ennek az alig látható jelnek segítségével azonosította a koronát és igazolta annak valóságát.

A bécsújhelyi szerződés teljesítése után a korona újra Magyarországra került. Így már nem volt akadálya, hogy Székesfehérváron 1464. március 29-én I. Mátyásként megkoronázzák a Hunyadi család legifjabb tagját.

A Körmenten megvívott csata, vagy csaták alapozták meg a korona megszerzését és Mátyás királyságának legalizálását. A koronáért folytatott küzdelem sikere után már senki sem vonhatta kétségbe I. Mátyás királyságát.

Vizi László

A Várostörténeti Akadémia előadássorozatának keretében elhangzott 2001. november 5-én a városháza nagytermében „Csaták – Kapitányok Körmenten” címmel.

Felhasznált irodalom.

Fügedi Erik: Uram, királyom. A XV. század Magyarország hatalmasai. Bp. 1974. 253 p.

Gonda Imre: Habsburgok. Egy Európai jelenség. Bp. 1978. Gondolat. 361 p.

Habsburg lexikon: Bp. 1990 Új Génius. 415 p.

Körment története. (Szerk.: Szabó László.) Körment. [1994.] 522 p.

Kulcsár Péter: A Jagelló-kor. Bp. 1981. Gondolat Kiadó. 243 p. /Magyar história /

Mátyás király, 1458–1490.[szerk. Barta Gábor]. Bp. 1990. Akadémiai K., 226 p.

Teke Zsuzsa: Hunyadi János és kora. Bp. 1980. Gondolat Kiadó. 233 p. /Magyar história /

Veszprémy László - Kelenik József - Hermann Róbert - Bencze László: Körment a Hadtörténelemben. Körment. 1992. 522 p. /Körmenti Füzetek/.

NÉGY ÉVSZÁZADA TÖRTÉNT

- HOGYAN KERÜLT KÖRMEND A BATTHYÁNYAK BIRTOKÁBA? -

Írásomban azokat a történelmi eseményeket próbálom összekapcsolni, amelyek megelőzték Körmend városának megvételét, hogyan lett 400 éve a Batthyány család birtoka. Ennek a történelmi eseménynek az ad aktualitást, hogy városunk vezetői 2005-ben a 400 éves évfordulóról ünnepélyesen kívánnak megemlékezni.

Körmend történetéről 1238-tól vannak adataink, amelyek során királyi birtokként szerepel majd a Széchyek, Perényiek, Bánffyok és az Erdődyek szerepelnek tulajdonosként, érdekeltként.¹

1517-től – kisebb nagyobb megszakításokkal – nagyrészt az Erdődyké volt Körmend.² A XVI. század közepén az Erdődy –család feje Erdődy II. Péter - 1547-től horvát bán, - kétszer nősült. Tahy Margittal kötött első házasságából Anna nevű lánya született. Tahy Margit halála után második felesége - Alapy Borbála – két fiú gyermekkel ajándékozta meg, I. Tamással és III. Péterrel.

Erdődy II. Péter 1554-ben megadja tartozását a Tarnóczy családnak. A kölcsönért 13.000 forintot özvegy Tarnóczyné Kerhen Borbála és fia Tarnóczy András kezeihez adta, így a kölcsön zálogaként átadott Körmendet visszakapta a Tarnóczy családtól. Miért is vált az évtizedes tartozás rendezése sürgőssé? Mert leányát Erdődy Annát feleségül adja és a hozományának többek között a körmendi birtok is része volt.

A családfő már 1554-ben Anna lányának adta Monyorókerék, Vörösvár, Körmend Vas vármegyei és Somlyó Veszprém vármegyei birtokait, amelyekbe őt 1555-ben a vasvári káptalan ellentmondás nélkül be is iktatta.³ Erdődy II. Péter tehát úgy dönt, hogy leányának adja Körmendet - egyéb birtokok mellett – ezek Erdődy Annának Dersffy III Istvánnal 1568 körül kötött – első - házasságának hozományához tartoztak. Az említett okirat vitathatatlanul bizonyítja, hogy 1554-től Körmend Erdődy Anna birtoka volt. A házasság megkötése után egy évre Dersffy III. István meghalt. Ez az okmány, illetve a vasvári káptalan által kiadott másolata⁴ igazolta a tulajdon jogát, mikor Erdődy Péter és Tahy Margaretha leányát, Annát – nincs vita, közli az oklevél, - fiúsítja Báthori Miklós kúriai bíró 1573-ban. Úgy tűnik Anna újabb házassága 1572-ben Illésházy Istvánnal tette szükségessé a jogi, vagyoni lépést. Ez az okirat biztosítja a rendelkezést Anna részére, továbbá az öröklést Anna mind kétnevelő leszármazottai számára. Özvegye után Anna másodszor is férjhez megy 1572-ben gróf Illésházy Istvánhoz (korának egyik leggazdagabb magyar főúrához, akit kortársai műveltsége miatt is tiszteltek). Anna hozománya között a körmendi birtok is szerepelt. A birtoklás nem volt zavartalan, mert Erdődy II. Péter 1566-ban meghalt, és özvegye Alaphy Borbála, (Erdődy Anna mostohaanyja) maga és fiai számára akarja visszaszerezni az 1554-ben apja döntése szerint Annának adott birtokokat. Az Erdődy - családon belül folyt birtokvitának több okiratban is nyomát leljük. Anna gyermektelenül halt meg 1577-ben.⁵

Nem vizsgálták eddig, hogy a jegyajándékként hozott és így az Illésházy vagyont gyarapító körmendi birtok kinek a tulajdonába került. Vajon visszakerült-e az Erdődyek birtokába? Ez nem valószínű, ellenkező a kor szokásaival. (Az Országos Levéltárban az Illésházy család örökösödési iratai között találjuk az érintett Erdődy családdal és Körmenddel kapcsolatos iratokat is.)

Nézzük hát, hogy miről szólnak az iratok.

Az okirat vitathatatlanul bizonyítja, hogy 1554-től Körmend Erdődy Anna birtoka.

Ez az okmány illetve a vasvári káptalan által ennek kiadott másolata ismét szerepel az ügyhöz csatolva igazolja a tulajdon jogot.

A birtokért vívott küzdelem nem csitulhatott, mert 1575-ben *Protectionals* (oltalomlevél) került kibocsátásra⁶ Illésházy István és Erdődy Anna javára, Erdődy Péter özvegye Alapy Borbála ellen, aki lemond a Körmendi birtokról. Az okirat tartalmazza, hogy a döntés nem támadható! Ennek ellenére a birtok vita nem ért véget.

Ugyancsak a pereskedés és a birtoklás ügyében ad ki okiratot 1575-ben ⁷ a zágrábi káptalan. A döntés hivatalos figyelmeztetést is tartalmaz a jogtalanságokat elkövető Alapy Borbála továbbá Erdődy Péter és Tamás és fiai ellen. Bizonyosságlevélet ad Illésházy István és felesége javára, minden birtokukra (nem sorolja fel a birtokokat). Még további iratok őrzik a viszály jogi eseményeit, amelyet több jogi döntés kívánt rendezni, de Alapy Borbála a döntéseket nem fogadta el, így újból és újból fellángolt a birtoklás joga és a jogi döntések semmibe vétele. Az Erdődyek iratanyaga őrzi a személyes érdekek, szándékok ütközését, ezek további felsorolását mellőzöm. Ám Körmend tulajdonjogával kapcsolatos állításmat igazoló legfontosabb okmánnyal kivételt kell tennem. Ez az 1578-ban kelt bizonyosságlevél, ⁸ melyet Nádasdy Ferenc Vas vármegye akkori főispánja adott ki Illésházy Istvánnak a körmendi javak visszaadásáról, Erdődy Anna végrendelezése alapján, Ezeket a javakat Erdődy Péter özvegye Alapy Borbála és az ő fiai Erdődy Tamás és Péter jogtalanul elfoglaltak Erdődy Anna testamentuma ellenére, tehát Körmendet visszaszármaztatja Illésházy Istvánnak.

Nádasdy Ferenc (akit kortársai Fekete Bégnék neveztek) által kibocsátott bizonyosságlevél választ ad több kérdésre is. A végrendelet ténye bizonyítja, hogy Erdődy Anna 1578. évben már nem élt. Végrendelete szerint a birtokát képező Körmendet férjére, Illésházy Istvánra hagyta, ami a természetes és szokásos gyakorlat, de emberileg is megérthető, hogy a hosszú éveken keresztül pereskedő, jogtalan követeléseket támasztó mostohaanyját és mostohatestvéreit kizárja a hagyatékából. Úgy látszik Erdődy Anna halálát követően Alapy Borbála, és fiai úgy érezték, hogy itt az alkalom Körmend megszerzésére. A bitorlás ellen Illésházy István jogi úton erélyesen, és eredményesen fellépett ellenük, hogy jogosan örökölt birtokába visszahelyezzék. Ez az okirat igazolja azt a feltételezést, hogy Illésházy István - aki ekkor már országos tekintélyű személyiség – megőrizte körmendi birtokát Ebből következik, hogy annak eladója 1595-ben csak Illésházy István lehetett.

Téves tehát az a megállapítás, hogy Erdődy II. Péter fia Erdődy I. Tamás horvát bán adta el Körmend városát és a várat, amikor annak nem volt birtokában. ⁹

Körmendet Illésházy értékesítette kaszaházi Joó Jánosnak 21.000 forintért. (Talán azért, hogy véget vessen az örökösen fellángoló tulajdonjogi vitáknak). Kapcsolatuk, ismeretségük valószínűleg előbb keletkezett, mint az adás-vétel ügylete. Illésházy politikai tevékenysége és Joó János hivatali munkája során - az ország akkori adminisztratív és politikai központjában, Pozsonyban - minden bizonnyal személyes kapcsolatba kerültek egymással. ¹⁰

Joó János a Zala megyei Kaszaházáról származó kismanesi család fia. Magas hivatalt szerzett, mint a Magyar Tanács tagja, királyi személynök (a király személyének jogi képviselője a bírói munkában, diplomáciai szerződések aláírásán stb. képviselő megbízott) volt.

Joó János nem birtokolhatta zavartalanul Körmendet, mert 1600-ban Kanizsa török kézre került és a hódoltság határa a Rába folyó, Körmend végvár lett. Az Udvari Haditanács 1600. decemberében vallon zsoldosokat küldött Körmendre, majd körmendi várkapitánynak nevezte ki 1601-ben Batthyány II. Ferencet, aki katonáit és hajdúit szintén Körmenden szállásoltatta el. A hatalmaskodás mindennapos jelenséggé vált. A beszállásolt fegyveresek erőszakos cselekedetei, a vallon és a magyar katonák önkényeskedései sérelmek és összetűzések sorához vezetett a körmendi lakossággal. A vallon zsoldosok és a magyar katonák egymás közötti gyakori viszálykodásai is nehezítették az itt élők sorsát. ¹¹

Tudjuk, hogy ebben az időben, a várban lakott a négy fűthető nagyobb szoba egyikében a vár és a város ura Joó János is. ¹² Innen, majd Pozsonyból írta panaszos leveleit

Batthyányhoz (eredménytelenül). Ezután Rudolf királyhoz fordult sérelmeivel, aki 1601. június 8-án Prágából kelt levelében meg inti, Batthyány II. Ferencet és megtiltja a jogtalan cselekedeteket.¹³ Joó János azonban tovább panaszkodik, mert a Körmenden őrséget adók magatartása nem változott az intések ellenére sem, ezért 1602. május 20-án, most Pozsonyból jött levél Mátyás főhercegtől Batthyány II. Ferencnek, melyben meghagyta, hogy a még mindig Körmenden Joó Jánost károsító hadinépét innen vezesse el.¹⁴ (A vallon zsoldosokat az Udvari Haditanács 1601. év közepén elparancsolta Körmendről.)

Joó János ezekben a számára nehéz időkben írta - elkeseredésében - sorsát beteljesítő leveleit Illésháznak is. Ezek a levelek felületes ismeretségnél személyesebb kapcsolatokat tételeznek fel, amely lehet, hogy korábbi eseményekhez vagy Körmend adás-vételéhez kötődnek. Az 1601. február 27-én kelt levelében Kanizsa elvesztésén keseregve olyan panaszokat irt le, amelyek az ország közhangulatát fejezték ki. *„hogy sem kilső ellenségtől nem oltalmaz, sem pedig törvényünkben meg nem tart és praesidiumot [oltalmat, védelmet] tart köztük, a ki bennünket elárol és az török ellenségnek kótyavetyén ad el.”*¹⁵ *a zsoldosok az ország romlását okozzák*”. Az uralkodó hozzájárulásával a magyarok maguk keressék meg a védekezés lehetőségét melyet így fogalmaz meg: *„És kérnünk kell Ófelségét, hogy engedje meg, hogy oltalmat kereshessünk magunknak, hogy im maga nem tud megoltalmazni.”*¹⁶

„A másik levelét 1601. március 11-én írja, ebben a keserűség és a düh vezeti tollát, átkozva Mátyás főherceget, keseregve írja *„Erdély ismét oda vagyon, az többi is elvesz...”*¹⁷ majd személyes sérelmeiről írt: *„Engemet a ballonok [vallonok] elpusztítottak és immár Battiány uram népe is oly kezdette jobbágyimat, ha volna hova, bizony kimennék az országból ezeknek a fejedelmeknek birodalmokból.”*¹⁸

Ezekben az években a bécsi Udvari Tanács felségárulási, felségsértési pereket sorát indítja, ezek közül a koncepciók perек közül is nagy visszhangot és megdöbbenést keltett gróf Illésházy István a hatalmas vagyonú főúr elleni felségsértési per.

Az Udvari Kamara - nem titkolta, hogy az ilyen perekből több jövedelemre számított, mint a rendek által megszavazott egész évi adókból.¹⁹ A per során Körmend egykori és akkori földesurai álltak szemben egymással, Illésházy vádlottként, Joó János királyi személynök vádlóként, mint a bíróság tagja. Vajon Joó Jánosnak a bíróságon tanúsított magatartása, vagy ez a helyzet szülhette, az elárult barátságot megbosszuló gondolatot. Amelyet tett követett, Illésházy bemutatta Joó János 1601. februárban és márciusában hozzáírt fentebb említett leveleit Mátyás főhercegnek.

Ez ugyan nem mentette meg Illésházyt a fej- és jószágvesztés elmarasztaló ítéletétől (akit befolyásos barátai időben értesítettek az ítéletről és Lengyelországba menekült). Kaszaházi Joó János nem lehetett túlzottan kedvelt és kifogástalan jellemű személy. Ez tűnik ki a Bécsben tartózkodó Thurzó György 1603. november 5-én feleségéhez Czobor Erzsébetnek írt leveléből, melyben - mintha a csendes kárörömmel tenné - így számolt be: *„Personálist megfogták és várban vitték be fogságban.”*²⁰ Valószínű, hogy a közvéleményt erősen foglalkoztatta ez az esemény, mert Thurzó november 8-án ismét írt a feleségének levelében ezt írta: *„Personális is maga gonosz szerencsésének oka lön: sokszor más embereknek vermet ásván, Ő maga esett bele. megfogván azért Bécsben, ez elmúlt éjjel vitték alá fogva Pozsonyban. Azon könyörög, megösmervén vétkét, hogy csak életit engedje meg és törvént ne láttasson reá, bár mindenét elvétesse is ő fölsége és csak anynyit hagyjon néki, hogy feleségével és gyermekivel éhel meg ne haljon”*²¹.

Kaszaházi Joó Jánost tehát Bécsbe idézték és 1603. november 3-án Mátyás főherceg parancsára felségsértésért elfogták, majd 7-én Pozsonyba szállították, ahol fő- és jó-

szágvessztésre ítélték az egykori bírót. Hiába folyamodott kegyelemért, visszavitték Bécsbe és lefejezték. Birtokait, így Körmendet is, elkobozta az Udvari Kamara.

A bécsi császári udvar adósságainak törlesztése fejében az Udvari Kamara Körmendet átadta Henckel I. Lázárnak, a császári udvar legnagyobb hitelezőjének és hadiszállítójának, 45.000 magyar forintnyi értékben, !!! - hogy az udvar adósságait és kölcsöneit ezzel is törlesszék - azzal a kikötéssel, hogy eladhatja a birtokot, de Rudolf császár és király elé kell terjeszteni jóváhagyásra az ügyletet. (Ez nem királyi fontoskodás volt, - ne feledjük - Körmend végvára a megmaradt országnak, a magyar királyságnak, és a Bécshez vezető utak kapuja.)

Körmend megszerzéséért megindult az alkudozás. Ahogy híre ment Joó János letartóztatásának Istvánffy Miklós (a történetíró) a nádor helyettese azonnal kérte a birtokot a maga részére. Erről tanúskodik 1603. november 6-án kelt levele, amelyben tudósítja Unverczagt Farkast az udvari kamara elnökét, hogy az „*ítéletlevél Illésházy ellen most íratik,*”²² egyszerűs mind jutalmául Körmendet kéri. Erdődy Tamás horvát bán szintén vissza akarta szerezni Körmendet. Henckel I. Lázár azonban Batthyány II. Ferencsel levelez (a Batthyány levéltárban található Henckel válasza 1604. október 21. keltezéssel, a Henckel családdal tartós kapcsolatra utal, hogy 16 levelük maradt fenn a Batthyány levéltárban,) és egyes források szerint még azt is felajánlotta, hogy a vásárláshoz kölcsönt is segít szerezni²³. Batthyánynak.(a Henckel családdal tartós kapcsolatra utal, hogy 15 levelük maradt fenn a Batthyány család levéltárban.)²⁴

Valószínűleg a király is támogatta Batthyány II. Ferenc vásárlási szándékát, aki ekkor már a dunántúli hadak főkapitánya és kötelessége volt megvédeni a körmendi végvárat, amely a Bécs felé vezető egyik út biztosításának katonai fontosságú őrhelye. 1604. év decemberében Batthyány kifizeti a 45.000 tallért!!! Henckel I. Lázárnak (a tallér értéke 110-120 dénárt ért, azaz 1,1-1,2 magyar forintot, tehát Henckel 10-20% haszonnal adta tovább Körmendet)²⁵. A királyi jóváhagyás sem késett. Erről – az ünneppel sem törődve - 1604 december 26-án, karácsony másnapján kelt Henckel Lázár és id. Bayr Illés által írt közös levélben értesítik Batthyány II. Ferencet.²⁶ Így már nem volt akadály, hogy Batthyány II. Ferenc birtokba vegye új szerzeményét, Körmend várát és városát.

Batthyány II. Ferencnek 1605. február 12.-én adták át Körmend várát, a leltár szerinti átadását Körmend urbáriumának és az összeírásának jóváhagyása követte.²⁷ Ezzel Körmend végérvényesen Batthyány tulajdonba került. Megszerzésében a vagyonnövelés mellett az alábbi szempontok játszhattak szerepet: A Dunántúl stratégiai fontosságú várának Kanizsának 1600-ban történt elvesztése után végvárként jelentősen megnőtt Körmend fontossága. A haza, a megmaradt országrész védelmében; a környéken lévő rábai átkelőhelyek és hídfők csak így voltak megtarthatók; ha Körmend várának őrsege óvja ezeket. A hátrább fekvő Batthyány uradalmakat - Németújvárt, Szalonakot, Rohoncot – is óvta, biztosította Körmend mint végvár.

A történelmi igazsághoz tartozik, hogy Körmend új földesura és a város között a kezdetektől nem volt zavartalan a kapcsolat, a vallási villongásokon túl (reformáció – ellenreformáció) mellyel kapcsolatban Mátyás főherceg 1605. február 5-én Bécsből írta Batthyány II. Ferencnek „*a felség akarata, hogy Körmenden, úgy mint eddig, a katolikus vallás ezután is akadálytalanul gyakoroltassék, hagyja tehát, hogy vallási ügyekben ne avatkozzék, a katolikus papokat semmi féle címen ne zavarja. ...a népet a maga vallására áttérni ne kényszerítse.*”²⁸. A korlátlan feudális hatalom érvényesítésével is ütköztek a körmendiek. Az itt élők szabadságuk és kiváltságaik védelmében „*több törvén-tudó feő emböröket is meg futottanak tanách kérdezni*”²⁹ ezt a földesúr iránti engedetlenség is követte. A körmendiek ez ideig elismert régi szabad-

ságaikat hangoztatva nem hagyták magukat kötelességükön túli szolgáltatásokra kényszeríteni, azt mondták, hogy „szabadságokért megfuttyák a fejedelmet is”.³⁰ A Németújváron működő úriszék - iratai és ítéletei szerint - a körmendi bírót és az esküdteket többször maga elé idézte és elmarasztalta. A mozgalmat végül is könyörtelesen elnyomták, Somogyi András tisztartó jelentette Batthyáynak, hogy „mindjajokat byroval, esküttekkel és töb vén polgárokkal öszve az Várban bé fogattattam és vakmerő álnokságokért eöryzetben rekesztöttem.”³¹ Nem holmi kis ijesztgetés volt ám ez a fogság, mert a tisztartó Vörös Gáspárt, aki az engedetlenség vezérének tartott „az körösztt fára feszetetett és ujjára puska acélt satolt,” azaz kegyetlenül kínoztta. Egy évvel később 1609-ben „közülük nyolcan még mindig a tanácsbéliek közül a várban raboskodnak”³² jelentette levelében a tisztartó. A körmendiek az úriszék és a földesúr hatalmaskodása ellen a királyhoz fordultak jogaik, igazságuk védelmét kérve. 1609. augusztus 29-én Bécsből írt levelet II. Mátyás király Batthyány II. Ferencnek „Körmend város közönsége súlyos panaszt emelt ellene, hogy őket mindenféle jogtalan szolgáltatásokkal terheli, bebörtönzi stb. Meghagyja tehát, hogy minden jogtalan cselekedettől tartózkodjék, az elfogottakat engedje el, az elvett javakat adja vissza”³³. A körmendiek „engedetlenségének megtörése” gátlástalanul tovább folyik a királyi levél semmibe vételét bizonyítja, hogy amikor Thurzó György a nádor érdeklődik a körmendiek királyhoz írt panaszáról, a csalárd válasz így szólt, „Az kegyelmed levelét megértettem, az körmendiek dolga felől ő fölségét informálok. De minthogy előbb meg akarom őket hallgatnom, és végére akarok mennem az ő panaszoknak, kegyelmedet kérem az ő panaszokat kölgye meg”³⁴. Hamarosan sor került Batthyány II. Ferenc úriszékének újabb tárgyalásra 1610. áprilisában³⁵, ahol a körmendieket lázadó, összeesküvő, engedetlen, parancsmegtagadóként ítélték el. Az ítélettel véget vetett az ellenállásnak, bebörtönzéssel törte meg a polgárok ellenállását. Megszüntette a város önkormányzatát a szabad bíró választást, semmissé tette a városalapító IV. Béla királytól kapott és más királyok által megerősített – szinte minden – kiváltságot.

Tehát így ezekkel a tényekkel teljes Körmend város történetének ez a korszaka

- **A szerző hálásan megköszöni Dr. Aba Sill Ferenc úrnak az Erdődy család levéltárából felhasznált latin nyelvű oklevelek fordításával a számára nyújtott segítséget.**

FORRÁSOK

- 1 *Zimányi Vera*: A herceg Batthyány család levéltára. Repertórium. Bp., 1962. (a továbbiakban: *Zimányi, 1962.*) 15 p.
- 2 *Bándi Zsuzsanna*: Körmend a középkorban. Körmend, 1978. 41 p. /Körmendi Füzetek/; *Tóth István György*: Körmend a kora újkorban, 1526-1809. In.: Körmend története. Szerk. Szabó László. [Körmend, 1994.] (a továbbiakban: *Tóth, 1994.*) 99 p.
- 3 Vas Megyei Levéltár: A vasvár-szombathelyi Székeskáptalan iratai.
- 4 Magyar Országos Levéltár. A herceg Batthyány család levéltára. Az Illésházy család iratai. (a továbbiakban: MOL P 1341. Lad. 18.Fasc. 1. №. 3.)
- 5 MOL P 1341. Lad. 18.Fasc. 1. №. 3.
- 6 MOL P 1341. Lad. 18.Fasc. 1. №. 8 ad 11.
- 7 MOL P 1341. Lad. 18.Fasc. 1. №. 12.
- 8 MOL P 1341. Lad. 18.Fasc. 1. №. 17.
- 9 *Zimányi, 1962.* 15 p. Illésházy István és az Erdődyek közötti adásvételnek adás-vételnek nincs nyoma. Nem valószínű, hogy az elmérgesedett pörökkel terhelt kapcsolatnak a végén Illésházy átengedte volna körmendi birtokát az Erdődyeknek. Ekkor már hatalmas vagyon felett rendelkező Illésházy nál, nem az anyagi rászorultság játszott szerepet az eladásban, inkább a jogviták lezárá-

sának ebben a korban klasszikus megoldása, a vitatott birtoknak harmadik személy részére történő eladása lehetett az eladás oka.

- 10 A Körmendi Vár és birtok a közeli Zala vármegyei Kaszaházáról származó Joó János számára vonzó lehetett, mint családi birtok, testvérei képviselik Körmenden gyakori távollétében a királyi személynököt. Illésházy István és Joó János kapcsolata nem csak alkalmi, üzletkötésre korlátozódott. Joó János leveleiben a politikai tanácsokat is ad, „*Jól cselekedett kegyelmed hogy maga helyében Beycsy János uramot küldt ide. De mindazon által egy kis excusatiot is tegyen kegyelmed az fejedelelemnél. Elhigyje kegyelmed ahol tudok örömet szolgállok kegyelmednek.*” De személyes tanáccsal is szolgált egészség dolgában „*Az gyomor dolgában kegyelmed megpurgáltassa magát, mert tudom, hogy kegyelmednek olyan betegsége van, mint nekem volt, kit mind az nagy sápolódás és melancholia clausál etc.*” A levelezés rendszeressége, tartalma személyes kapcsolatot, közeli ismeretséget bizonyít.
- 11 Történelmi Tár. Bp., 1882. 679 p. = Illésházy István hűtlenségi pörére vonatkozó okiratok. IV. b) Joó János 1601 március 11-én kelt levele Illésházyhoz...
- 12 *Iványi Béla*: Képek Körmend múltjából. Körmend, 1943. 30 p.
- 13 *Iványi Béla*: A körmendi levéltár Memorabiliái. Körmend, 1942. 134 p. 286. tétel.
- 14 *Iványi Béla*: A körmendi levéltár Memorabiliái. Körmend, 1942. 135 p. 289. tétel.
- 15 Történelmi Tár. Bp., 1882. 678 p. = Illésházy István hűtlenségi pörére vonatkozó okiratok. IV. a) Joó János 1601 február 27-én kelt levele Illésházyhoz...
- 16 Történelmi Tár. Bp., 1882. 678 p. = Illésházy István hűtlenségi pörére vonatkozó okiratok. IV. a) Joó János 1601 február 27-én kelt levele Illésházyhoz...
- 17 Történelmi Tár. Bp., 1882. 678 p. = Illésházy István hűtlenségi pörére vonatkozó okiratok. IV. a) Joó János 1601 február 27-én kelt levele Illésházyhoz...
- 18 Történelmi Tár. Bp., 1882. 679 p. = Illésházy István hűtlenségi pörére vonatkozó okiratok. IV. b) Joó János 1601 március 11-én kelt levele Illésházyhoz...
- 19 Magyarország története . 1526-1686. 3/1 köt. Szerk.: Pach Zsigmond Pál. Bp., 1985. 704 p.
- 20 *Iványi Béla*: Képek Körmend múltjából. Körmend, 1943. 28 p. *Károlyi Árpád*: Illésházy István hűtlenségi pöre. Bp., 1883. 101 p.
- 21 *Iványi Béla*: Képek Körmend múltjából. Körmend, 1943. 28 p.
- 22 Történelmi Tár. Bp., 1883. 314 p. = Illésházy István hűtlenségi pörére vonatkozó okiratok. XXII. Istvánffy Miklós tudósítja ... Bécs, 1603. november 6-án kelt levele.
- 23 *Iványi Béla*: A Batthyány nemzetség körmendi levéltárának XVI-XVII. századi missilis levelei. (1526-1700). Vonyarcvashegy, 1956. [Kézirat.] 93. p.
- 24 *Iványi Béla*: A Batthyány nemzetség körmendi levéltárának XVI-XVII. századi missilis levelei. (1526-1700). Vonyarcvashegy, 1956. [Kézirat.] 93 p. Az első fennmaradt levelét 1604. november 21-én küldi Bécsből Henkel I. Lázár, Batthyány II. Ferencnek.
- 25 Körmend története. Szerk. Szabó László.[Körmend, 1994.] 158 p. MOL. P 1313. Bathyány család Memorabiliái 712. sz. 1605. február 5. A kamara leveléből kitéjük, „hogy egy tallért 75 krajcárral és 1,25 rénes forinttal, tehát pontosan egy magyar forinttal tekintettek egyenértékűnek. A tallér azonban ekkor már 110-120 dénárt ért.; *Huszár Árpád*: Habsburg-házi királyok pénzei 1526-1657. Bp. 1975. 48 p.
- 26 *Iványi Béla*: A Batthyány nemzetség körmendi levéltárának XVI-XVII. századi missilis levelei. (1526-1700). Vonyarcvashegy, 1956. [Kézirat.] 93 p.
- 27 *Iványi Béla*: Képek Körmend múltjából. Körmend, 1943. 29 p.
- 28 *Iványi Béla*: A körmendi levéltár Meorabiliái. Körmend, 1942. 136 p. 294. tétel.
- 29 *Iványi Béla*: Képek Körmend múltjából. Körmend, 1943. 40 p.
- 30 *Iványi Béla*: Képek Körmend múltjából. Körmend, 1943. 40 p.; Úriszék. Szerk.: Varga Endre. Bp., 1958. 250 p. 115 sz. jegyzőkönyv, 252 p. 118 sz. jegyzőkönyv. 1609.01.05 és 1609.01.19. Körmenden tartott úriszék: robot és palánk állítás megtagadása. Viszont vádként Somogyi tisztartó hatalmaskodását, jogtalan követeléseit hozták fel.
- 31 *Iványi Béla*: Képek Körmend múltjából. Körmend, 1943. 40 p
- 32 Körmend története. Szerk. Szabó László.[Körmend, 1994.] 120 p.; *Iványi Béla*: Képek Körmend múltjából. Körmend, 1943. 40 p.
- 33 *Iványi Béla*: A körmendi levéltár Meorabiliái. Körmend, 1942. 140 p. 320. tétel. II. Mátyás király levele Batthyány II. Ferenchez, mert Körmend város közössége súlyos panaszt emelt ellene.

- 34** Történelmi Tár. Bp., 1879. 100 p. = *Nagy Gyula*: Batthyány Ferenc levelei Thurzó Györgyhez és Thurzó Imréhez. 1606-1620.
- 35** Úriszék. Szerk.: Varga Endre. Bp., 1958. 121-122 p. 50 sz. jegyzőkönyv. 1610.04.06-án Rohoncon tartották az úriszéki tárgyalást. A perben a körmendi úriszék lett volna az illetékes. Körmend, egész lakosságát érintő, súlyos ügyet, a zavartalan, „pártatlanabb” tárgyalás biztosítása végett tettek át Rohoncra a Batthyányak másik birtokára.

Ki kicsoda ?

Batthyány II. Ferenc (Szalónak 1568? – Szalónak 1625.09.13.)

A tudományokat kedvelő kálvinista nagybirtokos Batthyány Boldizsár és Zrínyi Dorica fia. 1607-ben nősül, felesége Lopkowitz-Poppel Éva, aki hozományként a Pozsega megyei Gradicsa birtokot 28 faluval, a Vas megyei Dobra uradalmat és a Felső Lendva 100 faluból álló uradalmakkal gyarapította a Batthyány vagyont.

Batthyány II. Ferenc ifjú korától kitüntette magát a törökök elleni harcokban. 1601-ben Körmendi vár kapitánya, 1605-től Sopron vármegye főispánja, főlovászmester, a dunántúli részek főkapitánya és a nádori fellebbviteli törvényszék bírója. Fiai bárói rangot nyernek. 1605-ben vásárolja meg az Udvari Kamarától Körmendet Henckel Lázár közvetítésével.

Dersffy III. István (? – Monyorókerék 1559.)

Nagybirtokos főúr, kismemesi családból származott, fiatalon részt vett a törökök elleni harcokban. Tehetséges és bátor katona, aki több várban viselt kapitányságot, 1556-ban Kassa főkapitánya lett, két év múlva a Dunán túli részeknek főkapitányává nevezték ki. Ezt a tisztelet viselte haláláig. Két neje volt. Első felesége Zedleci Kosztka Anna akitől három gyermeke maradt Második házasságát Erdődy Annával kötötte, (1558 körül) de a következő évben meghalt.

Erdődy Anna (?-1577.)

Erdődy II. Péter horvát bán leánya, aki első feleségétől Tahy Margittól született. 1558 ? körül ment férjhez Dersffy III. Istvánhoz aki ekkor a Dunántúli részek főkapitánya volt. Egy év múlva özvegyen maradt, Monyorókerék várában lakott. 1572-ben Illésházy Istvánhoz ment másodjára feleségül. Házasságai gyermektelenek voltak.

Henckel I. Lázár (1550 – 1629)

Szepes vármegyéből származó család, melynek több tagja magasabb állásokat töltött be. Henckel Konrád (1486 – 1542) a törökök ellen harcolt. Henckel II. János 1526-ban Mária özvegy királyné kíséretében Bécsbe került, császári tanácsos lett. Fia Henckel I. Lázár, aki Rudolf, II. Mátyás, és II. Ferdinánd királyoknak pénzt kölcsönöz hadi célokra. Körmend így került, mint a királyi adósság törlesztésének része Henckel I. Lázár birtokába és Ő adja el 1604 decemberében Batthyány II. Ferencnek. 1615-ben bárói rangot nyert és hitbizományt alapított. Fia II. Lázár 1664-ben német birodalmi grófi rangot nyert.

Illésházy István báró (? , 1541- Bécs, 1609.05.05.)

Házasságával, királyi adományokkal az ország nyugati részén hatalmas birtokokat szerzett. Dersffy István keze alatt tanulta a hadi mesterséget. Dersffy kedvelte így meghívta Monyorókeréki várába itt ismerte meg Erdődy Annát Dersffy feleségét. Dersffy István halálával megözvegyült Erdődy Annát 1558?-ban vette feleségül, akivel 19 évig, Anna haláláig éltek együtt, akinek többek között hozománya volt Körmend is, így lett Illésházy a város földesura. 1573-ban Pozsony vármegye alispánja,

1577-ben a Magyar Kamara tanácsosa, 1582-ben Liptó, 1594-ben Trencsény vármegyék főispánja. 1587-ben bárói rangot kapott. Másodszer is megnősült, 1586-ban feleségül veszi Pálffy Katát. 1603-ban a Habsburg udvar koholt vádakkal perbe fogta, felségárulással vádolták, hogy hatalmas vagyonát elkobozhassák. Fej és jószágvesztésre ítélik. Lengyelországba menekült, majd csatlakozik Bocskai. István szabadságharcához, a fejedelem bizalmas tanácsadója volt. A bécsi béketárgyalásokon Bocskai küldöttségének vezetőjeként az Udvarral engedékenyen tárgyalt. Időközben törölték az ellene indított pert és visszakapta birtokait. 1608-ban az országgyűlés nádorrá választotta, Ő volt az első protestáns vallású nádor. Nagy műveltségű humanista főúr volt.

Kaszaházi Joó János.

Az udvari Magyar Tanács tagja, királyi személynök. A család a Zala vármegyei Kaszaháza helységből származik. A családot Joó János teszi ismertté, aki 1587-től, 1603-ig királyi személynök volt. 1595-ben 21.000 forintért megveszi Körmend várát és városát. Ekkor Joó János Körmendet 150 házzal bírja. Illésházy István elleni per során ellene is vádat emelnek, majd 1603-ban , fej és jószágvesztésre ítélték, Bécsben lefejezték. Vagyonát, így Körmendet is az Udvari Kamara elkobozta, majd a királyi adósság törlesztéseként átadta Henckel Lázárnak.

Mátyás főherceg (Bécs, 1557.02.24 – Bécs, 1619.03.20.)

Mátyás II. néven 1608-tól magyar király és német-római császár. 1606-ban az elmezavarodott Rudolf helyett a Habsburg-ház tagjai a család fejévé választották.

Rudolf császár és király. (Bécs, 1552.07.18. – Prága, 1612.01.20.)

Rudolf I. néven magyar király (1572 – 1608) és Rudolf II. néven német-római császár (1576 – 1612) II. Miksa fia, Spanyolországban nevelkedett. A kormányzással nem sokat törődött, asztrológiai és alkimista bűvürlatokba merül. Örökölt elmebaja és vérbaja következtében egyre jobban elhatalmasodott örültsége miatt 1606-ban öccsét, a későbbi II. Mátyást választották meg a család fejévé. aki a rendekkel szövetkezve 1608.július 5-én fegyverrel kényszerítette a trónról való lemondásra, ezután a prágai várban élt és a császári címet haláláig viselte.

Vizi László

Megjelent: VIZI LÁSZLÓ: Négy évszázada történt. – Hogyan került Körmend a Batthyányak birtokába? – 2004/2. sz. Vasi Honismereti. és Helytörténeti Közlemények. 19-24 p. Továbbá négy részes folytatásban; Vizi László: Körmend városa, vára és annak ára. Ismerkedés a rejtélyes történet főszereplőivel. Rábavidék, 2003. október 10. 19 p. ; Vizi László: Körmend városa, vára és annak ára. A haditanács vallon zsoldosokat küldött. Rábavidék, 2003. október 31. 19 p. ; Vizi László: Körmend városa, vára és annak ára. Pénzért vette, kardal védte. Rábavidék, 2003. november 14. 19 p. ; Vizi László: Körmend városa, vára és annak ára. Földesúr és a város között nem volt zavartalan a kapcsolat. Rábavidék, 2003. november 28. 19 p.

A TÉLI HADJÁRATTÓL A KÖRMENDI CSATÁIG 1664.

Korkép és kórkép.

A XVII. század török birodalma 15-17 millió lakosú, a kincstár évente 5 millió aranyforint bevétellel szolgálja a szultán szándékait. De ez már nem az a török hatalom, amely Nagy Szulejmán alatt sikeres hódításokkal tette emlékezetessé uralkodását. A hódítások leálltak, a despotikus szultáni hatalom alapja ugyan most is, hogy minden föld, vár és nagyobb település szultáni tulajdon. Ez a társadalmi szerkezet még két évszázadig megmaradt, de meggyengült a központi hatalom és fokozatosan romlott a birodalom gazdasági helyzete is. A lázadások és a folytonos háborúk nem hoztak számot tevő hasznot, felemésztették a szultán birodalmának erőforrásait.

A változások a legfelsőbb régiókból indultak el, a nagyvezírek sohasem látott gyorsasággal váltották egymást, a szultáni udvar intrikái, a gyenge és kapkodó államvezetés, a tisztségviselők gyorsuló cserélgetése volt a jellemző. A Köprülü nagyvezírek előtti időben 8 év alatt 13 nagyvezír váltotta egymást. Közülük 4-et kivégeztek, 8-at elcsaptak vagy száműztek, 1 pedig leköszönt hivataláról.

A központi hivatalok lezüllesztését követte a tartományok közigazgatásának bomlása, az emberek folytonos váltogatása már az irányítás és igazgatás folytonosságát veszélyeztette. A budai pasa hivatala a XVII században 1686-ig Buda felszabadításáig hatvanszor cserélt gazdát, átlag egy év és négy hónap jutott egy-egy viselőjére. Az 1596-ban elfoglalt Egerben 1687-ig alig jobb a helyzet, a vilajet fennállásának 91 éve alatt hatvannégyszer változott a pasa, rájuk egy év és öt hónap jutott, de 1668. évben például hárman viselték az egri pasa tisztségét: Ibrahim, Mohamed, és Hüszein. A török közigazgatás az egész birodalomban egységes volt. A vilajet a birodalom legnagyobb közigazgatási egysége. (Magyarországon a budai [1541], temesvári [1552], egri [1596], kanizsai [1600], nagyváradai [1660], és érsekújvári [1663].) Vezetője a pasa, vagy beglerbég volt, (a pasa magas állású katonai és polgári vezetőknek adományozott rang. Mivel a budai, egri stb. beglerbégek is viselték, beglerbégek helyett általában pasákról beszélünk). A vilajettek alá sorakoztak a szandzsákok, vezetőjük a szandzsák bég. A szandzsák további kisebb egységekre a náhijékre oszlottak, ez a török bíró (kádi) körzete volt. A hódoltság területén a törökök nem ismertek vármegyét, főispánt vagy szabadkirályi várost, semmi sem maradt a korábbi magyar közigazgatásból. A török hivatali hálózat beborította a meghódított országrészt, de gyakorlatilag a meghódított területeken a katonai és polgári közigazgatás nem vált ketté, mert az adóztatás a hódítást szolgálta, az igazgatás feladatai az adók beszedése is lényegében a hadsereg ellátását biztosította.

A Köprülü nagyvezírek.

A birtokok, bérlemények, hivatalok vétele-eladása a korrupció melegágya volt, amely az egész birodalmat átszötte, aláásta. A birodalom romlását tetézték az ismétlődő belső lázadások a tengeri hadviselésük sikertelensége. A szultáni trónon IV. Mohamed néven egy gyermek ült, helyette a hárem uralkodott. Az egymást gyorsan váltó nagyvezírek sorát ebben a reménytelen helyzetben, 1656-ban a szultánanya a több mint 70 éves Köprülü Mohamed pasát tette meg nagyvezírnek. Ő és fia Ahmed kormányzása alatt még egyszer feléledt a török birodalom. Véres terrorral megállítják a hanyatlást. Köprülü Mohamed kortársai 30.000-re becsülték a kivégzettek számát nagyvezírségének első évében, (ellenégei ezt a számot terjesztették, feltehetően kevesebb volt az áldozatok száma, egyes kutatók felére, kétharmadára becsülik ezt a számot) leírták, hogy mindennap a kivégzettek fejéből új gúlát rakatott a szultáni pa-

lota bejáratánál. Újabb katonai sikerek születtek a különböző hadszíntereken, így Magyarországon is. Legyőzi a velenceieket, elfoglalja Temenoszt és Leszboszt az 1657-61-ig tartó háborúban. Erdéllyel is érezte haragját, elfoglalja Nagyváradot, Erdély kulcsát. 1661-ben halálos ágyán fiát Ahmedet ajánlotta utódjául a szultánnak. Fia Köprülü Ahmed eredetileg jogtudósna készült, erezumi majd damaszkuszi helytartóként bölcsen és ügyesen kormányozta a tartományokat, elnyeri alattvalóinak szeretetét, a drúzok lázadásának szerencsés elfojtásával megszerzi a szultán elismerését. A szultán udvarába hivatja és kajmakánná nevezi ki (a nagyvezír helyettese). Majd apja halála után az akkor 26 éves fiatal embert – erre még nem volt példa a török történelemben – kinevezi nagyvezírné. Ebben az állásban sokat tett a török birodalom nagyobbodása érdekében és sikeres háborúkat viselt különösen Magyarországon és Erdélyben.

A Bécsi Udvari Tanácsnak nagyon megfelelt az 1627-ben megkötött Szőnyi Béke, mert Magyarországon mindenképpen el akarja kerülni a háborút. I. Lipót császárnak más tervei voltak, (a spanyol trónt akarta megszerezni). Reniger Simon a szultáni udvarban lévő bécsi követ, tájékoztatja I. Lipót császárt és az Udvari Tanácsot arról, hogy a Porta hajlandó lenne a békére. Az új békeszerződés tervezetének feltételei nem voltak súlyosak: kimondták Erdély régi státusának megtartását, I. Apafi Mihály fejedelemségének elismerését, az Erdélyben állomásozó császári hadak kivonását, a Zrínyi által épített Zrínyiújvárnak és az erdélyi Székelyhid várának lerombolását szabta feltételnek. A tervezetet még 1662 szeptemberében Reniger elküldte az Udvari Tanácsnak, de Ők nem tudnak határozni. Elfogadó válaszukat több mint hat hónap múlva 1663 áprilisában küldik meg Reniger követnek. Már késő, mert április 12-én Konstantinápolyban kibontották a próféta zászlaját és alatta új háborúba indultak a törökök. 1663-ban Magyarországra nyomult a nagyvezír és Párkányinál győzelmet arat, és 39 napos ostrom után Érsekújvárat is meghódítja. Montecuccoli a hadieseményeket tétlenül nézi a pozsonyi táborból, a törökök ezalatt elfoglalják Léva majd Nógrád várát.

Zrínyi Miklós téli hadjárata.

A törökök támadása és Érsekújvár eleste Magyarországon és egész Európában nagy visszatetszést keltett. Bécsben is kénytelenek belátni, hogy halogató diplomáciájukkal a továbbiakban nem élhetnek. Lipót császár most már komoly erőfeszítéseket tesz hadseregének mozgósítására és a török elleni háborút támogató segélyek megszerzésére, és hogy a külföld előtt bizonyítsák komoly szándékukat, – tudni illik általános volt a gyanú, hogy a külföldi segélyeket nem a háború megvívására, hanem saját céljaikra akarják fordítani – ezért megengedték Zrínyinek, hogy végrehajtsa téli hadjáratát. A hadjárat megindításakor Zrínyi Miklós horvát bán főparancsnoki hatáskörrel bírt, (Lipót császár a folyó hadjárat közben január 18-án felfüggeszti főparancsnoki hatáskörét.)

Az 1662 évi országgyűlés előtt Zrínyi és Montecuccoli között nagy országos, sőt európai figyelmet és nyilvánosságot kapott publicisztikai vita zajlott, röpiratokon terjesztve a felek indokait, katonapolitikai szándékait. Az összehívott országgyűlésen a vármegyék követei követelték többek között Zrínyinek a török elleni hadviseléshez a főparancsnoki megbízást. Ennek a követelésnek Vas vármegye követe a Körmenten élő Retkes Balázs volt Szepesi Pál Borsod megye követe mellett a vezetője. Ez a követelésük egy év múlva teljesült. A főparancsnoki megbízást 1663 májusában kapja meg, amikor Wesselnyi Ferenc nádor az országos katonai főparancsnoki hatáskörét Zrínyinek adja át. Lippay érsek javasolta a császári udvarnak, hogy a magyar csapatok élére Zrínyit nevezze ki Lipót császár.

A török elleni eredményes harchoz a Habsburg tartományok hadereje koránt sem volt elegendő, el kellett fogadni, igénybe kellett venni XIV. Lajos francia király, a Német Birodalom, és a Rajnai Szövetség segítségét, pedig ennek politikája arra irányult, hogy a Habsburgok befolyását csökkentsék a Birodalom területén. Nem csoda ha a bécsi udvar húzódozva folyamodott segítségért. A politikai hangulat, a diplomáciai és katonapolitikai helyzet azonban nem adott kitérésre lehetőséget, Bécsben lenyelték a keserű pirulát, és segítséget kértek a Rajnai Szövetségtől, és a francia királytól is. A Rajnai Szövetség elsőnek küldte el 7.000 főnyi csapatát, már februárban részt vettek a téli hadjárat csatáiban. A Rajnai Szövetség júliusban újabb 8.000 főt küldött. Ki is volt Zrínyi Miklós (Ozaly várában, 1621.05.01. - Csáktornya, 1664.11.18.) Költő, politikus és hadvezér. A kor szokása szerint más „főuraiméknál”, főnemesi udvarban, a Batthyány-családnál nevelkedett. Körmend földesurától, Batthyány I. Ádámtól tanulja a hadvezetést, akihez személyes barátság fűzte. Gyakori vendége Körmendnek és a Batthyányak udvarának. Megyeházat építtet Körmenden a Batthyányak jóváhagyásával, így Zala vármegye főispánjaként a Körmenden tartott megyegyűléseken elnökölt. A Batthyány levéltárban számos levelét őrizték. Körmenden leggyakrabban Falusy György és Frantsits Gáspár házánál szállt meg.)

A török elleni összefogás katonai támogatásának eredményeként a keresztény hadseregben a császári haderő 51.000 fő, a Német Birodalmi kontingens 15.000 fő, a Szász és bajor választófejedelmek csapata 4.000 fő, a francia királytól 6.000 fő érkezett, a 76.000 fős külföldi sereget a magyar csapatokkal kiegészítve mintegy 90-92.000 főre tehetjük. Ezek a seregrészek azonban folyamatosan érkeztek a táborba és április folyamán érik el az említett létszámot.

Téli hadjáratának kettős célja volt semmisítse meg a törökök utánpótlását biztosító eszéki hidat, majd foglalja vissza Kanizsa várát. Zrínyi decemberben látott hozzá hatalmas feladatához. *A hadtörténetírás máig sem tudta tisztázni, hogy miként sikerült a hadjárat logisztikai feltételeit biztosítani.* Az eszéki Dráva-híd eléréséhez 240 kilométerre kellett behatolni a hódoltsági területre, útközben hat kisebb török várat kellett harcolva elfoglalni, hogy elérje a hidat. Vigyázni kellett Kanizsa török várőrségét is, hogy támadásukat megakadályozza, majd visszaúton Kanizsa bekerítését és ostromát is meg kellett valósítani. Maga az eszéki híd technikai megsemmisítése is komoly feladat volt. A törökök által épített Dráva-híd, 3 szekér széles és közel 6 kilométeres fahíd volt óriás fagerendákból szorosan összeillesztve. Eszterházy Pál: Mars Hungaricus című munkájában írja mint aki maga is részese volt a támadó vállalkozásnak „*ha valaki egy pénzdarabot rajta elejtett még az sem esett a híd alá*” A hídfőket mind a két parton egy-egy vár védte, a jobb parton állót elfoglalták Zrínyi katonái. Eszterházy Pál írásából tudjuk azt is „*hogy milyen állandó golyózáporban hordták a Dráva jegére és magára a hídra is a nádat, míg a két nap két éjjel tartó tűzben a híd elhamvadt.*”.

Zrínyi által vezetett mintegy 15.000 fős magyar és horvát sereg egyesült Hohenlohe, Julius tábornok 9-10.000 főt kitevő a Rajnai Szövetség és egyes német birodalmi fejedelmek csapataival, a 25.000 fős sereg rövid ostrom után elfoglalta Berzeneci, és a Babócsai palánkokat és Barcs várát. Szigetvár ostroma is rövid idő alatt a védők megadásával végződött. Január 29-én rohammal bevették Pécsset, a város elesett de a várba visszavonult törökök, keményen ellenálltak. Pécs után Mohács, Szekcső, Szécs, Nádasd és Újvár, várakat, palánkokat is elfoglalják. Február 1-én elérték az eszéki hidat, a korabeli hídépítéset remekét, az innen lévő részt a Dárda erőd védte, a túloldalán az eszéki vár állott. A Dárda erőd elfoglalása megtörtént. A híd felégetéséről az akkor 29 éves Eszterházy Pál beszámolójából már előzőleg idéztem. A török sereg utánpótlását és hadiútját tartósan megszakították, mindenféle segítségtől elvág-

ták Kanizsa várát. Az eszéki híd felégetésének híret Zrínyi Péter személyesen vitte meg Regensburgba az ott ülésző birodalmi gyűlésnek.

Zrínyi bebizonyította, hogy a törökök elleni hadviselésben a támadó háború lehetséges és eredményes. A téli hadjárat sikereinek hírére a Rajnai Szövetség vezetője János Fülöp értesíti Magyarország nádorát a birodalmi gyűlés 1664. február 15-én hozott döntéséről, hogy más európai hatalmakkal, többek között a francia királlyal ligát hoztak létre a törökök kiűzésére.

Zrínyi Miklós hadi tudásáról nem csak a hadjárat sikeres megvívásával adott bizonyosságot, de a vitézi bátorság mellett az előrelátó bölcsességről és tudásról is képet kapunk. A hadjárat tervét Zrínyi és Hohenlohe tábornok közösen készítették el. Zrínyi télen január 21-től február 15-ig több mint 500 kilométert tett meg harcolva az elenséges területen. Ezen a hosszú úton és hosszú ideig kellett a több mint 25.000 főnyi hadserege előrejutását, hadműveleteit és ellátását biztosítani. Végezzünk erről számításokat: egy katonának ellátása ebben az időben naponta 2 font kenyér, 1 font hús és fél pint bor. Mai mértékekre átszámítva 1 font = 0.56 kilogrammal, a pint 1.5 literrel egyenlő. Ezt a legalapvetőbb élelmiszert alapul véve a seregnek naponta 28.000 kilogramm kenyeret 14.000 kilogramm húst és 18.750 liter bort kellett biztosítani. A hátsó és igáslovak takarmányát, 2.5 kg zabot és 10 kg szénát is szükséges volt naponta biztosítani. Tél volt, legeltetésre nem volt lehetőség, a törökök által megszállt területeken előre raktárakat felállítani, telepíteni nem lehetett. A folyamatosan előre mozgó hadsereget csak szekéren történő szállítással lehetett ellátni. A szekerek teherbíró képessége vidékenként különböző volt, 1.5 – 2.7 mázsányi terhet tudtak szállítani a sokszor úttalan utakon. A körütekintő szervezésnek a malmoktól a patkolókovácsig sok mindenre kellett gondolni. Az elmondottakból következik a törökök elleni küzdelem tapasztalata, hogy a török hadsereg télen tehetetlen, ezt a tapasztalatot diplomaták és katonai vezetők Európaszerte ismerték. Bubesquius [ejtsd: Bűszbek] a 16. század végének híres flamand diplomatája egyik művében megírta. Turenne [ejtsd: Türen] francia hadvezér „*Oratio*” című röpiratában ezeket a nézeteiket indokolja és terjeszti. Zrínyi Miklós ismerte ezt a stratégiai elképzelést, ennek szellemében írta és 1663 nyárvégén megjelentette „*Az török áfium ellen való orvosság*” (Zrínyi életéből fennmaradt egyetlen ismert másolat szerint „*Török Fatum ellen való orvosság*”) Magyarország katonai fővezérének programját. Zrínyi programjában és gondolkodásmódjában Bubesquius logikáját követi, de a hazai viszonyok tényeivel, történelmi példáival, a támadó háború szükségességét hirdeti. (Valószínű, hogy a röpirat az ország határain túl is ismert lehetett.) A Rajnai Szövetség katonailag Zrínyivel vette fel a kapcsolatot és nem a bécsi udvarral. A történelmi kutatások újabb eredményeként tények támasztják alá, hogy a bécsi udvartól független, és annak céljait sok tekintetben keresztező magyar külpolitika és titkos diplomácia is sikeresen működött.

A hivatalos béke csak Bécs számára jelentett békét de nem Magyarország számára, nem, mert a soha véget nem érő, a határvidéken fel – fellángoló harcok, csaták állandóan fogyasztották a nemzet erejét. A tényeket a Batthyány családi levéltárban lévő okmányok igazolják, körmendi példák is bizonyítják. 1600-ban Kanizsát a török elfoglalta, a hódoltság határa a Rába folyó lett, Körmend végvár lett, a határterület fontos erőssége, utak őrzője. A térséget csak véres harcok árán lehetett megvédeni, és ez nem szófordulat. Itt is véget nem érő harcok tették nehezzé az életet. A Batthyány levéltár számos korabeli jelentéséből tragikus adatok idézhetők: „*Az nagyságod szolgálói közül Telekesen Lőrinc István neveü katonát levágták a teörökök hasza népét lovait és valamit az házban találtak mind elvittek. Keörmendi hajdú volt ez.*” A lista nem ért ezzel véget, „*Mihályfán Bikally Máténak mindenét elvették, Körmendi kato-*

na volt ez. Becsi Kálmán nevű hajdut levágták, egész háza népét minden marháját elvitték egy gyereken kívül. Nagy Bálintnak feleségét elvitték. Gerencsér Pálnak házanépét és mindenét elvittek. Ezek is körmendi hajduk.”

De fennmaradtak a jelentések más évek emberveszteségeiről: 1644-ben 60 fő, ebből 29 lovas.

Nem jobb a következő 1645-1646 év sem. A körmendi sereg veszteséglistája: *„Körmendi sereghübül az kiket az Törökök le vághtak és el vittek, azok nevk szerent való föll írása In anno 1645.*

Hadnagy Hidasj Geörgy, levaghtak.

Ugyan akkor vittek el Szecsödről 10 gyermeket, 6-at elnyertek ismét, de az 2 masti oda vagyon. Ittem Hollósrul a barom mellül vittek el gyereket 4-et. Ittem Szecsödrül az marha mellöl vittek eöreg embert 2-öt.”

„In anno 1646. Az kikett leváhtak és el vittek.” A keserű olvasmány 107 személyről szól, 78 név után *„le vaghtak”* megjegyzés van, 29 név után a *„rab”* szó jelzi sorsukat.

Négy évtizeddel később még mindig érződik a rettenetes 1684-ben a *„Körmendi-kódexben”* Baxai T. György ezt így írta meg versében:

*„97. Mert el-fel jöve RánksOK Török, és Tatár,
Szulimani Házbul, mint röpülő madár, Melly miatt
Szörny kár, Esék Magyarb[an] már, Hid el bizonyal bár.*

*98. Sok Ezer Magyarink Rabságra vitettek,
Nemellyek közülünk fegyverre eltenek; Meg- Izeplőssittettek,
Sok Izepl gyenge Szűzek, Végre meghölettek.”*

Fenn maradt Kerpacsics István egerszegi kapitány által írt levél: *„1647 novemberében a kanizsai pasa vezette a törököket, bizonyosan szándékja Hidvéget, Szecsödöt, Hollóst meg akarja rablani, Naagyságos uram a hidaknál jól kell vigyázni mert bőr hajókat el akarják vinni azikon a hidaknál éjjel által akarnak menni és leverik az lakatot, le eresztik a hidat és azon által mennek.”* 1647-ben a kanizsai bég meglepi Körmentet, a várost elfoglalja és kirabolja, a védők egy részét kemény harc után megölik, majd visszavonulnak. Ugyanezt a hídfoglalást 1652. szeptember 17-én ismét sikerrel megismétlik a törökök, de Körmentet meglepni, elfoglalni már nem tudták. Körmend ekkor vice, azaz alkaptányság, ahol 130-150 lovas, és 70-80 fő gyalogos szolgál, (ne feledjük 1650-től Körmend hajdúváros.) A legközelebbi katonai erő 10 kilométerre van Csákányban ahol 800-1.000 főnyi lovasság szolgált. Ez az erő volt, amely ha török-tatár rablócsapat közeledett, vagy behatolt a végvár mögötti területre akkor kimentek a mezőre, elvágták útjukat, megakadályozták fosztogatásukat, kelepcebe csalták, a török várakig üzték a zsákmányolókat.

Ez a hadviselési forma volt az aktív védelem, ebben az időben jellemzője a magyar végvári hadviselésnek. A nagy hadjáratokra ez alkalmatlan volt, de ugyanakkor ügyességet, a megerőltetések elviselését, rátermettséget és leleményességet a hadi fortélyok ismerését és felismerését kívánta, amely párosult önfeláldozó bátorsággal. A vitézség fenntartásának anyagi feltételei voltak, a katonaság fenntartásának költségei a Batthyányak seregében: a lovas katona 16 forintot kapott éves fizetesként, a gyaloghajdú 10 forintot kapott. A hópénzként történő kifizetés mellett még természetbeni juttatások egészítették ki (ruhának posztó stb.) jövedelmüket.

Zrínyi a védekező stratégiát félretéve támadó harcot kezdeményezett, a téli hadjárat sikere Európát megmozdító haditett volt, amit tovább táplált az a hír, hogy február közepén körülvárták Kanizsát, és megkezdődött annak ostroma. A haditanács Bécs-

ben megint elodázta a döntést. Hat hétig folytak a nagyrészt értelmetlen viták, március 18-án döntöttek az ostrom mellett, majd a csapatok kijelölése, az ostromhoz szükséges szerek, támadó eszközök eljuttatása emésztette az értékes időt. Ez az idő elég volt a törököknek, hogy az elpusztított eszéki hidat részben újjáépítve, részben hajóhíddal pótolva használhatóvá tegyék. A nagyvezír a török hadakat Belgrádba összpontosította, május 8-án innen vezette seregét a Drávához. Nyolc nappal Kanizsa ostromának megkezdése után már a fontos átkelőhelyhez érkezett és erőltetett menetben vezette seregét Köprülü Ahmed a vár felmentésére. A török felmentő sereg érkezéséről nem voltak pontos értesülései a Kanizsa ostromát vezető vezérkarnak. Az első hírek még húszezer törökről szóltak, ekkor még nem akarták az ostromot félbeszakítani, - a hírek szerint Kanizsát védő törökök felélték minden tartalékukat – a vár feladása csak napokon múlik. Azonban amikor bizonyossággá vált, hogy a török főseereg megkezdte az átkelést, a külföldi hadvezérek az azonnali visszavonulás mellett döntöttek. A visszavonulókat a törökök Zrínyi-Újvárig üldözték, melynek ostromát azonnal megindították. A keresztény sereg a Mura partvonalát védte a törökök átkelelési kísérletei ellen. Zrínyi minden erőfeszítése a vár felmentésére sikertelen volt. Montecuccoli a bécsi Haditanácstól azzal az utasítással jött a Muraközbe, hogy Zrínyi-Újvárért semmi kockázatot ne vállaljon. (Minden bizonnyal örömmel tett eleget ennek a parancsnak, nem felejtette el Zrínyivel folytatott vitáját.) A magyar történetírásban általánosan elfogadott nézet, hogy Zrínyi-Újvár felmentésének elvetése egyedül Montecuccolin múlott. Ez nem így van, a többi tábornok sem volt a támadás mellett. A július 10-én megtartott haditanácson a tábornokok többsége az ellentámadás terve ellen szavazott. Indokuk az volt, hogy a támadáshoz legalább 8 napi élelemre lenne szükség, holott 1-2 napi is alig volt. A döntés után Zrínyi elhagyja a tábort, hazamegy Csáktornyára, majd Bécsbe megy, - ahol mindenütt ünneplik - kihallgatást kért I. Lipót császártól, de a császár három hónap után sem fogadta.

A keresztény seregek ellátása akadozott, raktáraik Győrben és Mosonyban voltak. A készletek lejuttatása a Muraközbe rendkívül nehéz volt, szekereken Grázba szállították, majd onnan a Murán lehajózva két hét alatt jutott az élelem a hadsereghez, pedig napról napra nőtt a szükség, számos megbetegedés és haláleset is előfordult a hadseregben az éhezés miatt. A rossz, hiányos ellátás nehézségeinek súlyos következményeiről néhány adat: az eszéki hadjáratban is részt vevő Fugger ezrednek az eredeti állománya 1336 fő volt; ebből ellátási okok miatt 763 katona lett beteg, halt meg, vagy szökött meg, az ezred harcokban 205 főt veszített, az összes veszteség 968 fő az ezred eredeti állományának 73%-a veszteség. Ennek 79%-a ellátási okokból következett be. A szökések nagy részét is az éhség okozta. A harci cselekmények miatt 21% volt a veszteség! Az 1524 főt számláló Pflazi ezred közel fele, 762 fő veszett el, de ennek 97%-a ellátási okokból történő veszteség és ez 739 főt tesz ki, a csatákban elesettek száma 23 fő volt.

Harcok, és a seregek vonulása.

A bécsi udvar és a magyarok érdeke most is különbözött. Az ostromlott Zrínyi-Újvárért Montecuccoli nem tesz semmit, azzal az indokkal, hogy Badeni Lipót érkezését várja, leállított mindent, ami a védőknek segítséget adott volna. 40.000 török zavartalanul támadta Zrínyi-Újvárat. A vár magára hagyottan is négy hétig ellenállt az ostromnak. Az ostrom során Horváth András a vár kapitánya is elesett. Végül Montecuccoli parancsot adott a vár felrobbantására, és a csapatok kivonására. Az elvonulás előkészületei közben a janicsárok váratlan rohama pánikot okozott, ahol az 1900 főnyi őrsegből majd 1300 embert a janicsárok kardélre hánytak. A várat a törökök június 30-án foglalták el, és július 7-én robbantják fel. A török sereg július 12-én hagyta el a porig rombolt vár romjait, és Kanizsára vonult. Csapatái addig sem tétlenkedtek,

elfoglalták Keméndvárt, Kiskomáromot, Egervárt és Zalaegerszeget. Miután rendezte sorait, merre indul a török sereg? Újra támad a Muraközön át Stájerország felé, vagy a hadászati kezdeményezést teljesen kezében tartó nagyvezír Körmenden, Szombathelyen, Sopronon át Bécsnek indul?

Montecuccoli nehéz döntés előtt állt, támadni nem tudott, seregének élelmezése nem javult. Az ellátást, szállítást biztosító Mura vonalát elhagyni nem merte. Július 17-én haditanácsot tartott és tábornokainak feltette a kérdést: nyomuljon a sereg Zalaegerszeg felé, hogy ott megütközzenek a törökökkel? A francia csapatok parancsnoka Coligny, erre nem volt hajlandó, ezért elhatározták, hogy a Rábához vonul a sereg, ott ütköznek meg a törökkel, lehetőleg akkor, amikor az átkelőben van a folyón. A tétovázásnak véget vetett, amikor hírt kaptak arról, hogy 12-15.000 főt számláló török előhad már Körmendnél van. (Az első tatár lovasok, már július 4-én feltűntek a Rábától délre eső területeken.) Azonnal elindítja Nádasdi III. Ferenc vezette magyar lovasságot, hogy segítséget vigyen a Körmend körül táborozó Batthyány II. Kristófnak, bravúros gyorsasággal már másnap 21-én Csákánynál van. Indokolt sietsége és a magyar csapatokkal megerősített Rába vonal meggátolta a török előhad átkelési kísérleteit.

Montecuccoli a főszereg 10.000 főt kitevő lovasságát is elindította élén a Jacque ezredes vezette dragonyosokkal és egy kitűnő horvát lovasezreddel, hogy a Rába vonalat megerősítse. A lovasságot erőltetett menetben követték a gyalogezredek. A manőver során a seregnek Muraszombattól Szentgotthárdon át Körmendig kb. 150 kilométeres út gyors megtételét jelentette. A siker nemcsak Montecuccoli manőverező képességének volt köszönhető.

A török sereg nehéz „éhségmenete”.

A török sereg késlekedésének oka nagyrészt az igen súlyos élelemhiány volt. Ez az ok a keresztény sereget is hátráltatja, de nem olyan mértékben mint a 120-130 ezres létszámú török sereget. A nagyobb létszám arányában nőnek az ellátási feladatok, nemcsak az emberek ellátását kellett megoldani. A török seregben, kb. 80.000 ló számára naponta a takarmány szükséglet 8.000 mázsa, azaz 950-13.000 szekér rakományt jelentett, ezt nem csak beszerezni, szállítani kellett, de le is kellett kaszálni. (A vonuló sereg a legeltetést nem tette lehetővé.) A török sereg előtt vonuló tatárok pusztítása megnehezíti a felpredált területekről az élelem beszerzését, az esetleg megmaradt szerény készletek felkutatásával a hatalmas sereg élelmezését nem lehetett megoldani. Egyébként például jól működött a török sereg ellátóapparátusa amely a hajókon való nagytömegű anyag és élelmiszer szállítást használta a sereget ellátó mozgó raktárnak. A Duna, Dráva, Mura vízi szállítás lehetőségétől elszakadt a török had. Amikor elindult Kanizsától a Rába felé mind összesen két alkalommal kapott utánpótlást. Egy alkalommal Szigetvárról jött 1.000 szekér, másodsor Székesfehérvárról érkezett 500 szekér, ez a két szállítmány legfeljebb 4-5 napi ételmezt hozhatott. A feljegyzések szerint ezen a nyáron rendkívül sok eső volt, az utak sártengerré váltak, ez lassította a sereg menetét, kifárasztotta az éhezéstől elgyengült katonákat, lovakat. Így írt erről Evlija Cselebi, a székesfehérvári szekerekkel a sereghez érkező török utazó: „Reggel a török sereggel találkoztunk, azonban az éhségtől sok emberük és lovuk elpusztult már ...” Másutt erről ezt írta: „Az erőltetett menést sem öreg, sem ifjú nem bírta ki. Mintegy 1.000 ló naponként süllyedt az iszapba s ezer iszlám katonára gyalog maradt. Minden sátor a vízben megannyi buboréknak látszott. Az iszlám hadseregben az éhség miatt oly gyengeség vett erőt, hogy jeles és kiváló harcosokat egy-egy fának árnyékában hagytak, s azok jajveszékelve, nyögve ott maradtak.” (Evlija Cselebi a törökök legnagyobb utazója 1611-ben szül. Konstantinápolyban. Atyja, Dervis Mehemed Zilli tekintélyes ember, az aranyművesek céhmestere volt, aki Szu-

lejmán szultánt Szigetvár ostromára is elkísérte. Evlija szép hangjával keltette fel a szultán, IV. Murad figyelmét, aki palotájába vette (1635-ben) és nagy állásokba juttatta. Hivatalos kiküldetésben bejárta Szíriát, Kis-Ázsiát, Egyiptomot, a Balkánt, Magyarországot, Német-, Oroszországot és az északi államokat. E nagy fontossága abban áll, hogy ezen utazásait 10 kötetben leírta, s megbecsülhetetlen topográfiai, néprajzi és történeti adatokat nyújt a XVII. századbeli Európáról és Ázsiáról. Műve több kéziratban maradt fenn. Reánk, magyarokra nézve különösen a 6. és 7. kötet tartalma bír értékkel, mert e kötetben írja le magyarországi úti tapasztalatait (1660-66). Érdekes képet nyújt leírása a török-magyar harcoknak, a magyar közállapotokról, városokról, lakóik életéről stb. Zrínyi Miklóssal való találkozása, Budavár leírása és a Balaton környékének festői leírása történelmileg becsesek.)

Tragikus útja volt a török seregnek, csak abban reménykedhetett a nagyvezír és serege, hogy előretörve készleteket szerez, és akkor sikerül túlélni ezt az „éhségmenetet”. A török előhadnak nem sikerült még egy gázlót sem elfoglalni a Rábán, az elcsigázott főszereg július 26-án érkezett a Rábához. Tábornok vertek és Köprülü Ahmed nagyvezír elhatározza, hogy Körmendnél átkel a folyón, és az utak csomópontját elfoglalja, megvalósítja Nagy Szulejmán 132 évvel ezelőtti szándékát, ostrom alá veszi, és meghódítja Bécset.

Nézzük kik állták útját a nagyra törő szándéknak? Kik csatáztak a török előhaddal, megakadályozva a Rábán történő átkelésüket.

Az egyik jeles vezér Batthyányi II. Kristóf volt, a Dunán inneni részek főkapitánya – 1632-ben született, titkos tanácsos, Vasvármegye főispánja, főpohárnok. Részt vett Bécs ostromában. Bátor katona, aki jelesül viseli magát Pápa, Veszprém, és Tata körüli ostromokban és csatákban. 53 éves korában, 1685-ben halt meg.

A védelem másik oszlopa Nádasdy III. Ferenc. Magyarország krózsusa. Feljegyezték róla, hogy csak a pottendorfi várban, készpénzben és drágaságokban 4 millió forintnyi vagyona volt. 1644-ben királyi tanácsos, főudvarmester, valóságos belső titkos tanácsos, a tudományok és a művészetek hazai támogatója. Eszterházi Miklós nádor veje, annak Julianna nevű leányát véve feleségül. 1671-ben a Wesselényi összeesküvés során elítélik és lefejezik. A pápa X. Kelemen is hiába kért számára kegyelmet, állítólag a hatalmas vagyona áhítozók befolyása erősebb volt.

Térjünk vissza az esőtől megáradt Rába partjára, melynek déli partját a török támadás hírére minden módon elrontották a vármegye parancsára, mely szerint mindenki köteles volt a védelmi munkákban részt venni, ez utak, ösvények keresztbe árkolását, a partmenti fák döntését, gázlók helyek használhatatlanná tételét jelentette. A hidakat felszedték és az északi parton lévő hídfeljárókat palánkkal is megerősítették, hogy elejét vegyék a hidak a török által történő helyreállításának. Őrzés és figyelőszolgálat teljesítése a folyó menti falvak lakóinak a kötelezettsége volt. Készleteket halmoztak fel, az élelem és takarmány mellett a puska és az ólom is a raktárakban volt, a mi esetünkben a körmendi várban, ahol Békásy Miklós kapitány uramnak igen csak megszorodtak a gondjai. Batthyány seregével Körmend és Szentgotthárd között őrizte a rábai védvonalat, székhelye, szállása Csákányban volt. Majd a Nádasdy vezette hadak is felsorakoztak a védvonalon, a két sereg több mint 12-13.000 lovast és a becslések szerint 4-5.000 főnyi gyalogost jelentett. Kelltek is a nagyszámú lovasság a hosszú védvonal mellett. A gyorsan a helyszínre küldhető mozgó alakulat adott biztonságot, amely a veszélyeztetett helyen gyorsan közbe tudott avatkozni kezdetben a fel-feltünedező tatár lovasokkal szemben.

A tatárok nem tartoztak a török hadsereg kötelékébe, a Krimi - Tatár Kánság hűbérese volt a szultánnak, adót fizetett neki. Lovasai zsákmányért harcoltak, de részesei voltak a török taktikának, rablás és a rémületkeltés volt a feladatuk. Fegyverzetük

kard, kopja, íj, tűzfegyverek nem igen voltak. Felderítő feladatokat is elláttak, így gázlókat, átkelőhelyeket kerestek a Rábán. Július 20-a után rendszeresen feltűnnek a tatár felderítő, zsákmányszerző egységek. Nagyobb létszámú lovascsapatuk 22-e körül érkezett a Rábához.

Milyen volt a védelem? Batthyány II. Kristóf parancsa szerint az ellenséget felderítő, annak mozgását kísérő mozgó harcmód volt. Az egyik török- tatár átkelési kísérletre július 25-én Csörötneknél került sor, Batthyány katonái erélyesen szembeszálltak a támadókkal, a harcba bekapcsolódtak az arra vonuló Jacque ezredes dragonyosai is és ez véget vetett a támadók kísérleteinek. Batthyány segítségére 26-án Körmendre érkezett Gucsenics horvát lovasezrede, rögtön harcra is bocsátkoztak a Rábán is átkelve tatár lovasokat üldöztek, amikor nagyobb janicsár csapatba ütköztek. A janicsárok puskatúze komoly veszteséget okozott nekik. Montecuccoli a teljes lovasságát 9-10.000 főt és 8 tábort is elindított Körmendre. Ez azért is érdekes, mert a keresztény seregnek nem csak az élelme volt szűkös, de kevés volt a lőpora is.

A 7400 főt számláló birodalmi csapatoknak mindössze 2.2 mázsa lőpora volt, ez 11.200 muskétalövéshez volt elegendő, tehát még 2 lövés sem jutott katonánként. A keresztény seregnek összesen 24 ágyúja volt.

A török sereg ugyan éhezett, de lőszerrel sokkal jobban el volt látva. A török sereg 120-130.000 fő lehetett, ebből 55-60.000 fő volt a reguláris és harcra alkalmas janicsár és szpáhi, a tüzérség és a műszaki katona. A többi irreguláris csapat volt, a hajtók, kereskedők, mesteremberek fuvarosok, tatárok stb. A hatalmas török sereg július 25-26-án vert tábor, ezeken a napokon nem voltak jelentős hadi események.

Az ostrom.

Július 27-én a török sereg megkezdte hadműveleteit. A hatalmas túlerő nem tudott érvényesülni, mert a támadás célja, Körmend csak egy viszonylag keskeny vonalon volt megközelíthető. A Rába és a Csörnőc árterületén a rendkívül csapadékos időjárás miatt az egyetlen szétázott úton még gyalog, vagy lovon is nehéz volt átjutni. Köprülü Ahmed nagyvezír szándéka a város elfoglalása volt. Felismerte, hogy így komoly hídfőt nyerve hatalmas hadseregének biztos átkelőhelyet ad, kiéhezett seregének pedig élelmet biztosít a még felprédálatlan terület és a császári sereg hátrább felhalmozott készletei is megszerzhetővé, elérhetővé válhatott volna számukra.

A megerősített várost és a várat a felduzzadt Rába vize is oltalmazta. Békásy kapitány parancsára a Rábán átvezető hídról a padlózatot még 26-án felszedték, Körmend felkészült a támadásra. Az ostromot válogatott janicsár egységek kezdték. A felszedett híd gerendáin mászva próbálták elérni a túlparton lévő kaput, a híd megszerzéséért folyó csata egyúttal a palánk ostromát is jelentette. A túlpartról erős és folyamatos puskatúzzal a védőket próbálták cselekvésképtelenné tenni. A kora reggel kezdődött harc során, a hídon kúszva előretörő janicsárok iszonyú veszteségeket szenvedtek, de az ostromot újabb és újabb csapatok folytatták. A védők vesztesége sem lehetett kevés, a kaput és a hidat védő hajdúk bizonyára erejük végénél lehettek már dél körül, amikor a janicsárok kisebb csoportja a kaput ostromolta. Kritikus volt a helyzet. Szinte végszóra érkeztek meg a Coligny gróf vezette francia csapatok, akik friss erővel azonnal beleavatkoztak a küzdelembe. Állítólag az első egységek lóról le sem szállva tüzet nyitottak a túlparton lévő törökökre. A túloldaltól jövő sűrű puskatúz visszataszítására már a lóról leszállt francia vitézek a palánkokról elhelyezkedve tüzeltek, újabb nagy veszteséget okozva tisztára söpörték a híd környékét. A csata nemcsak a híd környékén folyt, reggel a szpáhik két nagy átkelési kísérletét verték vissza a várostól keletre. Sikeres elhárító harcot vívtak Batthyány és Nádasdy csapatai, akikkel együttműködött a bádeni lovasezred. A körmendi csata végleg eldőlt, amikor Montecuccoli teljes lovassága megérkezett Körmend térségébe. Köprülü belátta, hogy a túl-

parton felsorakozott keresztény csapatokkal szemben nem tud hídfőt és csatát nyerni. A törökök táborukba vonultak, majd másnap a Rába mellett vonuló sereg elindult a számára végzetessé váló szentgotthárdi csatátér felé. A vesztes csatát Köprülü Ahmed egy a törökök számára sikeres békeszerződéssel zárta le.

Miután Körmendnél útját állták a Bécs felé törekvő török seregnek, a szentgotthárdi diadalt I. Lipót császár sem katonailag, sem diplomáciailag nem használta ki. Megbizottja Reniger Simon az egész hadjárat alatt a nagyvezír környezetében tartózkodott, így a hírhedt vasvári béke megkötésének augusztus 10-én nem volt akadálya. A rendkívül előnytelen és gyorsan megkötött béke oka, - ami még évtizedekre odavetette országunkat a töröknek – I. Lipót politikai vágyaiban található. Meg akarta szerezni a spanyol trónt. A spanyol király IV. Fülöp már több mint 60 éves, tehát várható volt a halála, Károly nevű fia gyermekkorra óta betegeskedik, Lipót császár úgy gondolta, mindent meg kell tennie, hogy biztosítsa magának Spanyolország trónját. Valóban IV. Fülöp a következő évben meghalt, fia Károly öröklé a spanyol trónt, de micsoda firtora a sorsnak, hogy Károly még 35 évig elbetegeskedik a spanyol trónon, amely így hosszú ideig nem üresedik meg, nem véve figyelembe I. Lipót császár szándékait és vágyait.

A Várostörténeti Akadémia előadássorozatának keretében elhangzott 2001. november 5-én a városháza nagytermében „Csaták – Kapitányok Körmenden” címmel.

Felhasznált irodalom.

Barta Gábor: Az erdélyi fejedelemség születése. Bp. 1979. Gondolat Kiadó., 282 p. /Magyar história /

Czigány István: Hadellátás. = História 1986/3-4 szám. 20 p.

Domokos György: Császári Muskétások, pikások. = História 1986/3-4 szám. 18 p.

Domokos György: Janicsárok, szpáhik. = História 1986/3-4 szám. 25 p.

Domokos György: Lőpor, gránát, akna. = História 1986/3-4 szám. 48 p.

Domokos György: Ostromtechnika a 17. Században. = História 1986/3-4 szám. 14 p.

Domokos György: Várvédelem, erődítéstechnika. = História 1986/3-4 szám. 28 p.

Fodor Pál: Magyarország és a török hódítás. (Tanulmányok.) Bp. 1991 Argumentum.

H[egyi] K[lára]: Lexikon a magyarországi török hódoltságához. = História 1986/3-4 szám. 28-29 p.

Hegyi Klára: Egy világbirodalom végvidékén. Bp. 1976. Gondolat Kiadó., 292 p. / Magyar história /

Iványi Béla: Képek Körmend múltjából. Körmend. 1943. 171 p. /Körmendi Füzetek 4. szám./

Koppány Tibor: Körmend városának építéstörténete. Körmend. 1986. 116 p.71 t. /Körmendi Füzetek/.

Kováts Zoltán: Nyilpuska, puska, géppuska. Bp. (1987. Zrínyi Kiadó.) 4-10 p. /Haditechnika fiataloknak./

Köpeczi Béla: „Franciaország a birodalom megmentője és a kereszténység bajnoka” = Köpeczi Béla: Magyarok és franciák: XIV Lajostól a francia forradalomig. [Tanulmányok.] Bp.1985. Szépirodalmi Kiadó., 11-32 p.

Körmend története. (Szerk.: Szabó László.) Körmend. [1994.] 522 p.

- Magyar** Életrajzi Lexikon. 1. köt. A-K. Bp. 1967. 1039 p.
- Magyar** Életrajzi Lexikon. 2. köt. L-Z. Bp. 1969. 1104 p.
- Magyar** Életrajzi Lexikon. 3. Kiegészítő köt. A-Z. Bp. 1981. 900 p.
- Magyar** történelmi fogalomtár. 1. köt. A-K. Szerk: Bán Péter. Bp. 1989. Gondolat [kiadó]. 292 p.
- Magyar** történelmi fogalomtár. 2. köt. L-ZS. Szerk: Bán Péter. Bp. 1989. Gondolat [kiadó]. 284 p.
- Magyarország** története 1526-1668. 2 köt. Bp. 1985. Akadémiai Kiadó. 1962 p.
- Magyarország** vármegyéi és városai. Vasvármegye. Szerk. Sziklay János-Borovszky Samú: Bp. Apolló, 1898. XI. 622 p.
- N. Kiss István:** Nemes katonák és katonaparasztok a Zrínyiek muraközi uradalmában, 1638-1720. (Adatok a magyarországi uradalmi hadszervezet kérdéséhez.) = Hadtörténelmi Közlemények. 1983/3 szám. 339-355 p.
- Nagy Iván:** Magyarország családi czimerekkel és nemzedékrendi táblákkal.
 1. köt. A-B. Pest. 1857. 283 p.
 2. köt. C-Gy. Pest. 1858. 504 p.
 3. köt. H-K. Pest. 1859. 568 p.
 4. köt. L-Ö. Pest. 1860. 610+340 p.
 5. köt. P-R. Pest. 1862. 862 p.
 6. köt. S-SZ. Pest. 1869. 944 p.
 7. köt. T-ZS. Pest. 1865. 435+525 p.
 8. köt. Pótkötet. Pest. 1868. 377 p.
- Perjés Géza:** A Szentgotthárdi csata. = Vasi Szemle. 1964/3. szám. 321-353 p.
- Perjés Géza:** A Szentgotthárdi csata: (1664. VIII. 1.) Szombathely. 1982 – 117-174 p. Különlenyomat a Szentgotthárd. Helytörténeti, művelődéstörténeti, helyismereti tanulmányok c. könyvből.
- Perjés Géza:** Az európai hadszervezet. = História 1986/3-4 szám. 15-18 p.
- Perjés Géza:** Hadsereg, háború, élelemellátás, 14-18. század. = História 1984/5-6. szám. 24 p.
- Péter Katalin:** A magyar romlásnak századában. Bp. 1975. Gondolat Kiadó. 204 p. / Magyar história /
- Sztróckay Kálmán:** A kis hadvezér. Bp. (1940.) Rózsavölgyi és társa kiadása. 2001 p.
- Ujváry Zsuzsanna:** „Nagy két császár birodalmi között”. A hosszú háborútól Bethlen Gábor haláláig. Bp. 1984. Gondolat Kiadó., 292 p. /Magyar história /
- Vanyó Tihamér:** A pápa. . = História 1986/3-4 szám. 47 p.
- Veszprémy László - Kelenik József -Hermann Róbert - Bencze László:** Körmend a Hadtörténelemben. Körmend. 1992. 522 p. /Körmendi Füzetek/.

KÖRMEND OSTROMA
1664.július 27.
(HIPOTÉZIS!)

Érkezés, táborverés.

A Kanizsáról induló Köprülü Ahmed seregének keserves útja volt az állandó esőzéstől szinte ingoványos úttalan utakon. A szekerek és ágyuk vontatására igénybevett lovak, ökrök, bivalyok egy része kidőlt a könnyörtelen hajszában, a bivalyok szétszedtek, csak a fejük állt ki az iszapos tocsogókból, leggyakrabban ott végeztek velük és a többi legyengült, sérült állattal, az éhező sereg felfalta. A vonuló százezres sereg éhínségét, ellátatlanságát ez nem oldotta meg.¹ A nagyvezír hiába adta parancsait a tatár segédcapatok vezetőinek, hogy ne gyűjtogassanak, hanem a talált élelmet, gabonát szállítsák a táborba. A parancsot, még ha akarták volna sem nagyon tudták végrehajtani, mert a gabonátárolók üresen álltak, a falvak lakóinak a menekülés, és nem az aratás volt a főgondja 1664. júliusában. Ha találtak élelmet, azt a maguk ellátására fordították, vagy azt is elpusztították, mert a vonuló sereghez történő szállítása szekerek és igavonók nélkül megoldhatatlan volt.² (A falvakból menekülők jószágait és szekereiket magukkal vitték.)

Az éhező és kimerült török sereg végeláthatatlan oszlopai elcsigázottan vonultak új táborhelyük felé. A szpáhik agája, jelentette a nagyvezírnek, hogy előreküldött csapatai, kémlelői elérték a Rába völgyét és ott kemény ellenállásba ütköztek. A tábor verő törökök számára már az is könnyebbség volt, hogy az otakcsik (sátorverők) táborhely (Nagymizdó és Halogy között) végig a dombokon van kijelölve, a sátrakat nem a vízbe kellett felállítani. De ez volt az egyetlen jó hír, mert a hegyaljára küldött szpáhik lovai caplattak a sárban a Csörnóc és a Rába öntései között, amikor a tábor őrzésére és a váratlan támadások ellen biztosítani kellett a szekereket, ágyukat vontató állatoknak füvet gyűjtő (otcsuk: szénagyűjtők) hajtókat.³ Hegyalján egész éjjel nem volt nyugalom, a táborban a nehezen vonuló tüzérség és a lovas alakulatok igyekeztek ellátni állataikat. A napnyugta után érkező csapatok helyet kerestek maguknak, hamarosan égtek a szaporodó tábortüzek, de nem sok kondérban főtt a vacsora, inkább agyonázott ruházatukat szárították a törökök a tüzek körül. Köprülü Ahmed úgy döntött, hogy másnap 26-án felderíti a Rábán való átkelés lehetőségeit, arról már értesült, hogy a Rába átkelő helyeit erősen őrzi a magyar lovasság. 26-án este a nagyvezír tanácskozásán résztvevők már értesültek arról, hogy az akindzsik (*könnyű lovas alakulat; feladata a hódításra kiszemelt terület felderítése, feldúlása, felprédálása*), nagy számú egységének nem sikerült a rajtütés, és véresen visszaverték kísérletüket Csörötnéknél, amikor a megáradt Rábán át akartak kelni. A Batthyány lovassága és gyalogosai keményen ellenálltak a többször megismételt vakmerő, veszteségekkel nem törődő rohamaiknak. Az éppen akkor arra vonuló Jacque ezred dragonyosai vetettek véget a csatának, amikor bekapcsolódtak a küzdelembe, ez meghátrálásra készítette a törököket, akik visszavonultak és Katafánál táborozva várták a fősereg felvonulását.

A védelem.

Akkor nézzük kik, és hogyan csatáztak a török, tatár előhaddal, megakadályozva a Rábán történő átkelést. A Rába – vonal védelmének irányítója Batthyány II. Kristóf, a Dunán inneni részek főkapitánya. Ez a jeles katona 1632-ben született, titkos tanácsos, főpohárnok és Vas vármegye főispánja. Résztvett Bécs ostromában, bátran viselkedett Pápa, Veszprém, Tata ostrománál. Meghalt 1685-ben, 53 éves korában.⁴

A védelem másik oszlopa Nádasdy III. Ferenc, az akkori Magyarország krózsusa, csak Pottendorf várában, készpénzben és drágaságokban négy milliárd akkori magyar forint vagyona volt. 1644-ben királyi tanácsos főudvarmester, valóságos belső titkos tanácsos, a tudományok és művészetek hazai támogatója. Eszterházy Miklós nádor veje, annak Julianna nevű leányát véve feleségül. 1671-ben a Wesselényi összeesküvés során elítélik és lefejezik. A pápa is hiába kért számára kegyelmet, állítólag a vagyonára áhítozók befolyása erősebb volt.⁵

Térjünk vissza az esőktől megáradt Rába partjához, melynek déli partját a török támadás hírére mindenütt elrontották a vármegye parancsára, amely szerint mindenki köteles volt a védelmi munkákban részt venni. Az utakat, ösvényeket több helyen árkokkal átvágták, a part menti fákat kidöntve a Rába partjának megközelítését eltorlaszolták és így a területet jobban megfigyelhetővé tették. A gázlőhelyeket használhatatlanná tették, a hidakat felszedték, és az északi hídfeljárókat palánkkal, sáncsal megerősítették, állandóan katonák őrizték, hogy elejét vegyék a hidak helyreállításának. A Rába mentén lévő falvak lakosságának folyamatos figyelő-és hírvívő szolgálat teljesítési kötelezettsége volt.

Készleteket helyeztek el Csákánydoroszlón, Körmenden, Rábahídvégen. Az élelmiszerek mellett ólmot és lőport is. A mi esetünkben a körmendi várban Békásy Miklós kapitány uramnak igencsak megszorodtak a napi gondjai. A város és a vár védelmére készülve még Batthyány is megérkezett katonái élén, majd a Nádasdy vezette hadak is felsorakoztak a Rábai-védvonalon,⁶ ez több mint 12-13000 lovas és kb. 4-5000 gyalogost jelentett. Kellott is a lovasság a hosszú védvonal mellett, mert a gyors mozgású lovasság biztonságot adott, a veszélyeztetett helyre könnyen összehozható volt és hatékonyan közbe tudott avatkozni a már július közepén feltűnedező gyorsan mozgó tatár lovasokkal szembe, melyre szükség is volt. *(A tatárok nem tartoztak a török hadsereg kötelékébe, a Krimi-tatár Kánság hűbérese volt a szultánnak, adót fizetett neki, lovasai zsákmányért harcoltak, de részesei voltak a török taktikának, a rablás mellett réműlet keltése is feladatuk volt. Fegyverzetük kard, kopja és íj, tüzfegyvereik nem igen voltak.)*⁷) Felderítő feladatokat is elláttak, gázlót, átkelőhelyet kerestek a Rábán. Valószínű, hogy az első tatár lovasok zsákmányszerző kis egységek lehettek, a nagyobb erejű tatár csapat 20-a körül ért a Rábához.

Mi a védelem taktikája? Batthyány II. Boldizsár parancsára az állandó figyelést és híradást megszervezték, az ellenséges erő megjelenését és mozgását a rögtön oda irányított lovasság kísérte, a Rába partján együtt mozgó harcmód volt, tartalék egységekkel, az átkelés kísérleteit, ha kellett lóról szállva is elhárította, mint pl. Csörötneknél.

Körmendre érkezik 26-án délelőtt Guccsenics horvát lovasezrede, menetből rögtön harcra bocsátkozik a déli városkapu hídján (ezek szerint még nem bontották el,) átkelve tatár lovasokat üldöztek, de egy nagyobb janicsár csapatba ütköztek, melynek erős puskatúze komoly veszteséget okozott nekik,⁸ így gyorsan visszavonultak. *[A janicsár egység valószínűleg a másnapi támadás helyét és célját jött megsejteni.]* A véres kaland legalább feltárta a körmendi védelem előtt, hogy a török sereg legjobb katonai egységei is vonulnak a város felé. A hidat a horvátok visszavonulása után gyorsan felszedik, csak a kilenc hídláb és a vízszintes tartógerendák, a híd váza mered a víztükör fölé. A malomgát zsilipeiről a láncokat Békásy kapitány parancsára már leszedték, igaz elég nehezen tudták a láncokat eloldani, mert a Rába áradása, a gáton átömlő víz sodrása igen megnehezítette a munkát, a molnár és segédje a zsilipekhez vezető járdát is levágták maguk után. A kapu felvonóhídját kiékeltek, a déli kaput nem csak bezárták, de erős gerendákkal meg is erősítették. Az elbontott híd fölötti kaputoronyba szakállas puskákat vittek a várból és vágott ólommal töltötték

meg. A Malom utca végén álló malom mellé a sánkra ágyút állított a kapitány, hogy meggátolja a törököknek a malomgát elbontására tett esetleges kísérletét. Figyelő strázsák álltak a várost körülvevő palánsoron most, nappal és éjszaka váltva vigyáztak az ellenséget, és várták a felmentő keresztény sereget.

Az ostrom napja.

26-27-ének éjszakája megint esőt hozott a levegő nem mozdult, az alacsonyan lógó felhők késleltették a napfelkeltét. Az aszesz basi (az őrség parancsnoka) aggódva figyelte minden zajra, tapasztalt katonaként tudta, hogy a gyaurok gyakran támadnak napfelkelte előtt. A párás, nyomott levegőben csak a tábor tompa neszeit, dobogást, öszvérordítást vélt hallani. A nap nem látszott a hajnali ködben, messziről hallatszott az aga imánjának hangja, ami jeladásként a hatalmas táborban a müezzinnek egyre, másra, reggeli imára hívták a tábort. A hamurkárok (tésztagyúrók) és az ekmekcsik (tábor pékjei) már régen megtanulták a magyar falusi kemencék használatát, a kevéske lisztből az elhagyott Nádasd község kemencéiben sütöttek fodlát (vékony sok élesztőt tartalmazó, enyhén sós ízű foszlós kenyérfajta, a janicsársághoz tartozók egyik fő tápláléka). A szekeret egy jüzbasi (százados) vezette csapat kísérte, hogy hiánytalanul a janicsárok agájának sátrához érkezzon.

Musztafa a janicsárok agája a mai napon elsőnek bevetésre kerülő orták (kb. 101 főből álló janicsár egységek) katonáinak adatta ki a mai reggelihez a régen látott élelmet, ha szűkösen is de a fodla kátib (fodla szétosztó) osztotta. Musztafa aga az orták tisztjeinek megmondta, hogy a Rábán túli várost mindenképpen el kell foglalni, a dicsőségen túl az ott lévő és a mögötte lévő területeken majd bőségesen találnak élelmet. A nap folyamán újabb csapatokat küldött a kora reggel elindítottak után.

A husz kijelölt orta a völgyben lévő ködbe ereszkedett alá, a felhők a napot takarták, újabb esőt ígértek az elszántan vonulóknak. A kecske (janicsár főveg) tollforgói percek múlva csapzottan billegtek a jágmurlukba (a janicsárok esőköpenye) burkolódzó csapatok felett. A köpenyek alatt a víztől óvták, vitték a parázsló kanócot a bülük basik (kb. 10 főnyi osztag parancsnokai).⁹ A korabeli puskák elsütéséhez szükséges izzó kanócot a többi janicsár az így szállított, lassan parázsló kanócról gyújtotta meg. A bülük basi töltenyeit, lőporát az őt követő janicsár vitte, hogy a balesetet elkerüljék. A sárba, vízbe csúszkáló csapatok előtt lovasok biztosították a menetet, csak a Rába partjához érve húzódtak félre, teret adva a janicsároknak. A Rába sebesen futó vize rövid időre meg – meg ritkította a ködöt, kis ideig láthatóvá vált a folyó partjáig érő hosszú sánc, a kapu fölé magasodó torony és az elbontott híd váza. A malomgátnál lévő sáncon lévő ágyú lőtt a túlparton feltűnő árnyakra, jelezve a hajdúknak meg a városnak és a várnak, hogy itt az ellenség. Kisvártatva a várba háromszor dörrent a mozsárágyú, „jelet löttek” a környéken lévő falvaknak, a katonaságnak és a környéken lakóknak így adva hírt a veszélyről.

Körmenten a sánccal mellett szinte egyforma távolságra kisebb tüzek égtek, hogy a hajdúk gyorsan meggyújthassák tűzfegyvereikhez a kanócokat. Nemcsak a puskákat és a kevés számú pisztolyt, de szűrő, vágó és ütő fegyvereket is elrendezték, a kezük ügyébe készítették a sáncon állók, aztán vártak, biztosan sokan imádkoztak, július 27-e vasárnap kora reggel volt, az ostrom napja.

A Rába túlpartjának neszeit az áradt folyó zúgása elnyomta. A janicsárok is tüzeket raktak, ordáinak parancsnokai óvatosan kémlelték a túloldalt. megjelenésükkel a falakon belüli katonaságnak a városban tartása volt a cél, ez a mai hadművelet része volt. Meg akarták akadályozni, hogy innen bármerre is esetleg erősítést küldjenek. Ugyanis a ködöt kihasználva a török és tatár lovasság Körmentől keletre a Rába egyik gázlójánál akart átkelni a folyón. Nádasdy Ferenc lovassága, és az átkelőt biztosító gyalog hajdúk puskatüze a megáradt folyóval küszködő török és tatár lovasok

minden próbálkozását visszavetette. A riadóztatott badeni lovasezred is Németsze-
csődről a csata színterére érkezett, ezt követően az átkelés kierőszakolása reményte-
lenné vált.¹⁰ Hiába voltak a támadók sokkal többen a gázlón két-három lovas széles-
ségben tudtak csak átkelni, a támadó lovasság lendületét nem tudták érvényesíteni,
mert sodró vízben a lovak lelassultak, könnyű célpontjává váltak az elhárító tűznek.
Egy jó óra múlva a támadás kudarcáról értesült Köprülü Ahmed a nagyvezír. Parancsára Musztafa a janicsárok agája újabb csapatokat küld és parancsot, hogy kezdjék
meg az ostromot, és mindenképpen foglalják el Körmendet. A felhők között bujkáló
nap lassan felszívta a ködöt. A Rába partján felsorakozó janicsárok heves puskatüzét
a körmendi sáncokról viszonozták, ennek az lett az eredménye, hogy a ritkuló köd
helyett a lőpor füstje takarta el egymás elől az ellenfeleket. A janicsárok a híd vázán
mászva próbáltak átjutni. A szakállas puskákkal a híd feletti kis toronyból vágott ól-
mot lőttek, tüzükkel lesöpörték a híd vázán vakmerően mászó törököket. Oldalról, a
sáncokról is a híd előtt csoportosuló törököket lőtték a védők. Halottakat és sebesül-
teket sodort a Rába a malomgát felé. A gáton a sodrás buktatta át a testeket, néhány
fennakadt tetem vagy kétségbeesetten kapaszkodó sebesültet aztán később ragadta
magával a halálos örvény. A janicsárok puskatüze folyamatos volt, állandó ropogása
és a sáncokba puffanva becsapódó golyók, vagy a surrogva tovaszállók óvatosságra
késztették a hajdúkat. Minden óvatosság mellett a sáncokon is nőttek a veszteségek.
Nem ismerjük, nem maradt fenn a Körmendet ekkor védők veszteségeiről írott em-
lék. A védők és halottait a templom elé, sebesülteket a sánc melletti házak udvaraira
vitték, itt igyekeztek segíteni rajtuk a borbélyok. A keskeny sáncokon kellett a hely
az új harcosoknak, akik kézbekapták a sáncok tövében folyamatosan újra töltött pus-
kákat.

A harcban nem voltak szünetek, az egymás után érkező török csapatok fáradhatatlanul
lőttek, és rohamoztak a hídnál. A Rába keskeny és viszonylag szilárd partján vi-
szonylag kevesen fértek el, de cserélték a puskázókat. Ekkor még a Rába a mai Kauz
réten nagy kanyart véve folyt, a kanyarban lévő terület ingoványos járhatatlan láp
volt. A Csörnóc és a Rába áradása a Hegyaljáig iszapos mocsárrá, ingovánnyá vál-
toztatta a völgyet, ez lehetetlenné tette, hogy a török tüzérség akár egyetlen ágyút is
eljuttasson az ostromlók segítségére.

Délelőtt kilenc óra körül a törökök belátták, hogy a híd gerendáin nem tudnak átjutni
a túlpartra, változtattak a hídon való átjutás módján. Az ártérben lévő fák ágait vág-
ták, gyűjtötték, hordták a partra, majd a híd padlózata helyére rakva próbáltak az ost-
romlók utat nyitni, építeni maguknak, ez is egy véres vállalkozás volt, de azért lassan
nőtt a túlsó part felé az út, újabb sebesültek és halottak árán. A hírre Békásy Miklós
kapitány szurkos-gyantás szalmakoszorúkat, puskaporral, és kövel töltött bőr tömlő-
ket, és néhány gránátot (a kézigránát már elterjedt harceszköz volt cserép, üveg, ön-
töttvas vagy bronz testet, általában gömböket lőporral töltve szintén gyújtókanóccal
ellátva, gyújtás után ezt is kézzel dobták az ellenség közé¹¹) küldött a védőknek. Az
igazsághoz tartozik, hogy nem voltak hatásosak az ostromlókkal szemben. Az égő
szalmakoszorúkat botra fűzve hajították a híd felé, de kevés hullott az ágak közé, és a
nedves fa nem lobbant lángra, a törökök a Rábába lökték, rúgták, ahol sisteregve ki-
aludt. A kb. 2-4 kg-os gránátok dobásához ha rövid időre is, de ki kellett emelkedni a
sánc mellvédje mögül, ez halálos kockázatot jelentett. A törökök puskái (tüfekcsik)
igen jók, már kanócos puskáik csöve is egyenes huzagolású volt, ez megkönnyíti a
töltést, mert a csőbe nyomott golyó mögül kiáramlik a levegő a huzagokon, de nem
használtak előre csomagolt lőszernek hiánya lassította a töltést és a tüzelést. Pus-
kacsöveik acélja jobb minőségű volt, mint a német flintáké, így több lőporral lehetett

tölteni, a kisebb kaliberű lövedékekkel nagyobb távolságra tudtak tüzelni.¹² A korabeli puskák lőtávolsága 300-350 lépés (210-245 méter) volt.¹³

Musztafa a janicsárok agája a csata színhelyén tartózkodott, sértetlenül ér majd vissza a török táborba, még négy és fél nap volt hátra a haláláig, amely a szentgotthárdi csatatéren érte.¹⁴ A janicsárok kúszva, mászva újabb és újabb faágakkal jutottak közelebb a hídon a kapu előtti padkához. A védők emberveszteségének pótlására a város keleti és északi sáncairól küld hajdúkat Békásy kapitány. Lovasfutárral üzen Batthyány Boldizsárnak és sürgősen erősítést kér. A Rába Körmentől nyugatra eső partját őrző csapatokat irányító Batthyány a futárnak annyit mond csak, megy a segítség, de a töröktől meg kell védeni Körmentet. Ezt követően csákányi hadiszállását otthagya lóra ült és éppen elérte a Körmentre vonuló, francia királyság segédcapatainak parancsnokát Coligny-Saligny [ejtsd: Kolinyi-Száligni] grófit, és közölte a frissen kapott híreket kérve, hogy gyorsítsa meg csapatainak menetét. Coligny megkérdezte kaphat-e lőport és töltést csapatainak, mert nagyon kevés készlettel rendelkezik. Batthyány azonnal intézkedett egyik tisztje vitte levelét, amelyben rendelkezett, hogy Békásy adja ki a vár készleteiből a töltéseket és a lőport. A francia lovasság előtt vágatva hozott parancs szerint már a piactéren voltak a lőszert szállító szekerek, amire a franciák a városhoz értek. Békásy uram előrelátóan a Kapu utcából minden szekeret, lovat és gyalognépet elparancsolt, hogy a segítség akadálytalanul bejusson a városba.

A parton álló janicsárok a kaputornyot, és a kaputól jobbra és balra úgy 50-50 lépésnyi szélességben lőtték a sáncokat, hogy a hídon nyomuló társaikra leadható lövéseket gátolják, a védők a kaputoronyból gránátokat dobtak a hidat építők közé. Többekévesbé vaktában kidobott gránátok közül kevés robbant a hídon, többségük a vízbe esve hatástalanul elmerült. A janicsárok diadalkiáltása biztatta az elsőnek kapu előtt partot ért társukat, dicsősége rövid volt, a kaputorony lőrésre keskenyített ablakán lepottyantott két gránát robbanása elvágta a diadal hangját. Újabb és újabb janicsár tört elő, ki botladozva, ki az ágak között kúszva igyekezett a kapu előtti holttérbe jutni a védők szemből lőtt vagy oldalazó puskatüze elől. A hídon áttörtető tömeges rohamtól csak az ágakból épített híd bizonytalan felülete és teherbírása tartotta vissza a támadókat. A kapu előtti földszíven török halottak és sebesültek heverték, de a védők sáncain lévő sebesültek és halottak elszállítására sem volt már elég ember.

Délelőtt 11 óra tájt Körment védői kritikus ponthoz értek, a hajnal óta tartó harc kimerítette erőiket, tudták, ha a törökök a sánc megmászásához kezdenek a közelharc-hoz, ki kell emelkedni a mellvédek mögül, ez esetben a janicsárok nem szűnő puskatüze megtizedeli az amúgy is fogyatkozó védőket. A janicsárok most már pajzsaik alá húzódva kúsztak a véres ágak között. A toronyban lévő szakálapuskák is ritkán dördültek el, mert a sok lövéstől úgy átmelegedtek, hogy vizes ronggyal hűtötték a gőzölgő csöveket. A kapu előtti területre átjutott janicsárok felváltva figyeltek a védők által vetett bombákra, amelyeket rövid úton a Rábába löktek, és fejszéikkel – ugyan nem nagy sikerrel – a kaput akarták megbontani. A fejszék kaput döngető fenyegető zajába most a nagyszámú lovasság robogása vegyült. Jelentős katonai erőként megérkezett a francia lovasság.¹⁵ Coligny tábornok a csapatából egy zászlónyit menetből küldött az ostromlott kapuhoz. A lovasok felsorakoztak a sáncok takarásában, majd löfegyvereiket tüzelésre kész állapotba hozták, parancsra a nyeregből kiemelkedve a sánc felett kilőtték sortüzüket, ez a Rába túlsó partján meghúzódó törökök közé csapott. A védelem megnőtt erejét bizonyító sortüz elkecseregett ordítást váltott ki a törökök között. Még egy lóhátról leadott sortüz és a lovasok elvonultak a sáncoktól. Coligny parancsára az északi kapun kívül lóról száll a francia lovasság és gyalog vonult a piactérre, majd kijelölt egységei Körment déli sáncain elhelyezked-

ve megkezdték tűzharcukat a törökökkel, puskatüzük tisztára söpörte a híd környékét.

Musztafa aga maga ment a nagyvezírhez jelenteni az ostrom sikertelenségét és a keresztény sereg megérkezését. Elkeseredett volt az eredménytelen ostrom és a legjobb janicsár odák súlyos veszteségei miatt. Úgy gondolta, hogy több mint 400 katonája veszett oda. Viszonylag kevés sebesültjük volt, elsősorban a parton sérülteket nem sodorta el a Rába, ezeket folyamatosan visszaszállították a táborba. Köprülü Ahmed a nagyvezír a Körmendre érkező és oda felvonuló csapatokról folyamatosan kapta a jelentéseket felderítőitől. Tapasztalt katonaként tudja, hogy a keresztény főszereget lehetlenné teszi az átkelést a folyón és a város elfoglalását. Belátta, hogy Bécs felé nem Körmenden át vezet az út. Parancsot adott a támadások beszüntetésére, de nem minden csapatát parancsolta vissza, biztosította táborát, nehogy a Rábán átcsapva váratlan támadás érje. A tüzelés mind a két parton csökkent, majd úgy két óra tájban megszűnt, így véget ért Körmend ostroma!

A háború véres csatái nem zárultak le ilyen gyorsan. Montecuccolinak még le kell győzni a szentgotthárdi csatában a törököket. A győzelem nem hozott mást, mint a szomorú emlékü „Vasvári Békét”.

Jegyzet

Körmend ostromának híre.

Az ostromnak híre ment, Párizsban ebben az időben már rendszeresen jelennek meg újságok. A „Gazette” szeptember 5-én francia forrásból származó külön beszámoló közöl. A levelet augusztus 12-én írták Bécsből, a címének magyar fordítása: *„Annak a csatának részletei, amelyet a császári és a török csapatok vívtak a Rába folyó mellett, mindez egy hadseregben szolgáló tiszt levelében elmondta.”* A francia tiszt részletesen elmeséli a körmendi csatározást, majd a szentgotthárdi ütközet lefolyását, külön kiemeli a franciák helytállását, hangsúlyozva Coligny tábornok határozottságát és la Feuillade bátorságát, aki úgy *„harcolt, hogy azt el se lehet mondani.”*¹⁶

Ugyan ez a jelentés megjelent az *„Historie du triomphe des chrétiens”* című kötetben, Paris 1664.¹⁷

„Magyarországon, a Rába folyó melletti csata ismertetése a császári és a török hadak között, ahogyan azt a hadsereg egy tisztjének a levele tartalmazza.

Bizonyára többeknek a tollát már megihlette a nagy hír, a mesés siker, az esemény, amely a keresztények és a hitetlenek között nemrégiben történt. Így talán már hallottak erről csodálatos napról. De mivel nagyon nehéz összegyűjteni minden emlékeztetőre méltó körülményt, azt hiszem, hogy tudok közölni olyan dolgokat, amelyeket mások nem említettek.

A Nagyvezír elhagyta kanizsai állomáshelyét, azzal a céllal, hogy megpróbáljon átkelni a Rábán, s közben felégesse Pápát (Païs), aki nem adózott, elindult gyors csapataival, egy csodálatosan felszerelt lovassággal, amelyiknek gazdag öltözeke, különféle hangszerei, legalább olyan nagyszerű és káprázatos jelenetet mutattak, mint (Nagy) Sándor perzsa hadserege. Azt is mondhatnánk, hogy az egész inkább hasonlított egy lovagi torna kavalkádjához, mint egy hadba induló sereghöz, ágyuknak és más hadi felszereléseknek nyoma sem látszott.

Montecucoli gróf, aki a császári hadak parancsnoka volt, Hohenlohe gróffal, a szövetséges csapatok generálisával egyetértésben tábort bontott, előző hó 24-én [ez július lehet, mert az írás végén augusztusi dátum van], Fürstenfeldben - ahol

hozzájuk csatlakozott Coligny gróf lovasságának egy része, 12000 felszerelés nélküli ló - hogy Szentgotthárd felé induljanak. 25-én reggel indultak onnét, hogy átkeljenek a Rába folyón; másnap Körmentre érkeztek, ez egy vár a folyó mellett, ahol éppen jókor érkezve, szemben találták magukat a másik parton lévő ellenséggel. Ez a gyorsaság nem riasztotta el a hitetleneket, akik elhatározták, hogy bármi áron áttörnek; a nap további része elég nyugodt volt. 27-én reggel csak néhány könnyebb csatározás történt; dél felé támadták meg a törökök a körmendi hidat. A riadóra, noha éppen ebédeltünk, mindenki azonnal a lován termett, így időben a híd bejáratához (hídfőhöz) érkeztünk, amelyet a magyarok őriztek; már közel voltak ahhoz, hogy feladják a védelmet, mert olyan erővel támadtak az ottománok, akik már le is tüzték zászlóikat a híd végén.

Erre az a hír terjedt el, hogy a törökök bevették ezt az állást, elűzve azokat, akik őrizték; több önkéntes odaszaladt példájukkal bátorítva a katonákat, hogy védjék a hidat és tartsanak ki addig, amíg Coligny gróf megérkezik, aki a lovasságával egy tömeg janicsárral és az őket támogató néhány lovasszázaddal küzdött, ellenállva a heves támadásuknak. Colignyt sok önkéntes is követte, köztük volt de Lorraine lovag, aki egy török tiszttel párharcot vívott. A török kézben tartva a szablyáját, egy bátor embert keresett, aki összeméri vele a fegyverét. Ez a fiatal herceg jelentkezett, hogy ő majd kiáll vele, s olyan bátorsággal, vakmerőséggel rontott rá, hogy egyetlen kardcsapással megölte, azután felmutatta a török szablyáját győzelme jeleként. Ezzel egyidejűleg történt, hogy egy ugyanilyen viadalban Chateauneuf márki dicsőségesen elesett.

A törökök egy második támadást indítottak egy gázlónál, amelyik két puskalövésnyire volt a hídtól felfelé. A gázlót a könnyű lovasság egy kapitánya őrizte csak 60 emberrel. Nagy erőfeszítéssel kitartottak több, mint félóráig, s közben a lovasság megérkezett a segítségükre. Századonként 14 ember gyalogosan küzdött; ez a támadás olyan heves volt, hogy közel 3 óráig tartott, de végül a mieink győzelmével végződött, megfutamítva ezeket a hitetleneket, többeket megölvé, köztük egy basát, aki a Nagyvezír bizalmasa volt.

Néhány keresztény is meghalt, vagy megsebesült. De S. Agnan lovag, aki a hidat is nagy bátorsággal védte, itt a gázlónál is ennek tanújelét adva kapott halálos sebet. Tréville gróf egy törökkel való küzdelem közben lövést kapott, de már túl van a veszélyen. Sault gróf szintén lövést kapott a karján, de bekötözés után visszatért a küzdelem helyére. Curfol gróf alól kilőtték a lovát. Ugyan így járt Béthune lovag is, ráadásul 2-3 szúrás is érte. Bouillon herceg és Auvergne gróf szintén részt vettek az ütközetben, de szerencsájükre nem sérültek meg.

Az ellenség felismerve, hogy ezen a helyen nem tud átjutni a folyón, arra az elhatározásra jutott, hogy felfelé indulnak a folyó forrása felé, ahol megfelelő átkelőt reméltek találni. 28-án napnyugta felé megindultak a folyó mentén Szentgotthárd irányába. A mieink ugyanezt az utat követték, szemben a másik oldalon, elsáncolva magukat, ugyanúgy, mint a törökök. Ugyanezen a napon Galsion úr parancsnoksága alatt 14 század lovasság csatlakozott a tüzérséghez.

29-én megálltak Szentgotthárdnál, majd miután egy gázló készítettek, 31-én még feljebb mentek és egy kolostor magasságában letáboroztak. Hadseregünk egészen addig követte őket, s este miután szemben letáboroztunk, elkezdtek minket ágyúval löni.

Ezen az éjszakán 4000 lovas is különítménybe küldtek; Spock báró, a hadvezér helyettese azt a parancsot kapta, hogy 1000 német lovassal, horvátal és dragonyossal próbálja megakadályozni, hogy megtámadják a mi seregünk jobb szárnyát, amely a

császári csapatokból állt. De nem találtak, csak rablókat, akiket megsemmisítettek és rabokkal, több tevével és öszvérrel térek vissza.

Folytatták az ágyúzást másnap - amelyik az első volt ebben a hónapban (azaz augusztus 1-e) reggel 9 óráig, mintegy a nagy csatának a jeleként, amelynek az előzményei csak előjátékok voltak, és tényleg a lovasságuk és a tüzérségük egy része átkelt a folyón egy olyan helyen, amelyik nem volt szélesebb kb. 10 lépésnél, és egy szögletes alakot formált, ezek a csapatok dél felé megtámadtak egy védelmi pozíciót, amelyet a cseh tüzérség regimentje őrzött 2000 német segítségével. Ezek a hitetlenek szétszórták, megfutamtították őket egészen egy faluig, amelyik szinte a csatamező közepén volt, ahol védekező állásba vonultak, hogy a hadsereg többi részének is legyen ideje átkelni a folyón.

Hamarosan előretört ezen az oldalon az Epagny és a Grancey ezred. Epagny márki két órán keresztül küzdött seregének az élén, négyszer verte vissza az ellenséget olyan hevesen, hogy elveszítette huszonhat katonáját, és tizenkét tisztje sebesült, vagy halt meg. Ez a két csapattest, a törököket kiűzve a védelmi állásból egészen előretört a faluból a sövényen kívülre, közben a hitetlenek létszáma hat- hétezerre gyarapodott azokkal, kik átkeltek a folyón, újból csatasorba álltak a síkságon és megpróbálták a kerteket bevenni.

A mi csapataink alig tudták magukat tartani, mivel csak a német lovasságnak egy része védte a Lorraine ezred támogatásával. Ezért támogatásukra oda kellett küldeni a Schmid lovasságot s a Nassaw és a Kilman tüzérséget, ezek voltak a legközelebb. A legnagyobb része ezeknek újonc volt, ugyanúgy, mint a tisztjeik, nem voltak óvatosak, úgy hogy Nassaw gróf meghalt, Schmid ezredes életveszélyesen megsebesült.

Két másik, a Lorraine és Schneidaw lovasezred és a Lacron, Despaux és a Tasso tüzérség lett azután oda vezényelve, akik nagyobb sikerrel harcoltak, mert a hitetleneket egészen a folyó partjáig verték vissza, időt adva ezzel a császári seregeknek, hogy összerendeződjenek. De az ottománok visszafordultak a csatába olyan erővel, hogy a mieink meghátráltak, elfoglaltak egy ligetet, az egyedüli területet, amely eddig megakadályozta, hogy a mi táborunkba törjenek. Néhányan közülük egészen a németekig jutottak előre, akik sokat közülük megöltek. Ha a törököknek ez a szerencséje folytatódik, seregünk kétségtelenül elveszik. Erre a Turrenne és a la Ferté ezredeket küldték oda, akik messzire visszaszorították az ellenséget három lovasszázad segítségével, ezeket Beauveté és Bissy úr és Estrades márki vezényelte.

Akkor általános támadást határoztak el, hogy megakadályozzák még több ellenség átkelését a folyón. Megadták a csatajelet minden csapatnak, amelyek egy félhold alakot formáltak, s ilyen módon támadták olyan erővel a hitetleneket, hogy azok kénytelenek voltak lemondani a már remélt győzelemről. Nemcsak azok haltak meg a mieink kezétől, akik megpróbáltak átkelni a folyó, hanem azok is, akik megpróbáltak visszatérni a másik partra. Soha nem láttunk, nem vettünk részt ilyen heves csatában, amelyik reggel kilenctől délután négyig tartott. De nem lehetett látni eddig ilyen rettenetes öldöklést sem, a vizet és a földet az ellenség holtteste borította. De hozzá kell tenni, hogy a győztesek nagy bátorságról tettek tanúságot, akár a tábornokok, a császári, vagy az egyesült csapatok, akik között franciák is voltak, akik nagy kedvvel küzdöttek.

A Beauvezéy század nagy tetteket hajtott végre, ugyanígy az önkéntesek is, akik között ott volt Cercelle lovag. S. Sierge, Prouville, Richard századai is sokat tettek, a két utóbbi szemtől szemben küzdött az ellenséggel. A Bissy század háromszor is bevettette magát a csatába véletlenszerűen. A kapitányt kilenc szúrás érte és kiragadták a kezéből az üstdobot. Lorraine lovag most is nagyon bátor volt, mint ahogy az első csatározásokban. Rochefort márki megsebesült az arcán egy muskétától, és kilőtték

alóla a lovát. Montagnene lovag is két lovat veszített ily módon. A Saint Esteven század háromszor is belevetette magát a küzdelembe, a kapitányuk egy jatagán csapástól megsebesült a karján. Bouillon herceg a legbátrabb erényeket mutatta, és egy lovat is kilőttek alóla. A fivére, Auvergne báró, aki ugyanabban a században harcolt, nem kevesesebb bátorságot mutatott. Ugyancsak megsebesült a Canaples század kapitánya a hadnagyot két szúrás érte és kilőtték alóla a lovát. Villeroy márki mindent megtett, ami tőle elvárható volt, még többet is. Wallinskynak nyíllövés érte a karját, ugyanúgy Estrade-t is, aki nagyon jól teljesítette a feladatát. A márkinak az volt a feladata, hogy visszaszorítsa az ellenséget egy kis erdőbe, alóla is kilőtték a lovát, de aztán a sík területen folytatódott a harc, ahol megfutamította az ellenséget, bár még egy lovat kilőttek alóla és a combján egy ágyúgolyó megsebesítette. Lavardin márkit két szúrás érte a karján és megsebesült a lova. Massane század megszerezte az ellenség két zászlaját, Laufon kapitány könnyebben megsebesült, a hadnagnak eltörött a karja, a zászlós alól, aki példásan követte a kapitányt, kilőtték a lovát. Séri gróf, S. Agnan herceg fia, aki két századból álló ezred élén küzdött, kardcsapástól megsebesült a karján, miután bekötözték balkézével küzdött tovább, amíg csak annyira el nem gyengült, hogy a parancsnoknak a sátrába kellett vitetnie. Canaples márkit egy nyíl a vállán sebesítette meg. A tüzéség is és a lovasság is vitézül küzdött teljesítve a feladatukat.

Azok, akik ott maradtak ebben a csatában, nem kevesebb bátorsággal és becsülettel küzdöttek, méltó helyük van a történelemben, nevük említésre méltó. Nem említhetnénk jelentősebb személyeket, mint a Nawaff bárókat, Fugger generálist a császári és a trautmansdorfi tüzéség parancsnokát, a császári gárda kapitányát, a francia csapatokat, de meg kell említeni Mouchy márkit Noailles hercegnő bátyját, Briançon urat a turenni ezred zászlótartóját, aki csak 14 éves volt, Pleflys Bellière márkit, Richard urat, a lovasság kapitányát.

A hadvezérek is nagy bátorsággal és példamutatóan viselkedtek. Montecuculli gróf mindenkinek példát adott, ugyan úgy Bade márki is és Hohenloë gróf. Coligny gróf az első támadásban parancsnokolt a lehető legnagyobb sikerrel, Feüillade gróf a lováról leszállva segítette a francia tüzéséget, aki kezdte gyengíteni az ellenséget, olyan vitézül küzdött ellenük, hogy azt nehéz elmondani. Aztán nagy energiával egyrészt a Beauvezé sereg első századainak élén vetette bele magát a harcba, másrészt a Spok századdal futamította meg az ellenséget, amely ehhez a nagy győzelemhez vezetett.

Hét vagy nyolc ezer törököt öltek meg, köztük több konstantinápolyi főembert, a legjobb janicsárjaikkal, albánokat, három basát, akit a nagyvezér a mi hadvezéreinkhez küldött ajándékokkal, de a válasz az volt, hogy ne jöjjenek kegyelmet kérni, mert ők sem adtak a mieinknek. A hadizsákmány mind a két részről gazdag volt, köztük értékes lovak, hímzett ruhaneműk, fegyverek, egyéb tárgyak, sok aranyból, nagyszerű turbánok. már trófeák, köztük 16 ágyú, sok lobogó.

Bécs, 1664. augusztus 12.”

A kiadó Párizsban (olvashatatlan) ... 1664. szeptember (olvashatatlan)

Janicsár: törökül jenicseri, azaz új katonák, új sereg. Orkhán szultán szervezte a XIV. században. Kezdetben csak az volt hivatásuk, hogy a szultán testőrei legyenek, ezért háborúba is csak akkor voltak kötelesek menni, ha a szultán személyesen szállt hadba. De I. Szulejmán óta már rendszeresen vettek részt a többi csapattal a harcokban. Eleinte kizárólag keresztény gyermekeket neveltek janicsárnak. E gyermekeket nagyrészt a hódító háborúkban ejtették fogságba, részint pedig tizedképpen szedték a

török birodalom keresztény lakóinak gyermekeiből. Kiskorukban kisázsiai török családokhoz adták őket, ahol muzulmánokká nevelték, azután külön kaszárnyaszerű nevelés alá fogták Konstantinápolyban, Drinápolyban és Gallipoliban. Nevelésük szigorú volt, főcélja, hogy fanatikus mohamedán katonái legyenek a szultánnak. Mikor elérték tizennyolc éves korukat, beosztották őket a janicsárezredekbe (odákba). Itt három évig mindenféle szolgai munkát kellett végezniük, hogy testileg-lelkileg minden lemondásra késznek fegyelmezzék őket. A janicsárzászló vérpiros volt fehér félholddal és karddal, később piros-sárga. Eleinte íjjal és karddal fegyverezték föl őket, később puskát is kaptak. Egyenruhájuk megkülönböztette őket a többi csapattesttől. Fehér nemezsapka, a kecske, amelyre jelvényül kanál volt tűzve, térdenfélül érő, övvel átszorított dolmány, efölött bő köpeny, úgynevezett feredzse; kék bő nadrág és vörös bakancs. Az orta vagy oda (ezred) parancsnoka a csorbadzsi volt. A janicsárhadtest parancsnoka a janicsáraga. Ez egyszersmind feje volt a konstantinápolyi rendőrségnek. Háborúban fehér zászlót és lófarkat vittek előtte. Kiváltságos helyzetüknél fogva azonban a janicsárok nemcsak fegyelmezetlenek, hanem hatalmaskodók is lettek, különösen mikor az általános hanyatlás mellett a törökök hódításaik nagy részét Magyarországon, Lengyel- és Oroszország területén elvesztették. A janicsárok szultánokat emeltek trónra vagy taszítottak le. Így a reformokat komolyan vevő III. Szelimet is az ő fondorlatuk buktatta meg és üldözte halálba. A török birodalom süllyedését nemcsak a szultánok gyöngesége, a szerencsétlen háborúk, egyes pasák féktelensége okozta, hanem a janicsárok elbizakodása és örökös lázongása is. Ezért II. Mahmud szultán elhatározta kiirtásukat, mert csak így tudott tőlük megszabadulni. A hozzá hű és a janicsárok túltengő hatalmát megunt csapatokkal sikerült neki többnapig kegyetlen, gyilkos harccal a janicsárhadtestet felkoncoltatni, az egész intézménynek dicstelen véget vetni.

(Adatok gyűjtve a Pallas, Révai és Tolnai lexikonokból.)

Felhasznált irodalom.

- ¹**Perjés Géza:** A Szentgotthárdi csata: (1664. VIII. 1.) Szombathely. 1982 – 117-174 p. Különlenyomat a Szentgotthárd. Helytörténeti, művelődéstörténeti, helyismereti tanulmányok c. könyvből. 167 p.
- ²**Perjés Géza:** A Szentgotthárdi csata. 126 p.
- ³**Fodor Pál:** Janicsárok törvényei. (Török kéziratokból fordította és bevezetőt írta Fodor Pál.) Bp. 1989. Magyar Tudományos Akadémia Orientalisztikai Munkaközössége. A janicsárokkal kapcsolatos török kifejezések, megnevezések forrása a könyve.
- ⁴**Nagy Iván:** Magyarország családi címerekkel és nemzedékrendi táblákkal. 1. köt. A-B. Pest. 1857. 243 p.
- ⁵**Magyar Életrajzi Lexikon.** 2. köt. L-Z. Bp. 1969. 285 p.
- ⁶**Veszprémy László - Kelenik József - Hermann Róbert - Bencze László:** Körmend a hadtörténelemben. Körmend. 1992. /Körmendi Füzetek/. 65 p.
- ⁷**Perjés Géza:** A Szentgotthárdi csata: 126 p.
- ⁸**Veszprémy - Kelenik - Hermann - Bencze:** Körmend a hadtörténelemben. 65 p.
- ⁹**Fodor Pál:** Janicsárok törvényei. A török kifejezések, megnevezések forrása.
- ¹⁰**Veszprémy - Kelenik - Herman - Bencze :** Körmend a hadtörténelemben. 66 p.
- ¹¹**Domokos György:** Lőpor, gránát, akna. = História 1986/3-4 szám. 48 p.
- ¹²**Domokos György:** Janicsárok, szpáhik. = História 1986/3-4 szám. 25 p.
- ¹³**Kováts Zoltán:** Nyílpuska, puska, géppuska. Bp. (1987. Zrínyi Kiadó.) 4-10 p. /Haditechnika fiataloknak./
- ¹⁴**Fodor Pál** szíves telefonon közölt adatai alapján.

- ¹⁰. **Veszprém - Kelenik - Herman - Bencze** : Körmend a hadtörténelemben. 66 p.
- ¹⁶. **Köpeczi Béla**: „Franciaország a birodalom megmentője és a kereszténység bajnoka” = Köpeczi Béla: Magyarok és franciák: XIV Lajostól a francia forradalomig. [Tanulmányok.] Bp.1985. Szépirodalmi Kiadó. 15 p.
- ¹⁷. **Köpeczi Béla**: ugyan ott. Jegyzetknél az ⁵.hivatkozás. 29 p.

**FRANCIÁK KÖRMENDEN 1809-ben.
FRANCIA KATONÁK KÖRMEND TÉRSÉGÉBEN,
AVAGY EGY KISVÁROS A NAGY HÁBORÚBAN.**

A történelmi igazsághoz tartozik, hogy már korábbi időben is jártak városunkban francia katonák. 1664. július 27-én Colliny vetette francia segélycsapatok, mentették meg Körmendet az ostromló és a Rábán átkelni akaró Köprülü Ahmed vezette török seregtől, akik így elindultak a vereségüket hozó Szentgotthárdi csataterre. De nem a Napkirály, XIV. Lajos csapatairól szól írásom, hanem a napóleoni háborúk során az 1809 évben Körmendet is súlyosan érintő hadműveletekről és a francia megszállásról.

A háború előkészítésénél az előző idők tapasztalatait figyelembe véve a Helytartó Tanács számos intézkedést juttatott el a vármegyékhez, csak egyet említek a kiszabott feladatok közül: Vas Vármegye Nemesi Közgyűlése 1809. március 23-án tesz intézkedést az utak, hidak megerősítéséről, karbantartásáról.⁽¹⁾ Ennek az intézkedésnek 1809. tavaszán vitathatatlan katonai jellege volt. A háborús készülődés már jóval előbb elérte Vas vármegyét, ezen belül természetesen Körmendet is. A nemesi felkelést a nádor 1808. december 4-én kelt leirata alapján kezdik szervezni, 1809. február 6-án a vármegye közgyűlése járasonként Deputációk választásáról intézkedik.⁽²⁾ A hadba induló nemesség összeírására és a mustra megtételére kiküldi megbízottait a járasonként megjelölt gyülekező helyekre. „Az körmendiben Szániszló István és Karcsey Sámuel táblabíró urak, 17-én Körmendre mégyen, azon nap Hertelendi Sigmond Szolgabíró úrnak a járásbéli Nemesek a Lustrán (!) megfognak jelenni.”⁽³⁾ Nem feladatom, hogy a nemesi felkelés szervezésének eseményeit, gondjait tárgyaljam, ezt Balogh Gyula, Göcze Rezső adatokban gazdag könyve, és más munkák elvégezték. Én tisztem szerint „vigyázó szememet Körmendre vetem”. Remélem Batsányi János, megbocsátja valahogy az általam elkövetett torzítást, mentségemül szól, hogy a franciáknak tagadhatatlanul köze van hozzá. Az általam felidézett események valamely módon érintik városomat, még akkor is, ha az események máshol történnek.

Néhány adat az 1809 – 1810-es évek Körmendjéről: Lakóinak száma az 1804. évi összeírás szerint 2458 fő és 364 házat számláltak. A következő 1819-i összeírás kevés változást mutat, 15 év alatt a körmendi lakosok száma 47 fővel gyarapodott, ekkor 2503 fő és a házak száma 344 ez 20-al csökkent, ⁽⁴⁾ tehát Körmend fejlődése megakadt, stagnált.

A 2500 lakosú Körmend mezőváros, a Batthyány uradalmak központja. Helyi ipara szolgálja a kereskedelmet, a lakosságot és a szállítást. A fuvarosok útvonalainak keresztesződésében van Postaállomás, Sóház, és császári élésház, azaz Depositórium. A legnagyobb építmény herceg Batthyány Fülöp kastélya, melynek átépítése befejeződött. Az előtte lévő piactérre érkeznek, illetve indulnak 7 irányba az utak. Az itt találkozó utakon érkeznek a városba jó is, rossz is.

1809. március 7-én rendelkezik a hadvezetés, „A Keszthelyi és Sümegi Királyi Élésházakból az ottan található zabnak és lisztnek Körmendre történő által tételéről az alispáni hivatal az ilyen transportoknak tovább mozditásáról gondoskodjék.”⁽⁵⁾ Záporoznak az utasítások, pl.: *Jövevény személyekre különösen a Fördökben a Tisztviselő urak vigyázattal legyenek.*⁽⁶⁾ Vagy „Minden nemű naturáliák szállítását megtiltja Fölöstöm felé”⁽⁷⁾ stb. Közben a vármegye vezetői az inszurgensek felszerelésével vannak elfoglalva, szervezési és pénzügyi gondokkal küszködnek. Comissárusai-

val kénytelenek még , a kereskedőknél lévő puskaport, ólmot is lefoglalni, ⁽⁸⁾ Vas megyében és mindenütt - így Körmenten is - szabók, suszterek, csizmadiák, kovácsok, szíjgyártók, nyergesek, hadi megrendeléseket teljesítenek, és egyelőre még a hátszág szorgos mindennapjait élik, igaz már nem sokáig.

1809. április 10-én I. Ferenc császár hadat üzent Napóleonnak.

Az osztrák császári hadvezetés két irányba indított támadást a francia hadsereg ellen. A Dunai hadsereg Bajorországban, ám Napoleon ellenlépéseinek hatására a támadás meghiúsult, és a francia csapatok megindultak Bécs felé.

Körmentől messze zajlottak ezek a harcok, de egy háború tőlünk délre is fellángolt. János főherceg lovassági tábornok Itáliában indított hadműveleteket, a Francia császársággal perszonálúnióban lévő Olasz királyság szemben, kinek alkirálya és hadseregének főparancsnoka Beurnasie, Eugén Rosé, volt Napoleon mostohafia.

János főherceg a VIII. és IX. hadtest 63.000 emberével támadott. Az alkirály Itáliai Hadseregének részeit még nem vonták össze, így a Déli Hadsereg sikeresen átkelt az Isonzón, Taglimentó és Livenza folyókon, április 15-én Pomedonnál, 16-án Fontana Freddánál ismét győztek. Április 28-án újabb győzelmet arat Caldierónál. Ekkor kapja a hírt az északi hadműveletek kudarcáról, a Dunai Hadsereg vereségeiről. Hadiskerei ellenére április 29-én János főherceg leállítja a támadó hadműveleteket, és elrendeli a visszavonulást. A Déli Hadsereg Graz felé menetel, ez a visszavonulás kényelmes, nem üldözik, nem támadják a hadtesteket. Állítólag a visszavonulást az Itáliai Hadsereg csak három nappal később vette észre ekkor észlelte, hogy nincs előttük ellenfél.

A Dunai Hadsereg Károly főherceg vezényletével Aspernnél május 21-22-én Napoleonnal szemben csatát nyert.

János főherceg két hadtestével május 24-től Graznál pihent, és 28-án kapja a parancsot Magyarországra történő visszavonulásra. Fürstenfelden átérkeznek Szentgottárdra május 30-án estétől 31-én reggelig. A katonákat civil házaknál szállásolták el, János főherceg és vezérkara a cisztercita kolostorba szállásolt. Nem volt nyugodt éjszakája, 30-31-én éjjel tűzvész keletkezett, Csekonics Imre írta a Vas vármegye Állandó Deputációjának tett jelentésében: „*a tűz során a cisztercita kolostorral szemben álló ház kivételével a Rábáig minden ház (összesen 20 épület) leégett. Szörnyűség volt látni! Ember hátán ember, de se lajtorja, sem kapcsos horog, sem vízholdó edény! Isten nevében csak hagyni köllött hagyni égni!*” ⁽⁹⁾ A tűzvész okozójaként francia ügynökökre gyanakodtak.

Mi van Körmenten? 1809. május végén inszurgens huszárok törzse, trénje és egy százada szállásolt el Körmenten, 164 fő, 164 ló, és 20 szekér a városban, a veszprémi nemesi fölkelők többi egysége Egyházashollóstól Nagykölkedig a környező községekben lettek elhelyezve. Körmenten tartózkodik még Andrassy tábornok lovasdandárja is. „*Május 30 dikán Andrassy tábornok a veszprémi lovasezreddel bevonúlt Körmentre, miután a pesti fölkelő gyalogságot Türgyén hagyta. Andrassy tábornok egy jelentésében csapatának hiányos ellátásáról és ama nehézségekről panaszkodik, melyekkel küzdenie kell, mivel a körmendi élelmező-raktár a főparancsnokság rendeltére támaszkodva, semmit sem akar adni, s őt Vas megyéhez utasította, mely azonban csapatok ellátására előkészülve egyáltalán nem volt.*” ⁽¹⁰⁾

Május 31-én Andrassy dandárja és a veszprémi lovas felkelők parancsot kaptak, hogy hajtsanak végre erőszakos harcfelderítést Szombathely felé. A felderítés során összecsaptak a francia lovasvadászokkal Pusztarádóc, Egyházarádóc térségében, akiket Sorokpolányig üldöztek. Az eseményt Hunkár Antal a veszprémi nemesi felkelők lovaskapitánya naplójában részletesen megörökítette. A harci események híre Szombathelyre is eljutott, erről Szombathely Városi Közgyűlés jegyzőkönyve vall.

„május 30-án Szombathelyen 600 francia lovas és 400 főt számláló gyalogos táborozott, akik június 1-én kora hajnalban Körmend és Rum irányába kivonultak. A franciák elvonulását követően a körmendi táborból 480 huszár és a veszprémi nemesi felkelők érkeznek, kiket a lakósság lelkesen fogad és megvendégel.”⁽¹¹⁾ Ebben a tér-ségben őrzés, biztosítás, az ellenség kémlelése folyik július 7-ig, amikor a francia csapatok támadást kezdeményeznek, hogy János főherceg Déli Hadseregének egyesülését megakadályozzák a Győrnél lévő és ott gyülekező osztrák csapatokkal és a nemesi felkelőkkel.

Körmendre május 31-én a szentgotthárdi tüzvész miatt álmatlanul töltött éjszaka után érkezik János főherceg és a hadműveleti törzs, melynek vezérkari főnöke Nugent ezredes (aki majd tábornokként újra bevonul Körmendre, 1848. december 24-én 26 ágyúval és 8000 császári katonával). Batthyány kastélyában szállnak meg.⁽¹²⁾ Dél előtt 10 óra tájban érkeznek Körmendre a Colnedó és Frimont hadosztályok. Az elszállított csapatok biztonságát Szentgotthárd - Zalalövő vonalon a Jellačić-hadosztály biztosította. Északról Körmend – Sárvár irányából Geramb ezredes vezetésével biztosító csoportot hoznak létre, amelyhez Andrassy lovasdandárja, a veszprémi felkelők lovasezrede és még két zászlóalj gyalogság tartozott. A Déli Hadsereg IX. hadtestje és törzse június 8-ig Körmenden tartózkodik, a feltöltésként érkező újoncokat fogadja, hadilétszáma elérte a 22. 708 főt. Érthetetlen ez az elpazarolt hét pihenő, a Graz – Körmend útvonal megtétele nem viselhette meg a békésen masírozó csapatokat. A körmendi kastélyba megszállt törzs és János főherceg nyugalmát csak a Károly főherceg fővezértől érkező sürgető parancsok zavarhatták, melyből az első már június 2-án megérkezett, amely szerint azonnal vonuljon Győrhöz, erősítse az ott összevont fegyveres erőt.

Amíg a futárok hozták – vitték a parancsokat és a jelentéseket a Körmenden időző vezérkar és a csapatok között, addig a Deputórium, a királyi élésház készletei fogytak. egy héten át kb. 24-25.000 ember és 6.500 ló ellátását kellett biztosítani. Hatalmas feladat, ugyanis a Körmenden kívül táborozó egységeknek az ételmezését, annak szállítását is meg kellett oldani. Minden szakasznak, ütegnek, svadronnak a porció mellé a főzéshez tűzifát, a világításhoz gyertyát is kellett biztosítani. A „porció” a mai értelemben is adagot jelent, de mit jelentett 1809-ben? Mária Terézia, majd II. József 1782 évi hadiételmezési rendelete a reguláris szervezett hadsereg ellátását szabta meg. A kiszabott étel naponta adagja – a nem tiszti állományúak részére - 1 font hús, 1 font kenyér és 1 icce bor. 1 bécsi font = 0. 56 kg. 1 icce = 0. 85 liter. A sebesültek, betegek adagja vagy fonttal több. A korabeli hadsereg megbecsült tartozéka a ló, a lovak napi járandósága: hátszlónak kaszárnyában 8 font, úton 10 font, szekereknek 10 font súlyú széna (5, 6 kg) a porció, jár még 1 porció zab, amely 6 font (3, 36 kg), és még jár naponta 1 porció szalma 3 font (1, 68 kg).⁽¹³⁾ Nem akarok a számokkal büvészkedni, de a sereg ellátása naponta 13.440 kg húst, ugyan ennyi kenyeret 20.400 liter bort igényelt. Civilek, molnárok, pékek, mészárosok, szekeresek és még sokan mások szolgálták a hadsereget Körmenden, az emberek mellett a lovak napi porciója 36.400 kg széna, 21.840 kg zab és 10.920 kg szalma. Volt dolga a korabeli „logisztikai” szervezetnek. Mindezt még gondosan adminisztrálni is kellett.

Amíg az ellátók fuvarral, lisztes és boroshordókkal kínlódtak, a Szombathelynél húzódozó őrvonal szolgálatából egy eseményt említenék. Hunkár Antal a veszprémi inszurgens lovasság százados kapitányának emlékirataiból idézném a június 2-án történteket. „Menénk tehát Pusztá-Rádocz felé Szombathelynek és azon felül a kámondi csárdánál megállapodánk, az első száguldókat, mint egy legyező, jobbra - balra kiállítva. És amint másod éjjel táborozunk, jött egymás után három ember Kőszeg felül, kik tudunkra adták, miszerint egy francia alezredes mint spion, felöltözve jö-

vend erre... Arra én mindjárt lóra szállok és az öröket megduplázom, igérvén ajándékul annak, aki megfogja 25 forintot, a többieknek egyenként 10 forintot ajándékul és magam sem távozom többé tőlük, ...mint egy reggeli fertály háromra, egyszercsak elkiáltja magát a legényünk: „Meg van ám!” És már fogva vala. Amint a spiont elibém hozzák franciául mondom neki: „Jó reggelt barátom! Hol késett oly sokáig? Én már régen várom, jöjjön csak be commendásomhoz fölöstökömré!” Arra ő németül felel, mondván: „Hála istennek, hogy megszabadultam a gazember franciáktól, és a jó Ferenc császárt életem végéig akarom szolgálni, mert én elszászi vagyok!” Bekésértem báró Gerambhoz és ő elküldé a főqvaratélyba. A főherceg átadá Simbschen generálisnak és midőn kérdéseire felelni tétovázott két káplárral padot hozatott, hogy majd megvereti. Arra a francia kiegyenesítvén magát azt mondá: „Tábornokom, ne botoztasson meg! Tiszt vagyok és francia!” Csak egyet kért tőle, eszközölné azt a főhercegtől, hogy ne akasztatná fel,

csak golyóval végeztetné ki, ő minden kérdésre egyenesen felelend. Elbeszélé, hogy 1807-ben és 1808-ban is járt Komárom várában annak rajzát el is vitte Napoleon császárnak. A spion agyonlövésre ítélve, midőn már a commendó évéget kiment, szeméit be sem engedte kötetni és csak ezeredünk káplánja tudá arra reávenni, melyért néke egy a nyakában zsinóron függő s 7 aranyat érő darab pénzt emlékül átadván, agyon lövetett.”⁽¹⁴⁾ Kresznerics Ferenc naplójának június 3-i bejegyzése: „Körmenten francia kémet lönek agyon.”⁽¹⁵⁾ A bátran viselkedő francia temetéséről nincs bejegyzés az egyházak anyakönyveibe. A Hadtörténelmi Múzeum és Levéltártól Lenkefy Ferenc főtanácsos úrtól kapott tájékoztatás és vélemény szerint, a statáriális eljárásról valószínűleg nem is készült jegyzőkönyv.⁽¹⁶⁾ A levéltárban találtam egy leiratot a Helytartó Tanácstól egy kémkedéssel gyanúsított személy leírását közli. A Vas vármegye közgyűlésének jegyzőkönyvéről készült mutatóban szerepelt, de az irat hiányzott, úgy gondoltam, ha a Helytartó Tanács küldte ki, akkor minden vármegye megkapta, Zalaegerszegen szerencsével jártam a németnyelvű nyomtatott körözést kézhez kaptam. Engedjék meg, hogy a Körmenten kivégzett hazájához és császárához mindhalálig hű és bátor tiszt előtt tisztelve ismertessem a leírást: „Ezt a személyt Jean Babtist Menzelnek hívják, több mint 40 éves, szélesvállú, barna haja, szürke szeme, kiálló arccsontja van. Szürke kabátban, hasonló zöld szegéllyel díszítet kabátban és lovaglónadrágban látták. Elég jól beszél franciául, jobban olaszul, hollandul jól, egy kicsit angolul, németül alsószász tájszólásban és töri a latint.”⁽¹⁷⁾

A körmendi események aprólékos dokumentálásának nagy akadálya, hogy Körment Mezőváros iratai között az 1809-és 1810-es évek iratanyaga sajnos sehol nem található.

A János főherceg vezette had június 8-án elvonult Körmentről, Rábahidvégnél átkelt a Rábán, majd elbontatja a hidat, nem gondolva a vonulást Szombathely felől biztosító Geramb csoport csapataira, akik ezért csak ügyel-bajjal tudtak átkelni a Rábán, a túlerőben lévő franciáktól szorongatva, és csak Bérbaltavárnál érik utol a Déli Hadsereget. Az Itáliai Hadsereg már június 2-án felvonult, majd megállt a Jellačić hadosztállal szembe és várt. Majd észlelve a visszavonulást június 8-án bevonulnak az Itáliai Hadsereg csapatai Körmentre. Pully tábornok 3. dragonyoshadosztálya és Lamarcque 2. gyalogshadosztálya szállta meg Körmentet, hogy azután mikor, mi történt, arról a Zala Megyei Levéltárban lévő kémjelentések, Molnár András igazgató úr által átadott példányai szólnak. Ezúton is megköszönöm önzetlen segítségét, amellyel megismerhetővé tette a Körmenten történeteket.

A jelentéseket a zalaegerszegi „Tekéntetes Deputationak” küldik, az ágens Simon József comissárius, aki a Vas és Zala megyék határán fekvő Bükk, a mai nevén Ozmánbük községben ütötte fel adatgyűjtő hivatalát. A jelentéseknek csak a Körmentet

érintő részleteit kívánom ismertetni, elhagyva az ismétlődő címzéseket, de a jelentések és levelek szöveghűségét betű szerint megtartva. (Az aláhúzott szavaknál a szót kihúzták, és fölé írták a javított közlést.)

Június 9-én. „A Francziák már az este, mihelezt az ott lévő maradék Katonaság on-néd el huzódott, tüstén Körmendhez nyomulnak, és az Városon kívül Lagerban szállottak, a feő Tisztek pedig á Herrzeg Várában bé qvártélottak, és már ma regvel szénát, zabot, kenyeret „*palinkát*” ésfőt ételt-is szolgáltottak magoknak a Városiak által, a Hidat, mellet á mi Katonáink tegnap este felé el rontottak, már ma regvelre á Városiakk helyre kölletet álléttani ; A Frantziákk számát nem tudhatom, hanem nagy számmal, és kivált sok Lovassággal mondatnak lenni...”⁽¹⁸⁾

„Körmendről Zarka Commissariusnak három orakor vett levele Közöltetik
Alázatossan jelentem Feő Biró Urnak, hogy azon Frantzi Sereg, a mely mái napon az Körmendí mezzőn volt Nemes Uramiék helyére log orozta magát. Frantziák egy Civilistat sem bántanak, négyszer^{ezer} itt lévén, holnap 40,000 jön kinek annyi poxtis(? porció?) széna, zab, és kenyér kivántatik.”⁽¹⁹⁾

Június 10-én. „Az Tegnap alázotos relatiomban emlétettem, hogy á Körmendí híd már helyre álléttatott légyen, de ez még meg nem készült, bizonyosan tudom, és még nem-is tsinyáltatik, azért az én alázatos vélekedésem szerént ezen uton jöni á Frantziák nem-is szándékoznak; az ulta mi történt légyen Körmenden ezen ide zárt Levélbül ki tetzik.”

A csatolt levél:

„Az tegnap hozzánk bé szállott 1000 lovas Frantziák, már nagyobb részént el szilledtek(?), hanem mái Napon 12000 fogh bé jönni ismét ide Körmendre az el menteknek minden személyre egy funtthust főzettünk bort elegendűth Kenyeret és pénzt is köllített nekik adnunk, Némelly helett raboltak is, Zabot pedig szénát fölös legh vittek, ugy hogy egy egy lovas Katona egy két köblös Orasisvalig(?) Zabot Zsákolt tsak, fel tett a Lovára és elvitte, ezeknek minémű ségérül még nem tudosétha-tom, hanem most jött három Qvártély Csináló azon 12000 nek mennyi ideigh fognak maradn, azt senki nem tudja...hanem ha az Uraságh részérül Egy nihány köből Zabbal. és egy nihány portzió Segéthetne, hogy végső pusztulásra Helségünket ne tenné, a de már magunké-
nak sen tudtak hozni, mit tegyek, ha pedig nem adhatunk nekik abban bizonyosak lehetünk, hogy el haragudván bennünket fel igetnek és mindenünket prédává teszi.

Körmend 10^a Juny 1809

Zarka Imre Comisar”⁽²⁰⁾

„Tóth József főbíró 10-én Nádasdró küldi levelét Zalalövön át:

Este 12. ezer Lovas, de Töbnyire Gyalog Ellenség Körmendre bé szállot nem tudom merre vesziutját mivel Szombathely is tele van, a Rába Hidját föl csináltvoák, és 3. agyut erre ki szegeztek:...”⁽²¹⁾

Június 11. „Az első alázatos relatiomban tett Körmendre bé rukkolt 4000 Lovas Frantziák helet már mast, a’ midőn Nádasdon Tóth Feő Biró Úr által informáltottam volna személlessen, tsak 1200^{ot} bizonyosan írhatok, ezek után 12000 a’ mind emléttem rész szerént Lovas, rész szerént Gyalog rukkolt bé, ezek ma ismét az első utján el menvén ismét 12000 jött helekben, ezek-is holnap elmenvén merre nem tudatik ismét 20000 fog bé rukkolni, továbbra még. Tóth Feő Biró Urh sintsen tudoséttasa, a’ második tsapat 16 ökröt confiscált a’ várostul, a’ 3^{ik} 12^{öt} a’ körül lévő Helységekbtül, és hetven pár csizmát ; már se Zabja, se Szénája Vas megyének nem tudják mit tsinállonak; a’ második tsapat el érkezésével tüstént a’ hidat meg tsinyáltotta, a’ Hertzegnek az egész várát fel prédálták, a’ kertyét el pusztétották, a’ borát má^t tsak nem mind meg itták ; ez a’ Grétzi ármádia, mely Bétsi ujhely felé Som-bathelynek erre jön Körmendre.”⁽²²⁾

**Június 12. „A’ nagy félelem miat maid allig lehet valami bizonyos tudosétást venni Körmendről, a’ mint hogy Tóth Feő Biró Úr is az tegnapi beszédjét ezen ide zárt czé-
dulájáth mellet mai napon küdőt, – dél után magam bé fogok menni Körmendre, és holnap bizonyosab tudosétással fogok szolgálni.**

A cédula szövegéből: Frantziák bé érkeztek mintegy két ezren lehetnek: a várban egy oráig valo Zablast tettek.⁽²³⁾

Június 14. „Körmenden által költözködő frantzia Truppoknak mennyiségéről, mái napon mint egy 80 személlig való frantziák mentek által, hanem hat Szekereken kenyeret vittek minden szekére 50 mázs volt kellest nekik 64 porc Zabot 64 portzió Szénát és 8 vontató Lovakat adnom azon tol még egy transportnak adtam 20 porc Zabot 20 porc Szénát 60 funt hust 60 itze bort 60 portzió Kenyeret
Körmendis Die 14^a Juny 1809 kész Szolgája Zarka Imre.”⁽²⁴⁾

Június 15. „Tóth Feő Biró Úr minek előtte tegnap Szombathelyre elutazott azt a tudóséttást vette, hogy Szombathelyen a' Frantzia Ármáda tartalék seregje az egész Kormánt a "Vármegyétül által vette, és a' Magistratusnak egyedül tsak kötelessége az parantsolatját exeqnálni, és a' Frantziák temérdek reqnivitioit végre hajtani, a' Megye Kattonáival a' Csákót, és a fegyvert le tétették, és a' Megye háza előtt Frantzia strázso áll; Feő Biró Úr holnap onnéd vissza jövend, és fog bővebben mindenekrrül tudóséttani...”⁽²⁵⁾

Június 17. „Nagyon sajnálom hogy Ttés Deputátionak naponként tsak bizonytalan relatiot tehetek a' mind hogy az ma regveli alázatos tudóséttásomban tsak hét Száz Frantziáról emlékeztem, és most nyoltz száz lett belüle,...
Az estve Resznek táikáru jött Huszároink Körmenden egynihány Gyalog frantziát találván a' mind mondatik , hármot közülök le vágtok, és az 50 Lövő felé el haitottak...”⁽²⁶⁾

Június 17. „Zarka Commisarius jelentése: Frantziáknak bé jövele felől, akik is már meg érkeztek; nem 400 százon, hanem 800 százon és az Uraságh téglá színnyéhez kellest nekik 400 (font?) hust 800 itze bort és annyi kenyeret ki küldenünk nem jöttek bé a' Városban, és hogy holnapra többen jönnének az mondatik...”⁽²⁷⁾

Kresznerics Ferenc naplójából: “Június 16-án. Huszárjaink megtisztogatják Körmendet, elfognak 26 franciát”⁽²⁸⁾

Június 19. „Huszárokk vitéz tetteik az itt körül lévő Lakosokat anyira fel indították hogy a Frantziák öldöklésekre már mind készen vagynak; mitsoda vitézül viselték magokat ma - is az emlétet Huszárok, kik tsak tizen négyen voltak,... Ezek a haza szaladt insurgensek igen nagy remülést okoztak, kérem alázatosan az Ttés Consiliánus Urat, méltoztasson ,az “ Győri ütközet ” ki menetele eránt tudóséttatni, ...”⁽²⁹⁾

Zarka Imre Comissarius június 19-én kelt leveléből:

“nyoltz száz rész szerint Lovas, részbe Sreint.Gyalogh Frantzia Katonáságh Körmend Városából ki költö zött volna, és ismét helyében 100 gyalogh frantzia és három vagy négy lovas bé rulakults, egyszer s mind Dél tájban ippenmidőn a Tehén husaasztalomnál ettem volna Lövist Hallottam és el hült bennem a Vér nem tudtam a dolgot mire vélni: ki Szaladtam a Piharczra Láttam a' Magyar Huszárok által öszvehajtott Francziákat szaladni, hajtották elöttök mind a' Sass a Nyulatt, ezeknek aligh történt ljedségel, ismét ötven bé jött hozzánk a Kiknek a Város Birája hirül adta a megtörtént ddolgot, de azok semmit sem ügyelven enni és inni kértek, és bé qvártéloztatták magokat tartok töle, hogy ezekre is ráüt vén őket el Rabollyák melyet semmit nem sejnálok, hanem attol tartok, hogy magunkat ezen vereségeért hamuvá tesznek a Frantziák, mivel azt gondolják, hogy talán mi általunk esett szerent-séttlenségek, holott meg Parantsoltam minden Purgerainknak, hogy senki semmi közét se tegye hozzájuk, amint hogy is Szomat fogatták egyebet a' nézésnél végre nem vittek...”⁽³⁰⁾

Kresznerics úr naplójából: „Június 19-én. Körmendetn huszárjaink ismét több franciát ejtettek fogjul.”⁽³¹⁾

Június 20. Zarka comissar levele Bükkbe Simon Józsefnek:

„Mái napon Toth János Feő Bir Urnak hozzám küldött levelébül azon hirt vettem, hogy Győrnél igen meg verettetett Légyen az Ellenség és hogy 26 ezeret vesztett ezen tsatába Szombathelly Várossában már aligh fér meg a sok Hezérozott frantzia,... tegnapi napon éppen Délájban 13 (?v.10?) Huszárok bé jöttek hozzánk és 88 franciákat ki vitétek városunkbul anélkül, hogy valamelyik meg sebesedet volna Huszáraink között, az után ismét az olasz Országí Pénzes Szekér egy Generalissal és egy kotsi más, akiket tegnapelőtt regvel Körmenről Grátz felé fel küldöttünk, eles ezek hamar postán Szombathelynek mentek, ezek után ismét mint egy ötvenre való Gyalogh frantziák jöttek, ezeknek a történt dolgot meg beszéllettük, hogy magokat mennél előbb utnak vennék, mert elfogattatnak, de ezen szavunkra semmit nem ügyelvén hanem enniek, és inniak kérvén, jó lakasok után magokat ugyan tsak utnak vették, most tehát nintsen több egy frantziánál házunkban, vagyis Városunkban még len nem jönnek aminth Hallatik, hogy még egy néhányan fognak erre jönni akik ā Greki(?) Várná el elszasztattak mivel az hallazott hogy Schaathnsir az egész Grátz Várossát őszve lövette az ért hogy ā Városiak el Bujtatták ā frantziákat, De ezt bizonyosan nem tudom, tiszán tsak Halásbul, ...”⁽³²⁾

Eddig szólnak a jelentések a körmendi eseményekről.

A hírek bizonytalanok a győri csatával kapcsolatban az ismeretek csak következtetés jellegűek, az ellenség feletti győzelmet remélte a főbíró, és a levélíró egyaránt. Ezt az érzést erősítette a huszárok Körmenen sikeresen portyázó, foglyokat ejtő akciója is. Még egy észrevétel, mivel Körmennek élénk kereskedelmi kapcsolata volt a Grazi piaccal ezért keltett a hír fokozott figyelmet Graz városának összelövetésével kapcsolatban. A város rombolása nem azért esett, mert a lakósai franciákat bujtattak, - emlékezzenek – május 28-án hagyta el a Déli Hadsereg Grazot és megkezdte vonulását Körmenre, de a Grazi várban osztrák őrség maradt, Francz Hacker őrnagy parancsnoksága alatt, és a várat a béke megkötéséig megvédte az ostromló franciákkal szemben. Persze ez nem ment esetenként heves tüzérségi tűz nélkül, így érthető, hogy a vár alatt a franciák által megszállt városban tűz és rombolás esett.

Nemcsak Zala megye ötlete volt az ellenség mozgásáról adatokat gyűjteni, Vas vármegye más területeiről is érkeztek jelentések. A megyegyűlés jegyzőkönyve ennek szervezett voltáról szól. 1810. február 20-án tárgyalja az előterjesztést és 579. szám alatt hozott határozatot a kémeknek adott jutalomról. Szabó Ignác főjegyző írta előterjesztésében *„Az Állandó Deputációnak Jegyző Könyve 1^{sz} pontjára, mellybena többi Közül arról emlékezet tétetik, hogy az Ellenség mozdulásiról nyerhető híreknek és tudósításoknak megszerzésére Kémek rendeltetnek ki, az végeztetett, hogy ezeknek megjutalmaztatása a Felséges Palatinustól, mint ígérve vagyon még szereztethessék, vagy mit ne talan ezen Vármegye részéről már füzetésül nyertek volna, annak megtérítetése eszközölthessék.”*⁽³³⁾ Kémkedésért Körmenen agyonlőtték a francia alvezérest, de a másik oldalon sem voltak könyörületések, Szöllőssy Pál Mosony vármegye főszolgabírája július 1-én írta naplójába: *„Ezen a napon egy kém gyanns ásványi fiatalembert felakasztottak”*⁽³⁴⁾ A levélírók, futárok, kémkedők komoly kockázatot vállalva végezték a felderítést, hírszerzést.

Az 1809 évi háború döntő csatáját július 5-én és 6-án Wagramnál vívták és itt megint Napoleon győzött. Károly főherceg visszavonul vert seregével, majd önálló döntéssel fegyverszünetet kötött Žnaimnál. (Ezért a döntéséért kegyvesztett lett I. Ferenc császárnál, majd lemond a fővezérségről.)

A Žnaimi fegyvernyugvás hatására a Déli Hadsereg János főherceg vezérletével új pozíciót vett, elindul a Rábától délre, és Csáktornyán üti fel főhadiszállását. A franciák is mozdulnak, a Duna vonalánál összevont csapataikat elindítják és megszállják az Rába vonalát, amelyet a fegyverszünetben demarkációs vonalként lett meghatározva.

⁽³⁵⁾ 1809. július 24-én elindult Pully tábornok 3. dragonyos hadosztálya Vas megyébe,

hogy megszállja Köszeget, Szombathelyt, Körmentet. Körmentre visszalátogat a 23. dragonyosezred és ide 680 lovasa szállásolt be.

Amitől Zarka comissarius rettegett bekövetkezik, ennek egyik forrása Kresznerics Ferenc már többször idézett naplója „*Augusztus 1. Körment majdnem teljesen leégett.*”⁽³⁶⁾ Ennyi a bejegyzés, de a megyegyűlés anyagában találtam egy előterjesztést, ez 1810. május 5-én kelt, a város „hűtös” jegyzője terjeszti a megyegyűlés elé, a Vármegye 16476 szám alatt iktatta, amelyben 40.000 forint kölcsönzését kéri a tűzkárt szenvedett körmentiek részére. Az előterjesztés a nem ritka tüzesetek miatt nem is volna rendkívüli, de a kérelemhez csatolt jegyzék igazán érdekes, mert így kezdődik: „*Nevei azon el égett Körmenti Város Lakóainak, akik 1^{en} Aug. 1809. amidőn a Francia Ellenség másod szor a Várost elfoglalván el égtek.*”⁽³⁷⁾ Majd felsorol 43 nevet, és a sors kegyetlen fintoraként Zarka Imre nevét is, a tűzvészről retteggő comissarius is a kárvallottak között van. Fegyveres összecsapás már nem volt, mégis a város a franciák általi másodszori elfoglalásával (megszálló csapatok Körmentre helyezését kell ez alatt érteni) hozzá kapcsolatba a tűzvészt. A tűz a város északi részén az Újvárosban pusztított, okozója minden bizonnyal a megszálló katonaság volt, lehet hogy a házakhoz beszállásolt katonák sütése-főzése, vigyázatlansága okozta a bajt. Lehetséges, hogy a Katonai Kvártélyházban keletkezett a tűz, ez terjedt a polgárok házaiba. Az első június 9-én kelt kémjelentés szerint még az ép és használható Katonai Kvártélyon szállnak meg a bevonuló franciák A megyegyűlés 1810. október 22-én sürgeti a Körmenten 1809-ben leégett Katonai Kvártélyház mielőbbi felépítését, a munka elvégzését sürgető leiratra a válasz: „*a mesterek a jobban fizető munkákat vállaltak.*”⁽³⁸⁾

A francia csapatok berendezkedtek, megünnepelték augusztus 15-én Napoleon 40. születésnapját. Ezt követően Ricce tábornok hatalmas hadiadót vet ki a megszállt terület vármegyéire, városaira, parancsa szerint 10-10 naponként kell a hadisarc 10-10%-át leszállítani befizetni. Körmentet is a hadiadó „stációjának” gyűjtő helyének jelölik ki. A lakosságra a hadi adót az 1807-ben kivetett hadisegély kétszeresét, a zsidóságra az adó háromszorosát rótták ki.⁽³⁹⁾ Ricce generális a megszálló hat francia hadosztály élelmezési felügyelője volt, aki szeptember 8-án megszünteti a dekádönkénti törlesztést, és egyben követeli a hadiadó hátra lévő részét, nem akarja a hátralékot elveszíteni a Mosonmagyaróváron megindult béketárgyalások megkötésével.

A körmenti helyzetről kishírekből kapunk képet. Pl.: augusztus 10-én, Szombathelyen tárgyalnak a hadisarcról „*ezen jelen volt a Francia Commandirozó generális [? Macdonald ?] aki Körmondön [Körmenten] Tart szállást.*”⁽⁴⁰⁾ Biztosan a Batthyány kastélyba kvártélyozott, minden bizonnyal hosszabb időre, mert Kresznerics naplójában augusztus 28-i dátummal íródott: „*Montmari ezredes, de Pully generális és a főhadbiztos, [Ricce tábornok] három kocsival Körmentre utaztak az ünnepélyre.*”⁽⁴¹⁾ Szeptember 20-án lejárt a fegyverszünet, a béketárgyalások húzódnak, nem születik döntés, I. Ferenc császár hozzájárul a fegyverszünet 15 nappal történő meghosszabbításához.

Napoleon türelmét veszti a béketárgyalások elhúzódása miatt, és megfenyegeti Ferenc császárt, ezzel függhet össze az a parancs is, „*A franciák parancsot kaptak, hogy még gyalogos embert se eresszenek a Rábán keresztül*”⁽⁴²⁾ lezárták a francia csapatok a demarkációs vonalat, ezzel nagy gondot okoztak Körmenten is a Rábán túl lévő földek őszi betakarításában.

1809. október 14-én Schönbrunnban aláírták a békét. A békekötést követően a franciák további követelései nem voltak jogosak, de a francia parancsnokságok továbbra is követelték a takarmányt és az élelmet, mit sem törődve azzal, hogy október 20-tól érvénybe lépett a békeszerződés. Lépett-lépett de nehezen indult, mert a november 2-

án kelt Dislokáció szerint Körmentre helyezték a Staab Artilleriát (a tüzérséget) és a strázsákat, ⁽⁴³⁾ így most újabb 500 fő és 500 ló fogyasztja a készletek maradványát, az előzőleg ide szállásolt 23. dragonyosezreddel együtt. A környező községek is tele vannak francia csapatokkal: *Pusztá Radocz 200 fő, Egyházos Radocz 400 fő, Gosztony (Gasztony) 900 fő, Csákány és Raba Doroszló 300-300 fő, Magyar Nádalla 300fő, Horvát Nádalla 900 fő, Felső Berkifalu 300 fő, Alsó Berkifalu 300 fő*⁽⁴⁴⁾ beszállásolt katonával volt terhelve. Iszonyatos teher ez, az itt lakók gazdasági kiszípolozása ez. Ha vizsgáljuk a helyzetet, a franciák erőinek ilyen csoportosítását a térségbe, akkor nem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy a Rábától délre ott van a Déli Hadsereg, és vezérkara, 70 kilométerre van Csáktornyan János főherceg és csapatai, pedig a demarkációs vonal másik oldalát szállták meg. Mert ugye a fegyverszünet nem biztosíték a békére jövőre nézve, mind két oldal tábornokai szerint az elfoglalt stratégiapozíció a döntő. A bizonytalan majdani, esetlegesen érvénybe lépő békeszerződés lehetősége nem tette könnyelművé a hadban álló feleket.

A békeszerződés szerint franciák kivonulnak a megszállt területekről, de kiszámíthatatlan sorrendben vonják ki csapataikat és közben még át-át csoportosítják ezredeiket. Az őszi eső biztos, hogy nem tett jót az utaknak, az elvonuló francia sereg Körmentre telepített tüzérsége lehet, hogy az utak javulását várta, hogy súlyos lövegeit a száradó utakon könnyebben, vontathassa talán ezért 13-án és 14-én indultak el. Az augusztus elején Körmentre érkezett 23. Dragonyosezred november 18-án elvonult, ittlétüket a Körmenten eltemetett három dragonyos nevének bejegyzése őrzi, római katolikus plébánia halotti anyakönyvében.⁽⁴⁵⁾ Ekkor szűnt meg Körment francia megszállása. Arról nincs adatom, hogy a Batthyány kastélyt mikor hagyta el a vezénylő generális és törzse, minden bizonnyal nem az Itáliai Hadsere utóvédjével – amely úgy tudom, hogy – november 30-án Kőszegről és így Vas megyéből is ekkor vonultak el a francia csapatok

*** **

Itt volt végre a béke, de a háború Körmenten megoldatlan gondokat, rendezetlen gazdasági,⁽⁴⁶⁾ anyagi követeléseket, kárpótlásokat, a mindennapi létfenntartást biztosító sürgős ügyeket hagyott maga után.⁽⁴⁷⁾ Város és az itt élők gazdaságilag évtizedekre megnyomorodtak,⁽⁴⁸⁾ tönkrementek (lásd az 1804-es és 1819-es statisztika árulkodó adatait). Körment nem örülhetett a békének, nyomorgott, mert a veszített háborút követő hatalmas jóvátétel, és az 1815-ig tartó napóleoni háborúk terhei,⁽⁴⁹⁾ adói, elszívják az itt élők szorgalmának eredményeit, majd ezt követte 1816-ban a gazdasági válság, a pénzleértékelés stb. nehezíti az élet normális menetének helyreállítását.

JEGYZETEK

1. Vas Vármegye Nemesi Közgyűlése 1809.04.17. ülésének jegyzőkönyve. 317. Számú előterjesztés 6^a pontja. Prothocol de ann. 1809. 269-270 p. Vas megyei Levéltár IV. 1/a. Köz és kisgyűlési jegyzőkönyvek.
2. Vas Vármegye Nemesi Közgyűlése 1809.02.06. ülésének jegyzőkönyve. 1. Sz. határozata. Prothocol de ann. 1809. 3 p. Vas megyei Levéltár IV. 1/a. Köz és kisgyűlési jegyzőkönyvek.
„Deputatio tagjává választották... A Körmentiben Szániszló István, és Karcsey Sámuel Tábla Biró Urak.”
3. Vas Vármegye Nemesi Közgyűlése 1809.02.06. ülésének jegyzőkönyve. 1. Sz. határozata. Prothocol de ann. 1809. 5 p. Vas megyei Levéltár IV. 1/a. Köz és kisgyűlési jegyzőkönyvek.
4. Kovács Tibor: Vas megye népessége a XIX. Században. 1804 –1870. Szombathely. 1970. 111 adatsorokból.
5. Vas Vármegye Nemesi Közgyűlése 1809.04.17. ülésének jegyzőkönyve. 282½ (így!) sz. határozata Prothocol de ann. 1809. 250 p. Vas megyei Levéltár IV. 1/a. Köz és kisgyűlési jegyzőkönyvek.
6. Vas Vármegye Nemesi Közgyűlése 1809.04.10. ülésének jegyzőkönyve. 338 sz. határozata. Prothocol de ann. 1809. 559 p. Vas megyei Levéltár IV. 1/a. Köz és kisgyűlési jegyzőkönyvek.
7. Vas Vármegye Nemesi Közgyűlése 1809.08.25. ülésének jegyzőkönyve. 383 sz. határozata. Prothocol

- de ann. 1809. 393-394 p. Vas megyei Levéltár V. 1/a. Köz és kisgyűlési jegyzőkönyvek.
8. Vas Vármegye Nemesi Közgyűlése 1810.02.20. ülésének jegyzőkönyve. 210 sz. határozata. Prothocol de anno. 1810 cum ind. 1809. 925 p. Vas megyei Levéltár IV. 1/a. Köz és kisgyűlési jegyzőkönyvek.
„Körmendi és szombathelyi kalmárok kérése a lefoglalt puskapor és ólom természetben, vagy pénzbeni megtérítésére.”
 9. Balogh Gyula: Az 1809. Évi insurrectió és a francia megszállás Vas megyében. Szombathely. 1885. 81-82 p.
 10. Gömörö Gusztáv: Az 1809. Évi nemesi fölkelés. = Hadtörténelmi Közlemények. 1972/2 szám 90 p.
 11. Gőcze Rezső: Szombathely francia megszállása 1809-ben. Szombathely. 1944. 14 p.
 12. Vas Vármegye Nemesi Közgyűlése 1809.04.07. ülésének jegyzőkönyve. 663 sz. határozata. Prothocol de ann. 1809. 690-691 p. Vas megyei Levéltár IV. 1/a. Köz és kisgyűlési jegyzőkönyvek.
„Eő Császári Királyi Feő Hercegsége János főherceg Hadi Vezér Úr Körmendre érkezvén annak üdvözlésére ugy nem külömben az itten be Szállott Katonaság tartására Szükséges élelemnek a Föld népétől kívánt tartások (katonaság) azon kívánság lehetetlenségének ki nyilatkoztatásár Egy Deputatio Körmend re küldetvén! Minek után a Császári Transportok el nem érkezése Miatt ell Kerülhetetlenül az császári Katonaság az illető Helységek által kelletnék Kenyérrel, és egyrészbzen Zabbal, és Szénával ki elégiteni, azon Deputatio Csekonics Imre Királyi Tábori Biztos Urral Mind azon Naturáliák ára eránt egyeségre lépvén azt a Vármegyének bé Nyuitotta, Melly is Szolgabíró Uraknak olly Meghagyással ki fog adatni, hogy Járás béli Helységek által adminisztrál Naturáliákról Szoló Nyug Leveleket bé Szedni és azok ára kifizetését Körmenden, és Szombathelyen az Királyi életes házi Tisztségnél eszközzeni ell ne Mulaszák.
 13. Bogdán István: Magyarországi űr-, térfogat-, súly és darab mértékegységek 1874-ig. Bp. 1991. Akadémiai Kiadó. 461 p.
Bogdán István: Magyarországi hossz és földmértékek. 1601 – 1874-ig. Bp. 1991. Akadémiai Kiadó. 418 p.
Gőcze Rezső i.m. 18 p. (13. Lábjegyzet).
 14. Lukinich Imre: Hunkár Antal emlékiratai. = Hadtörténelmi Közlemények. 1926. Évf. 231-232 p.
 15. Gőcze Rezső i.m. 16 p.
 16. Hadtörténelmi Levéltár Bp. 2003.06.18-án Dr. Lenkefy Ferenc főtanácsos 242/2/2003 sz. válaszleveléből.
 17. Zala Vármegye Nemesi Közgyűlésének 1809. Évi jegyzőkönyve. 37. Pontja. 612 – 613 p.
Zala megyei Levéltár.
 18. Zala megyei Levéltár. Állandó Dep. Ir. 1809. 272. Sz.
 19. Zala megyei Levéltár. Állandó Dep. Ir. 1809. 273. Sz.
 20. Zala megyei Levéltár. Állandó Dep. Ir. 1809. 280. Sz.
 21. Zala megyei Levéltár. Állandó Dep. Ir. 1809. 286. Sz.
 22. Zala megyei Levéltár. Állandó Dep. Ir. 1809. 293. Sz.
 23. Zala megyei Levéltár. Állandó Dep. Ir. 1809. 294. Sz.
 24. Zala megyei Levéltár. Állandó Dep. Ir. 1809. 319. Sz.
 25. Zala megyei Levéltár. Állandó Dep. Ir. 1809. 319. Sz.
 26. Zala megyei Levéltár. Állandó Dep. Ir. 1809. 341. Sz.
 27. Zala megyei Levéltár. Állandó Dep. Ir. 1809. Ad psim. 341^{mm}.
 28. Gőcze Rezső i.m. 17 p.
 29. Zala megyei Levéltár. Állandó Dep. Ir. 1809. 365. Sz.
 30. Zala megyei Levéltár. Állandó Dep. Ir. 1809. Ad № 365.
 31. Gőcze Rezső i.m. 17 p.
 32. Zala megyei Levéltár. Állandó Dep. Ir. 1809. Ad N^{mm}. 341^{mm}.
 33. Vas Vármegye Nemesi Közgyűlése 1809.08.07. ülésének jegyzőkönyve. 370 határozata. Prothocol de ann. 381-382 p. Vas megyei Levéltár IV. 1/a. Köz és kisgyűlési jegyzőkönyvek.
„grof Athems József úr „Statz majornak neveztetett, és miota Francia Sereg Ezen Megyébe érkezett, Sok és hasznos hír Szolgálatot tett 12-ik Májustol fogva Naponként 4 forént Dineum a házi Cassábolki fizetni rendeltetik azon 200 foréntnek bé Számításával Mellyel Már fáradsága Meg jutalmazása fejibe ki vett, Nem különben Körmenden lévő két Frantzia Commisariusoknak Egynek ugyan 400. A Másiknak 300 forént ugy a Szombathelyen lévő Adjutánsnak 200. Mégis az itt Lévo Francia Commisariusoknak 200. A Néppel Való Kelemetes bánásokk Meg jutalmazása fejében ugyan a Vármegye Házi Cassájából ki fizetni rendeltetnek.” (370. Határozat.)
Vas Vármegye Nemesi Közgyűlése 1810.05.21. ülésének jegyzőkönyve. 597 sz. határozata. Prothocol de anno. 1810 cum ind. 1809. 2077 p. Vas megyei Levéltár IV. 1/a. Köz és kisgyűlési jegyzőkönyvek.
 34. Szöllőssy Pál naplója az 1809 június 2-től november 20-ig tartó francia hadfelvonulásról. = Hadtörténelmi Közlemények. 1972/2 sz. 356 p.
 35. Veres D. Csaba: Napoleon hadai Magyarországon. Bp. 1987. Zrínyi Katonai Kiadó. 239 p.
 36. Gőcze Rezső i.m. 31 p.
 37. Vas Vármegye Nemesi Közgyűlése 1810.02.20. ülésének jegyzőkönyve. 302 sz. határozata. Prothocol de anno. 1810 cum ind. 1809. 1001-1002 p. Vas megyei Levéltár IV. 1/a. Köz és kisgyűlési jegyzőkönyvek.
Vas Vármegye Nemesi Közgyűlése 1810.05.21. ülésének jegyzőkönyve. 599 sz. határozata. Prothocol de anno. 1810 cum ind. 1809. 2078-2079 p. Vas megyei Levéltár IV. 1/a. Köz és kisgyűlési jegyzőkönyvek.

- „A Körmen di 43. Tűz Szerentsétlenség által károsított Lakosoknak Könyörgése, hogy házaik fellépítésére Feölséges Urunk 40. Ezer foréntokat Nékik költsönözni Méltóztassék, Tóth János Tábla és Hertelendi Sigmond Szolga Bíró Urak által meg vizsgálattván, a bé adott Vélekedés Szerént azon Könyörgöknek kérések ezen K. Kegyelemnek ki Nyerisére a Feölséges Helytartó Tanácsnak ajánlani fog.”
38. Vas Várme gy e Nemesi Közgyűlése 1810.10.22. ülésének jegyzőkönyve. 1111 és 1112 sz. határozatai. Prothocol de anno. 1810 cum ind. 1809. 2432-2433 p. Vas megyei Levéltár IV. 1/a. Köz és kisgyűlési jegyzőkönyvek.
39. Vas Várme gy e Nemesi Közgyűlése 1809.08.07. ülésének jegyzőkönyve. 358, 359 és 367 sz. határozatai.
Prothocol de ann. 1809. 363-379 p. Vas megyei Levéltár IV. 1/a. Köz és kisgyűlési jegyzőkönyvek.
A francia katonaság részére követelt sarc mennyiségét, féleségét ismertetik. Stációkat, gyűjtőhelyeket jelölnek ki ez: Kőszeg, Körmen d, Szombathely. Francia kommendások felügyelik a „Stációkat”. (367 sz. határozat.)
Döntés a hadisarcnak a lakosságra való kivetésének módjáról. (359 sz. határozat.)
Commisariusok elégtelensége miatt segítségül küldik Körmen dre Tóth János főbíró t és Hertelendy Zsigmond szolgabíró t. (367 sz. határozat.)
40. Göcze Rezső i.m. 58 p. (12. Lábjegyzet.)
41. Göcze Rezső i.m. 32 p.
42. Göcze Rezső i.m. 33 p. Kresznerics Ferenc naplója, 1809. Szeptember 27-i bejegyzése.
43. Göcze Rezső i.m. 100 p. A függelék 11. Száma alatt. „Dislocatio...” 1809.11.02. A francia hadsereg elh – lyezésére tett intézkedés.
44. Göcze Rezső i.m. 100 p. A függelék 11. Száma alatt. „Dislocatio...” 1809.11.02. A francia hadsereg elh – lyezésére tett intézkedés.
45. Körmen di római katolikus plébánia. Halottak anyakönyve. 1796 – 1859. II. kötet. 68 p.
A 23. Francia dragonyos ezred Körmen den eltemetett katonái:
1809.08.18.-án eltemetett dragonyos őrmester a 23. Ezredből, nevét és adatait nem jegyezték be, csak a temetés megtörténtét.
- 1809 „1809.08.22.-én Deloy, Jean-Francois 25 éves őrmester a 23. Dragonyos ezredből.
1809.08.25.-én Etienne, Piere-Sebastin. 29 éves közkatona a 23. Dragonyos ezredből.”
A bejegyzések két különböző írással történtek. Egymás után írva, valószínűleg utólag jegyezték be, mert a bejegyzéseket polgári lakosságból későbbi időpontban eltemetettek adatai megelőzik a halottianyakönyvben.
46. Vas Várme gy e Nemesi Közgyűlése 1809.12.07. ülésének jegyzőkönyve. 691 határozata. Prothocol de ann. 712 p. Vas megyei Levéltár IV. 1/a. Köz és kisgyűlési jegyzőkönyvek.
Majd újra foglal koznak a követeléssel, áthárítva a megtérítést a községek re.
Vas Várme gy e Nemesi Közgyűlése 1810.02.20. ülésének jegyzőkönyve. 188 sz. határozata.
Prothocol de anno. 1810 cum ind. 1809. 911-912 p. Vas megyei Levéltár IV. 1/a. Köz és kisgyűlési jegyzőkönyvek.
„Ugyan azon Jegyző Könyvnek 692^{ik} pontjára, mellyben azon Rendelés foglaltatik, hogy a „Mult Szomorú háborus időkben a Körmen di Station Battyháni (így!) Fülöp eő Hercegsége Tisztségéről a Frantzia Katonaság Lovai tartására kölcsönzött 273 Máza Széna Mennyiséget azon Helységek Mellyek helett az irott Széna kölcsönöz tetett, fel osztani és általok azt vagy természetben, vagy Mázsáját 5 foréntba Számlálván vissza fizetni ell ne mulssa.”
47. Vas Várme gy e Nemesi Közgyűlése 1810.10.22. ülésének jegyzőkönyve. 1143 sz. határozata.
Prothocol de anno. 1810 cum ind. 1809. 2450 p. Vas megyei Levéltár IV. 1/a. Köz és kisgyűlési jegyzőkönyvek.
„Frantzia ellenség által okozott adóságokról kötelező leveleket kiadni rendeltetnek.
Körmen di pékeknek kielégítése, mind azon által nyomban, a Patikáriusoknak pedig idővel teljesítik.”
48. Vas Várme gy e Nemesi Közgyűlése 1810.09.13. ülésének jegyzőkönyve. „Laistrom a Tisztségviselő Urak által el nem végzet ügyekről.”
Prothocol de anno. 1810 cum ind. 1809. 2265-2270 p. Vas megyei Levéltár IV. 1/a. Köz és kisgyűlési jegyzőkönyvek.
„Frantzia teher, mennyisége kidolgozása. Revisor Urak mindeddég végbe nem vitték.”
„Hátra lévő Frantzia sarcnak perrel történő bé hajtása a Tiszti Ügyészi Hivatalnak „Mivel ujjabb végső terminus nem rendeltetett.”
49. Vas Várme gy e Nemesi Közgyűlése 1810.01.16. ülésének jegyzőkönyve. 893 sz. határozata.
Prothocol de anno. 1810 cum ind. 1809. 795 p. Vas megyei Levéltár IV. 1/a. Köz és kisgyűlési jegyzőkönyvek.
„A Várme gy e utasítást kapott, hogy a Császári Hadsereg számára küldött naturáliák a Körmen di Életesház számára mennél előbb megtenni iparkodjék. Toth János Feö Bíró Úr, Terestyén esküdt és Szalai János földmérő Urak, kiküldvén ezen munkálkodnak.”
Vas Várme gy e Nemesi Közgyűlése 1810.12.17. ülésének jegyzőkönyve. 1383 sz. határozata.
Prothocol de anno. 1810 cum ind. 1809. 2638 p. Vas megyei Levéltár IV. 1/a. Köz és kisgyűlési jegyzőkönyvek.
„Életes tiszt nem fizette ki a fuvarokat”

„Körmend mezőváros könyörgése, hogy a tüzvész okozta károkat össze iratva, és a katonaság más hová Kvártélyoztassék. A tűz december 6-án, 1809 esztendőben tűz *(két esetben volt tűz)* által okozott Károk össze írása rendeltetik. A tűz által megszükkült qártélyok miatt az itt fekvő Katonaságból 3 osztályt Kersztere, Monyorókerékre, Sároslakra tétetni kériik.”

IRODALOM

- Balogh Gyula: Az 1809-ik évi insurrectio és francia megszállás Vas megyében. Szombathely. 1885. Bertalanffy József Könyvnyomdája.
- Gócze Rezső: Szombathely francia megszállása 1809-ben. Szombathely. 1944. Kiadja Szombathely város.
- Horváth Ferenc: Hadijelentések 1809-ből. = Vas Szemle. 1987. évfolyam 249-263 p.
- Magyarország története 1790 – 1848. 5/1-2 kötet. Bp. 1980. Akadémiai Kiadó.
- Veres D. Csaba: Napoleon hadai Magyarországon. Bp. 1987. Zrínyi Katonai Kiadó.
- Benda Kálmán – Érszegi Géza : Magyaróvár és Moson megye az 1809-es francia megszállás alatt. (Szöllőssy Pál naplófeljegyzései). = Hadtörténelmi Szemle. 1972/2 sz. 346-378 p.
- Gömöry Gusztáv: Az 1809-ik évi magyar nemesi fölkelés. = Hadtörténelmi Közlemények. 1889. Évfolyam. 79, 233 p.
- Lukinich Imre: Hunkár Antal emlékiratai. = Hadtörténelmi Közlemények. 1926 évfolyam. 93, 229, 352 p.
- Ódor Imre: Az utolsó nemesi fölkelés Vas megyében. I. rész. Szombathely. 1982. Szombathelyi Tanárképző Főiskola. *Szakedolgozat.*
- Nagy Imre: Az utolsó nemesi fölkelés Vas megyében. II. rész. Szombathely. 1982. Szombathelyi Tanárképző Főiskola. *Szakedolgozat.*

Ezúton köszönöm meg mind azoknak, akiket illet, a kutatásaimhoz adott tanácsokat, forrásokat, a fordításokhoz nyújtott önzetlen segítséget, és az észrevételeket, amelyek segítségemre voltak munkámban. Külön köszönetemet fejezem ki a Zalaegerszegi Levéltár igazgatójának Molnár András úrnak, a rendelkezésemre bocsátott dokumentációért.

Vizi László

Megjelent: VIZI LÁSZLÓ: Francia katonák Körmend térségében, avagy egy kisváros a nagy háborúban. =Francia emlékek. Napóleon és Vasvármegye, francia hatások Vasvármegye művelődéstörténetében. Szombathely. 2005. 97-111 p.

TARTALOM

Bevezető

Vida József

Mittli Kálmán

Mittli Ödön

Iványi Béla

Lothár László

A Csaba József Honismereti Egyesület működéséről.

A király koronájáért küzdöttek Körmennél.

Négy évszázada történt - hogyan került Körmen a
Batthyányak birtokába? -

A téli hadjárattól a körmendi csatáig 1664.

Körmen ostroma 1664.július 27.(*HIPOTÉZIS!*)

Franciák Körmenen 1809-ben. Francia katonák
Körmen térségében, avagy egy kisváros a nagy
háborúban.